

Юсуф Файзулло

ЛАФЭ

қиссалар

ТОШКЕНТ — «O'ZBEKISTON» — 2013

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6

Ф-20

Файзулло Юсуф.

Ф-20 Лафз: қиссалар / O‘zbekiston, 2013. — 216 б.

ISBN 978-9943-01-915-7

Мазкур китобдан муаллифнинг «Садоқат», «Қайтиш», «Хонадонлардан бири», «Лафз» каби қиссалари ўрин олган. Қадимдан халқимизда онла муқаддас саналиб келинади. Қўйидаги асарларда бу мавзуга алоҳида эътибор берилган. Ота-онага ҳурмат, фарзандлар ўртасидаги меҳр-оқибат, кези келганда турмушдаги зиддиятлар ўқувчини ҳаяжонга солади. Асар қаҳрамонлари китобхонга бегона эмас, сизу бизнинг замондошларимиз. Мутолаа давомида уларни кимгадир ўхшатгандай бўласиз. Қаҳрамонларингизга қўшилиб изтироб чекасиз, қалтис вазиятлар бартараф этилганда эса енгил тортасиз. Ундаги воқеалар ўқувчини ўзига боғлаб олади. Зеро, муаллифнинг орзуси ҳам шу.

УЎК: 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-01-915-7

© «O‘ZBEKISTON» НМИУ, 2013

САДОҚАТ

«Ё бисмиллоҳ» деб Мўйдин ота қўлларига тиралганича ёстиғига яқинроқ сурилди. Кейин эса салгина ҳаракати ҳам чарчатиб, бир оз тин олди. Нафаси сал ростлангач оёқ тарафида ўтирган қизига юзланди.

— Қизим, Абдуғаффор тоғангни айтиб чиқ, икки оғиз гапим бор.

Отасини ҳаракатлана бошлагани, эрталаб озгина сутчой ичганидан кўнгли ёришган қизи қўшнисини чақиргани чиқиб кетди. Мўйдин ота икки ойдан бери кўрпаёстик қилиб олиши қўшнилари ҳам жонсарақ қилиб қўйганди. Абдуғаффор тоғаям бир зумда ҳаллослаб кириб келди. Ёстиғига суяниб ярим ўтирган ҳолдаги беморни кўриб кўнгли ёришди. Ёнига чўккаларкан қўлини ушлаб далда берди:

— Бугун анча тузуксиз. Кўринишингиз ҳам яхши. Намозларда ҳам жамоа бўлиб дуо қилиб турибмиз.

Мўйдин ота бир тўлғаниб олди. Томоғини бир-икки қириб йўталгандек бўлди.

— Абдуғаффор, эллик-олтмиш йилдан бери қўшни-миз. Иниларим йўқ эди, ўрнини билдирмай инилик қилдингиз. Аёлим ҳам аёлингиз билан опа-сингилдай эди. Шундай инсонларни қўшни қилиб бергани учун Аллоҳга беадад шукроналар айтаман. Уч кундан бери тушимга аёлим қирапти. Ҳар гал келинг деб чорлайди. Бу дунёда сафарим қаридими дейман?

Абдуғаффор тоға акасидай бўлиб қолган қўшнисига термилиб қарар экан, томоғига бир нима тикилгандек бўлди.

— Эй, ундай деманг, — деди кўзлари ёшланиб.

— Рустамжон билан Зуфарни уйлантирамиз. Невара тўйлар қиламиз.

Мўйдин ота хушёр тортгандек эшик томонга бир қараб олди.

— Ўғилларимни иккиси ҳам тоғаларига тортишди. Рустамжон катта ўқишга кириб олди. Мактабни битирса укасиниям ёнига олиб ўқитади. Садоқатдан кўнглим ғаш. Мактабни яхши битирганди. Ўқишга юбормадик. Қариганда топган болаларимизни аёлим еру кўкка ишонмасди. Ўқишга киришини истамадик. Қудамиз остонамизга танда қўйиб ётиб олди. Бир ярим ой деганда тўй қилиб тушириб олишди. Қандай қилиб рози бўлганимизни билмай қолдик. Аввалига яхши туришди. Набирам уч ёшларга тўлиб қолганида ажрашишди. Бечора қизим куёвни нопок йўлларга юришини аввал бошдаёқ сезган, онаси билан мени сиқилмасин деб чидаб юрган экан. Онасиниям шу кўргилик адо этди.

Мўйдин ота гапира туриб эшик томон яна бир марта қараб олди.

— Менинг ота-буваларим бир умр савдогарчилик қилишган. Бобокалонларимни хорижда ҳам дўконлари бўлган экан. Мен негадир бу йўлдан бормадим. Умр бўйи тўй-ҳашамларда катта ош дамлаб одамларни дуосини олдим. Бировдан кам ҳам бўлмадим, ошиб ҳам кетмадим. Шунча умр берганига шукр. Энди буёғига болаларим сизга омонат. Улар сизни туғишганларидан ҳам зиёда кўришади. Омонатимни топширсам ўзингиз уларга кўз-қулоқ бўлиб турасиз. Ҳовли четидаги чинор бизнинг етти авлодимизни кўрган дейишади. Ундан кунчиқар томонга қараб икки-уч одим юриб қовланса, боболаримдан қолган мерос бор. Отам раҳматли кўрган эканлар. Етти пуштимизни бир умр боқишга етар экан. Аммо мен очиб кўрмадим. Бу бойлик ҳеч бирларига қор келмаган. Вақти келиб болаларим зориқиш сезишса айтарсиз. Давлатга топширсаям анча пул олади дейишади.

Абдуғаффор тоға ҳовлига чиқиб чинор томонга тикилиб қолди. Ҳовли супураётган Садоқатни ҳайрон бўлиб қараётганини сезиб ўзига келди. «Ўзи шифо берсин» деганча кўча томон йўналди. Кўчага чиқар экан бехосдан узоқ йиллар илгари отасидан эшитган воқеа ёдига тушди. Тижоратдан анча бойликка эга бўлган Мўйдин отанинг падари Шароф ота диний илмлардан ҳам тузуккина хабардор бўлган экан. Алғов-далғов кунлардан бирида ҳовлига кириб келган қизил аскарлар уйни тинтув қилиб жуда кўп ноёб китобларни топишибди. Ҳовли ўртасига хирмон қилиб уйилган китобларга тўрт томондан ўт қўйишибди. Қўллари орқасига қилиб боғланган, салласи чуваланиб юзини ёпиб тушган Шароф ота тобора катталашиб бораётган гулхан томонга маъжус боқибди. Кўзларида ёш билан: «Эҳ аттанг, келиб-кетадиган тўрт чақани қайғусини қилибман-у, қалб гавҳари бўлган бу бойликларга бепарво бўлибман».

Бу гапни ким эшитди, ким эшитмади? Абдуғаффор тоғани отаси эшитди. Умрини охиригача ўша воқеани гапириб юрди. Ҳар гал шу воқеа эсланганда «бой отани ҳовлининг бирон четига яшириб қўйган тиллалари бўлса керак» дейишни қанда қилмасди.

* * *

Мўйдин ота жума куни тонгга яқин узилди. Қўпчиликни хизматида бўлган отани кўплашиб сўнгги манзилга элтишди. Одам тафтини одам оларкан. Бир ҳафтагача унча сезилмади. Кейин-кейин билина бошлади. Рустам ўқишга жўнаб кетгач ҳайҳотдек ҳовлида ҳали мактабда ўқиётган Зафару боғчага қатнайдиغان Саодат қолишди.

Садоқат ота ўрнида ота, она ўрнида она бўлди. Укалари ҳеч нарсага зорикмай, диллари ўксимай ўқиши учун тинмасди. Ойда бир келадиган Рустамга мўлжалланган пулни ҳар қандай оғир бўлмасин тахт қилиб қўярди. Орада келинга деб бир кийимлик, ярим кийимлик матоларни ташлаб қўйишни ҳам унутмасди. Оиланинг асо-

сий даромади Садоқат тикаётган дўппилардан. Чоки силқлиги учун моли харидоргир эди. Бора-бора у фақат буюртмачилар учун тика бошлади.

* * *

Хар галгидек ойнинг сўнги ҳафтасида Рустам келмади. Дарслари кўпайиб кетгандир деган хаёлга боришди. Кейинги ҳафта ҳам келмагач Садоқат хавотир ола бошлади. Абдуғаффор тоғага маслаҳат солди. Аввалига боланинг бепарволигидан аччиқлангандай бўлган тоға кейин жўяли маслаҳат берди. Кечки поезд билан Садоқат шаҳарга жўнайдиغان бўлди. Тонг сахарлаб поезддан тушгач таксига ўтириб укаси ўқийдиган жойга келди. Гулзорлар четига қўйилган харракга жойлашиб, укасини қута бошлади. Аввалига яккам-дуккам ўтиб турган талабалар қатнови бир оздан кейин ари уясига ўхшаб кетди. У ёққа ўтган ким, бу ёққа ўтган ким? Садоқат ўнғайроқ туриб олди. Талабалар оқими сийраклашди ҳамки укаси кўринмади. Бир зумда ҳаммаёқ сув қуйгандек жимжит бўлиб қолди. Икки қўлида катта-катта сафар халта қўтариб олган Садоқат муҳташам бинога кирди. Журъатсизгина бориб хоналардан бирининг эшигини чертди. Ҳеч ким очмагач, сал қаттиқроқ тақиллатди. Эшик очилиб остонада басавлат киши кўринди.

— Келинг!

Садоқат бирданига довдираб қолди. Кейин эса салом берди. Сўнг укаси худди шу хонада ўтиргандек аввал ичкарига, сўнг домлага умид билан қаради.

— Укам Рустамжонни қидириб келувдим.

Ўз навбатида домла ҳам ичкарига бир қараб олди.

— Бизда Рустамжон деган йигит борми?

Ичкаридан ғала-ғовур овоз эшитилди.

— Бизда унақа йигит йўқ экан. Ўзи қайси факультетда ўқийди.

Садоқат буни билмаганидан хижолат тортди.

— Унисини билмайман.

Домла маҳзун жилмайди.

— Унда сизга ёрдам беролмайман.

Оғир ёғоч эшик ғирчиллаб ёпилди. Ҳайрон бўлган жувон қўлидаги халталари билан йўлакда ёлғиз қолди. Кейин эса ўзини койиғандек бўлди. Ҳеч бўлмаса ётоқхонасини манзилини олмайдими? Шу хаёллар билан чиқиш томон юраркан бояги эшик оҳиста очилгандек бўлди. Ундан бир йигит чиқиб Садоқат томон юрди. Қўлидагиларини олиб йўл бошлади.

— Мен сизга ёрдам бераман.

Йигитча ўзига керакли бўлган нарсаларни билиб олгач қаерларгадир кириб чиқди. Ярим соатлар чамаси, вақт ўтгач қўлида бир энлик қоғоз билан пайдо бўлди.

— Мана ётоқхонасининг манзили, мана шу боғни шундоқ кесиб ўтсангиз рўпарасидан чиқасиз.

* * *

Эрталаб Зафар Саодатни етаклаб Абдуғаффор тоғаникига чиқди. Сигир соғаётган Сожида холага уни топшириб мактабга отланди. Томорқада кетмон чопаётган тоға бир шингил узумни қизчани қўлига тутди.

— Ма қизим еб олгин. Унгача мен дангаса ўртоғингни уйғотаман, бирга боғчага борасизлар.

Ким ишга, ким ўқишга ҳамма кетиб бўлгач тоға кетмонини елкасига олганча эшикка йўналди. Дарвозаси юзига ёпилган қўшни ҳовлига кириб чинор томон йўналди. Мўйдин ота айтган жойни ўзича чамалади. Кетмонини елкасидан олиб унга суянди. Худди шу чоқ қўллари қалтираб, пешонасини тер босди. «Астағфируллоҳ, астағфируллоҳ» деганча ортга чекинди. Базўр дарвозадан чиқиб ўз ховлисига кираркан оёғида мадор қолмагани, кўнгли аллақандай бўм-бўш бўлиб қолгандек бўлди. Ҳали ҳам оғилхона атрофида куймалашиб юрган кампирини унга ҳайрон бўлиб қаради.

— Тинчликми? Ҳассасини йўқотган девонадай қалтираяпсиз!

Тоға оёғини зўрға судраганича кампирига яқинлашди. Аёли бўшатиб берган курсичага оҳиста чўқди.

— Худо бир асради, иймонимдан ажраб қолишимга сал қолди.

Кампир сергак тортди.

— Нима бўлди. Мазангиз қочдимиз?

Тоға белбоғини ечиб елпинди.

— Шайтон билан улфатчилик қилиб қўйишимга бир баҳя қолди.

Чолининг доимий ҳазилларидан бири сифатида қабул қилинган бу гапга кампир ортиқча эътибор бериб ўтирмай яна юмушлари билан машғул бўлди.

* * *

Садоқат ҳалиги бола айтгандай боғни кесиб ўтгани, ётоқхонанинг шундоқ рўпарасидан чиқди. Ҳозир олди-дан укаси чиқиб қоладигандек юраги хаприқиб ойнаванд эшикни очиб ичкарига кирди. Зинапоя олдидаги стол ортида ўтирган аёлга салом бериб юқларини ерга қўйди. Сўнг унга юзланди.

— Инимни кидириб келдим. Уйга бормаганига хавотир олдик. Бунақа одати йўқ эди. Имтихонлар олдидан вақтини қизғангандир деб ўзим келавердим.

Аёл бундай воқеаларга кўп гувоҳ бўлгани боис бир оғизгина гап қилди.

— Исми нима?

Сал ўзини босиб олган Садоқат умид билан аёлга қаради.

— Рустамжон.

Дунёни сув босса тўпифига чиқмайдигандек ўтирган одам чакқон ўрнидан турди.

— Вой ўргилай, Рустамжонни опасимисиз? Келганингиз яхши бўпти. Бир ҳафтадан бери мазаси йўқ. Эрталаб ўзим хабар олиб чиқувдим. Дўхтирга боришга унамаяпти. Хонаси иккинчи қаватда. Юринг ўзим бирга чиқаман.

Садоқат бўшашибгина иккинчи қаватга йўл олди. Қоровул опа кўрсатган эшикни тақиллатди. Эшик ҳадеганда очилавермагач, икки қўли билан қаттиқ муштлай бошлади. Шундан сўнг эшик беозоргина очилиб Рустам кўринди. Садоқат укасини танимай қолди. «Вой ўлма-сам» деганча бағрига босаркан укасининг қовурғалари қўлига ботиб кетди.

— Нима бўлди укажон? Қаеринг оғрияпти?

Рустам опасини кириб келишини кутмагани учун дабурустдан эсанкираб қолди.

— Анча тузукман.

Қоровул опа чиқиб кетгач, опа-ука рўпарама-рўпара ўтириб олишди. Садоқат укасининг кафтига кафтини қўйди.

— Шу ҳолга келгунча юравердингми? Касалинг нима экан?

— Ким билади? — деди Рустам қўлларини ишқаларкан. — Аввалига тинмай йўтал тутди, кейин эса овқат ҳам ўтмай қолди. Сув ичсам ҳам қайтариб ташляпман.

Садоқат укасининг елкасини силаркан ўпқаланди.

— Шунақаям бўладими? Озиб кетганингни қара. Ҳамхоналаринг қаерда? Уч-тўрт кундан бери ҳеч нарса емаганга ўхшайсизлар-ку.

Рустам дераза томонга ўгирилди.

— Йўталаверганимдан безор бўлиб бошқа хонага чиқиб кетишди. Лекин ҳар кун бирров хабар олиб кетишади.

Хонадошлари бир-икки бор кишлокқа меҳмон бўлиб боришган, қўп иззат-икром кўришган эди. Садоқат ҳар гал Рустам йўқ дейишига қарамай ўртоқларингга олиб борасан деб топганини тиқиштирар, вақти келиб қизи ҳам катта ўқишларга киришини орзу қиларди. Росмана жаҳли чиқди.

— Ўлиб қолмадимикин деб хабар олишаётгандирда.

Садоқат хона анчадан бери йиғиштирилмаганини сездди. Укасига тез кийинишини айтиб, ўзи эса хонани йиғиштиришга киришди. Ҳаммаёқни чиннидай қилиб, олиб келган нарсаларни стол устига қўйди. Иккита патир, устида ёнғоқ-майизи билан қоровул опага илинди. Иккинчи қаватдан тушгунча укасини жикқа тер босиши опанинг кўнглини алағда қилиб юборди. Узоққа қатнайдиган енгил машиналар турадиган жойга етгунча Рустамнинг юзи тандирга кириб чиққан новвойнинг юзидек қизариб кетган, зўрға нафас оларди.

Машина йўлга тушгач бироз ўтмай Рустамни уйқу элитди. Пешонасини жикқа тер қоплади. Садоқат рўмол-

часи билан укасининг терини артаркан ўзининг ҳам кўзларидан ёш оқаётганини сезмас эди.

Шом қоронғусига яқин манзилга етдилар. Ёмғир ёғиб ўтгани боис қишлоқ йўлига юришга ҳайдовчи унамади. Опа-ука катта йўл бўйида тушиб қолишди. Секин-аста қишлоққа қараб юриб кетдилар. Бироз олдинда бораётган Рустамнинг қадами мўлжаллаган жойга тушмас, чайқалиб-чайқалиб борарди. Садоқатнинг назарида яна уч-тўрт қадам юрса йиқиладигандек эди. Жадал юриб укасининг билагидан тутди.

— Кел опичлаб оламан.

Рустам тихирлик қилди.

— Мен сизга ёш боламанми? Ўзим кетавераман, — деди ёнига қарамай.

Яна бир оз юрса йиқилиши аниқ қайсар укани билагидан маҳкамроқ ушлади. Яхшиям ушлаган экан. Худди шу чоқ Рустам ҳам мувозанатини, ҳам ўзини йўқотиб йиқилди. Садоқат бир амаллаб суяб қолди. Кейин эса укасининг чўнтақларидаги бор нарсасини олиб сумкасига солди. «Ё Оллох, ўзинг мадад бер» деганча укасини елкасига олди. Ўқувчилик йилларида этак-этак пахта, ўт-ўланларни кўтариб катта бўлган қишлоқ қизи учун бу ҳеч нарса эмас. Назарида укаси пардай енгил бўлиб қолганди. «Аҳмоқ бола, эшшак бола» деганича одам кам юрадиган сўкмоқ йўлдан юрди. Ҳар замонда нафас оляптимиқан дегандек тўхтаб қулоқ солар, укасини заиф инг-рашини эшитгач яна йўлга тушарди. Камида уч чақирим йўлни дам олмай қандай босиб ўтганини ўзи ҳам билмай қолди. Уйга кириб укасини ётқизиб Абдуғаффор тоғага Зафарни чиқарди. Зум ўтмай чолу кампир ҳовлиқиб кириб келишди. Озиб-тўзиб кетган Рустамга қараб ҳайрон қолишди. Иситмаси йўғмиқан деб пешонасига кафтини босган Садоқатнинг хўрлиги келди.

— Икки ҳафтадан бери мазаси йўқ экан. Еганини ташлаётганмиш. Дармон-мадори қуриб кетибди.

Сожида холяям яқинроқ сурилиб пешонасига кафтини босди.

— Иссиғи йўқ. Эрталаб янги соғилган сут олиб чиқаман. Хайри холаниям айтиб келаман, кинна солиб қўяди. Хали кўрмагандай бўлиб кетади.

Эрталабдан Рустамга ҳаммалари парвона бўла бошлади. Қайноқ сут ичиришувди, бир лахзада қайтариб ташлади. Дўхтир келиб бир талай дори ёзиб бериб кетди. Иккинчи кунки, унда орқага кетиш бору олдинга силжиш йўқ эди. Эрталаб кампири билан сут олиб чиққан Абдуғаффор тоға сут ичишдан бош тортаётган беморга қараб лабларини тишлади.

— Инобатгаям бир кўрсатамизми? — деди у умид билан.

Ҳаммалари жовдираб тоғага қарашди.

— Уям бир кўрсин, кўпчилик ундан ҳам шифо топаётганмиш.

Зафар ўрнидан туриб эшик томон йўналганди, тоға тўхтатди.

— Ўзим бораман. Сен айтганингга келмайди. Эшиги олдида ҳар куни тумонат одам. Мен ота қадрдониман. Олдимга солиб олиб келаман.

Ҳақиқатан ҳам тоға Инобат илгирни олдига солиб олиб келди. Фақат эрталаб кетган одам пешинга яқин келди. Инобат ўзи билан олиб келган боклажқадаги махсус суви билан яна бир бор қўлини ювди. Бир неча кўриб кетганлар қаторида буям кўрса-кўрар деб лоқайд қараб турган Рустамга юзланди. Томоқларини ушлаб кўрди. Оғзини очиб қараркан мийиғида қулди.

— Чиста мани касалим экансан-ку. Ҳозир сен билан бир иш қиламиз. Қани оғзингни оччи.

Илгир узун-узун, нозик бармоқларини беморни оғзига тиқиб томоғини секин-аста пайпаслаб кўрди. Шу аснода беморга гапириб ҳам қўяди.

— Кўнглинг беҳузур бўлса бемалол. Аммо ичингда ҳеч вако йўқ.

Бирдан илгирни юзлари ёришиб кетди.

— Зумрашани топдим. Ҳозир уруғ-аймоғи билан қўшиб тортиб олсак марра бизники.

Асталик билан бемор оғзидан олинган бармоқлар учуда бодомдек гўштни кўриб Садоқат ҳайрон қолди. Иккинчи бор кирган бармоқлар қуруқ чикди. Илгир илиқ сув олиб келишларини сўради. У билан Рустамга томоғини фарғара қилиб чайишга буюрди. Сув қонталаш бўлиб чикканидан хавотир бўлган Садоқатни тинчлантирди.

— Икки соатдан кейин хоҳлаган нарсасини бераверинг.

Рустам тез ўзига кела бошлади. Ҳафта ўн кун ўтиб шундай тўлишиб ўзгариб кетдики, сал бурун кўрган одам Рустамлигига ишониши қийин эди. Ҳатто шу укасини яқинда салкам уч чақирим жойдан елкасига ортмоқлаб келганига Садоқатнинг ўзи ҳам ишонмасди.

Рустам ўқишга қайтиш олдидан опаси жиззали нон ёпди. Хонадошлари уй нонини таллашиб ейишларини укасидан кўп эшитган. Ҳар гал укаси келиб нонлар ўртоқлари орасида хомталаш бўлиб кетганини айтиб берганида яйраб кетар, мени Саодатимга ҳам катта ўқишлар насиб қилсин деб дуо қиларди.

Йўлга ҳозирлик кўраётган Рустамнинг эътирози уни ҳайрон қолдирди.

— Шунча нонни қўтариб юраманми?

— Ўртоқларинг ейди. Улар яхши кўришади дердингку.

Рустамнинг бир яхши одати бор эди. Ҳеч қачон гапни чувалаштирмасди. Ҳозир ҳам дангалини айтиб қўя қолди.

— Тўрт йил бирга ўқиб, бир хонада яшадик. Мазам бўлмаганида келган «Тез ёрдам» шифокори касали юқумли деб айтибди. Икки кунда секин-секин сирғалиб бошқа хоналарга чиқиб кетишди.

Садоқатнинг кўз олдига таътилларда бир неча бор кишлоққа келиб дам олиб кетган укасининг шериклари келди.

— Олиб кетавер. Ризқи қўшилгани ер. Барибир ўшаларга атаб ёпдим.

Рустам опасига тез-тез хабарлашиб туришга ваъда бериб жўнаб кетди.

Анчадан бери қўли ишга бормаган Садоқат чала дўппини қўлига олди. Буюртмалар ҳам кўпайиб кетган. Ҳайит арафасида янги дўппи кийиш удум бўлгани учун ми-

жозларини кўнглини қолдирмаслик ҳаракатида тунни тонгга улаб дўппи тикишга киришди. Дўппидан бўшаган пайтлари тўй бошлаб қўйганларнинг кўрпа-кўрпачаларини қавийди.

Укаси ўқишини битириши арафасида Сожида хола галати гап тошиб келди. Эмишки, Қаюм бойвачча тоғани учратиб қолиб Рустамжон ҳақида сўрабди. Униям қизи ўқишни битираётган экан.

Укаси билан бу борада ҳали гаплашмагани боис бир нима деёлмади. Хола чиқиб кетгач, ўз-ўзидан кўнгли тўлиб йиғлаб юборди. Укалари ҳам катта бўлиб қолишди. Бу йил Зафар ҳам ўқишга кириб олса яхши бўларди. Саодат биринчи синфга чиқади.

Садоқат ҳозиргина чиқиб кетган холанинг ортидан қизчасини везиллатди. Ҳайрон бўлиб ярим йўлдан қайтган холани ичкарига бошлади.

— Укаларимга деб йиққан сепларимни бир кўздан кечириб беринг. Камини айтарсиз.

Бир неча тўйларни кўрган эски сандиқ ячирлаб очилди. Ичидан чиққан кийимликлар хилига қараб ажрати-лаверди. Ичкари уйнинг ярми келинга аталган турли хил кўзни қамаштирувчи асл моллар билан тўлди. Хола ҳам бир ғайратига ўн ғайрат қўшилиб матоларни хилига қараб тахлашдан чарчамади.

— Етадимми? — Садоқат сандиқдаги сўнги матони олиб холага қаради.

Хола хаёлга чўмди.

— Кимга?

— Рустамжонга-да.

— Рустамжон тугул Зафаргаям етиб ортади. Барака топ. Раҳматли опам билан даданг роса қувонган бўлишарди.

Худди шу кундан бошлаб Садоқатнинг кўнгли тўй ишқи билан ёна бошлади. Укаси келганда қўйнига қўл солиб кўрди. Уям сиз нима десангиз шу деганида ичидаги олов янаям гуриллаб кетди. Маҳалладаги, таниш-билишлардаги қизларни бир-бир кўз олдидан ўтказа бошлади. Юраги жиз этганига совчиликка боришга ҳозир-

лик ҳам кўриб қўйди. Рустамжонни йўлланма билан вилоятга ишга юборилиши Садоқатнинг режаларини бузиб юборди. Бу ёғи бир зумда бўлиб кетди. Асли ўзларини туманлик, вилоятда узоқ йиллардан буён раҳбар лавозимида ишлаб келаётган Анвар Рўзиқуловичга йигит бир кўришдаёқ маъқул кўринди. Унинг баъзи бир ҳаракатлари Анвар Рўзиқуловичга ўзининг ёшлигини эслатарди. Рустамжон вилоят газ корхонасининг режа бўлимига оддий ходим қилиб ишга олинди. Туман билан ораси яқинлиги туфайли қатнаб ишлай бошлади. Бир-икки бор бекатда турган чоғи бошлиғининг машинаси келиб тўхтади. Минг хижолат билан машинага чиқди. Ярим соатлик йўл назарида ярим кунга чўзилгандек бўлди гўё.

Бир гал эртароқ йўлга отланди. Ҳар эҳтимолга қарши одамлар гавжумроқ томонга ўтиб автобус кута бошлади. Узоқдан автобус қораси кўриниб йўловчилар ғимирлашиб қолганда Рустамжон ҳам қулайроқ жойга ўтди. Худди шу пайт биров чақиргандек бўлди. Бекатдан сал нарида таниш машина турарди. Анвар Рўзиқуловичнинг ҳайдовчиси эшикка суянгачча уни кутарди. Рустамжон минг истиҳола билан машинага яқинлашди. Орқада раҳбар ўрнида ёшгина қизча ўтирарди. Машина йўлга тушгач, сергапгина ҳайдовчи тезда ёшларни бир-бирига таништирди. Анвар аканинг қизи Дилором тиббиёт институтида ўқиши, бувисини соғиниб дам олиш кунини шартта келиб юборганигача маълум бўлди. Агар вақти бўлса бирга ўқишига ташлаб келишни сўради. Рустамжон аввалига эътибор бермаган бўлса, энди хаёли бўлинди. Миқтидан келган, ўзини кўйиб юбормай машинанинг бир четида ўтирган қизни имкон туғилди дегунча кузатишга ҳаракат қилди. Қизнинг нимасидир йигитга ёққан, аммо ўша нималигини ўзи ҳам билмасди. Қўшни вилоят ораси яқин юз эллик чақирим келади. Йўқ деганда икки соатдан кўпроқ вақт кетади. Рустамжон ҳайдовчига юзланди.

— Мени ишим унча кўп эмас, шерик бўлиб бориб келардим. Аммо бўлим бошлиғидан сўрамай кетсам ноқулай.

Ҳайдовчи ҳам ўзини ярим бошлиқ санайдиганлар хилдан шекилли ишни бир зумда ҳал қилди. Бўлим бошли-

фига телефон қилиб, ходимингиз мен билан бирга бажарадиган юмушимиз бор деб рухсат олди. Бутун йўл давомида Суннат ака гапириб кетди. Унча-мунчага қизиқарвермайдиган Рустамжон унинг исми Суннат эканлигини бўлим бошлиғига телефон қилганида билиб олди.

Дилором ҳам ўз хаёлларига гарқ, аллақандай китобни кўздан кечирганча борар, ҳар замонда Суннат аканинг қизиқ гапларига ширин табассум қилиб қўяди.

Тиббиёт институтига яқинлашгунча Рустамжон қиз ҳақида анча-мунча маълумотга эга бўлди. Унинг сўнги курс талабаси эканлиги, бўлғуси жарроҳлиги, ўқишда ҳам пешқадамлиги Суннат ака гапириб келган ҳар хил сўзлар ичидан саралаб олинди. Институт серкатнов йўлининг шундоққина четида экан. Дилором машинадан тушар экан, катта раҳмат деганича Рустамжонга қаради. Рустамжон машинадан тушиб улгурмай талабалар оқимига қўшилиб кетди. Шу сониялар ичида йигит ўзи излаган нарсани топгандек бўлди. Қизнинг кўзлари аллақандай бошқача, кишини мафтун қиладиган эди.

Энди Рустамжоннинг ўзида қизни яна бир бор кўриш истаги тинчлик бермай қўйди. Бирга кетган кунларини бот-бот кўз ўнгидан ўтказар эди. Суннат ака билан ҳам тез-тез «тасодифан» учрашиб қолар, бирор нима сўрашга ботинолмасди.

Шу зайлда киш ҳам ўтиб кетди. Баҳор келиб ҳамма эркин нафас ола бошлаган кунларнинг бирида хонада телефон жиринглади. Гўшакни кўтарган хонадоши Рустамжонга бир қараб олди-ю, «хўп-хўп» деганча гўшакни унга узатди. Суннат ака экан. Дилоромнинг айрим кераксиз нарсаларини олиб келиш керак эмиш. Рустамжон учун ҳаёт бир лаҳзада тўхтаб колгандек, айни дамда эса ўзини қўшни вилоятда кўргандек бўлди. Сал ўзига келиб бошлиғим деганида Суннат ака гапини кесди. «Бу ёғини ҳам пишитиб қўйганман, тез тушинг» деди. Унинг назарида Суннат ака дунёдаги энг яхши инсон бўлиб кўриниб кетди. Кўчага чиқиб сал бўлмаса уни қучоклаб олай деди. Хотиржам, бир меёрда машинани

бошқариб бораётган Суннат акага қандай миннатдорчилик билдиришни билмасди.

— Суннат ака битта тушлик мендан.

Суннат ака йигитга ажаблангандек қараб қўйди.

— Нима учун?

— Кўчага олиб чиққанингиз учун, — деди Рустамжон жилмайиб. — Роса зерикиб ўтирган эдим. Қолаверса оёқни чигилини ёзадиган бўлдик.

Йўлга термилиб бораётган Суннат ака мийиғида кулди.

— Бундан буёғига тез-тез чигил ёздига чақириб турман. Битта чойхона сиздан.

Завқ билан қўл ташлашди.

— Гап бўлиши мумкин эмас, хоҳласангиз бугунок ташкил қиламан.

— Мавриди келиб қолар, — деди Суннат ака. — Ака-ука бир улфатчилик қиламиз.

Дилором хонасида кутиб ўтирган экан. Ихчам қилиб бойланган бир неча китоб тахламларини машинага ортишди. Китобга унча хуши йўқ Рустамжон уларни аксариятини энди кўриб туриши эди. Ҳеч бўлмаса бирортасини ўқиганда эди. Гаплашишга баҳона бўлармиди. Энг қизиги Суннат ака жонига оро кирди. Дилоромга оид бирор юмуш бўладиган бўлса Рустамжонни эсдан чиқармас, иложи бўлса бир кун олдин бошлиғидан рухсат ҳам олиб қўярди. Ҳар борганида қиз ҳам хурсанд бўлиб кетар, энди улар кўп нарсалар борасида суҳбатлашишар, гаплари ҳеч адо бўлмас эди.

Дилором ўқишини яқунлагач, Рустамжон яна азобда қолди. Қизни қандай учратиш йўлини тополмай боши қотди. Дилором эса тез орада шаҳар шифохонасида иш бошлади. Рустамжон у ерга бориш учун бирор жўяли баҳона излар, сабаб йўқлигидан яна шаштидан тушарди. Хаёли паришон ишга келар, чуқур ўйда қолган эди. Бўлим бошлиғи ишни сусайтириб юбордингиз деб икки бор танбеҳ бергач ўзини қўлга олди. Бугун астойдил ишга шўнғиди. Пешингача бир олам ишни ниҳоялаб, бошлиғи назаридан ўтказиб, қўл қўйдириб олди. Анча енгил тортиди. Ўзи бугун ғалати кун бўлди. Биринчи марта Дило-

ром, ҳатто хаёлига ҳам келмади. Пешиндан кейин ҳам шу зайлда ишласа бўлимда яқин бир ҳафта қиладиган иш қолмайди. Ҳақиқатан ҳам иши унумли бўлди. Хонадошлари кетганда ҳам у қолди. Кимдир айтгандек девдай ишлагиси келди. Ишга шундай берилиб кетганидан телефон анчадан буён жиринглаётганини энди сизди. Аввалига олгиси келмади. Кейин эса бошлиғимиз бўлсачи деган фикр миясига урилиб сапчиб турди. Югуриб бориб гўшакни олди. Ўзининг номини эшитиб бир қалқиб тушди. Дилором телефон қиლაётган эди. Бугун навбатчи эканлиги, бирров кириб ўтса хурсанд бўлишини айтди. Рустамжон довдираб қолди. Ҳозир йўлга тушишини айтиб, телефонни тушириб юборишига сал қолди. Орадан бирор соат ўтмай йиғит марказий шифохона олдида ҳозир бўлди. Дилоромни қайси қаватда эканлигини аниқлаб юраги дуқиллаб кетди...

* * *

Садоқат Анвар Рўзиқулович эшигини тақиллатиб борган кунини эсласа ҳали ҳам юраги ҳаприқиб кетади. Уқаси айтган манзилга яқинлашиб, ҳашаматли ҳовлига кўзи тушиб таққа тўхтаб қолди. Яхшиямки ёнида Сожида хола бор эди. Ўзи ёлғиз бўлганида дарвоза олдидан қайтиб кетиши тайин эди. Сожида хола «ҳой, ким бор» деганча дарвоза ёнидаги кичкина эшикни очиб ичкарига овоз берди. Қия эшикдан ҳовлига кўзи тушган Садоқатнинг ваҳимаси янаям ортди. Ҳовли назарида ҳинд киноларидаги бойларнинг уйига ўхшарди.

Сожида хола эшикни каттароқ очиб ичкарига яна овоз берди. Иккинчи қаватдаги айвоннинг эшиги очилиб, одмигина кийинган аёл шоша-пиша улар томонга пешвоз юрди. Худди узоқ кутган қариндошларини кўриб суюнгандек келиб кўришиши меҳмонларнинг дилига таскин берди. Биргалашиб ҳовли тўридаги айвончага ўтдилар. Тўкин дастурхон атрофига жойлашган аёллар ўзларини кутилмаган меҳмон эмасликларини дарров сиздилар. Буёғига эса ота-боболаримиздан қолган қадим дипломатия ишга тушди. Охирида эса эркаклар ҳам келиб бир маслаҳатлашайлик деган ибора билан совчилик миссияси

ниҳоясига етди. Бирор ҳафтадан кейин эса тоға билан Анвар Рўзикуловичникига борган маҳалла оқсоқоли оғизлари қулоғида бўлиб қайтишди.

Бой хонадоннинг қизини келин қилиб олган Садоқатга қўни-қўшнилар бир хайрон бўлишса, янги келиннинг хатти-ҳаракатларидан унинг ўзи ўн чандон хайратга тушарди. Дилором ош-овқат, нон ёпиш, ҳатто, мол-ҳолга қарашни ҳам ўз қўлига олди-ю, унча силлиқ бўлмаса ҳам бинойидек дўппи тикишини кўриб Садоқат хурсанд бўлди. У ўзини худди эртақлар оламида яшаётгандек ҳис қиларди. Меҳнат таътили тугаши арафасида Рустамжон айтган хабардан Садоқат на суюнишини ёки хафа бўлишини билмай қолди. Рустамжон бошқа корхонага ишга ўтганини маълум қилди. У нефть маҳсулотлари базасида ҳисобчи бўлиб иш бошлади. Дилором ҳам ишга чиқиб кетди. Рустамжоннинг ишлари тез юришиб кетди. Олти ойга етмай сал бундайроқ бўлса ҳам «жигули»лик бўлди. Янги дўстлари сафи кенгая борди. Дилоромнинг кўзи ёриши арафасида эса шаҳар этагида жойлашган, одамлар «бой маҳалла» деб атайдиган жойдан ерлик ҳам бўлди. Ҳаш-паш дегунча қурилишни ҳам бошлаб юборди. Ўғилчалик бўлганида бир ғайратига ўн ғайрат қўшилди. Ҳовли ҳам кундан-кунга чиройли кўриниш ола бошлади. Бир-бирига басма-бас қурилган ҳовлилар сафига яна биттаси қўшилди. Худди шу кунларда эса Садоқатнинг ҳаловати бузилди. Рустамжон худди ёв қувгандек янги ҳовлига кўчиш ҳаракатига тушиб қолди. Эски ҳовлини эса сотмоқчи эканлиги ҳақида овоза қилди. Садоқатнинг эса эски ҳовлидан кўчкиси йўқ, унинг деворларию ҳар бир дарахтида ота-онасининг изларини кўргандек бўларди.

Рустамжон ҳам тутганини қўймайдиган хилидан эди. Опасини амаллаб кўндириб янги ҳовлига кўчириб келди. Яна бир томони кундан-кунга ширин бўлиб бораётган жияни Алишерни кўзи қиймай, Садоқат кўчишга рози бўлди. Тез орада эса эски ҳовлига харидор чиқди. Ҳовлини олган одамлар пул кўтариб келганларида Садоқатнинг ичида бир нарса «тирс» этиб узилгандек бўлди. Худ-

ди ота-онасидек бўлиб қолган Абдуғаффор тоғаю Сожида хола, бошқа қўни-қўшнилар ёдидан ўтди. Ўғилчасини кўтариб олган Дилоромнинг елкасидан кучди.

— Бугун ота-онамдан яна бир бор ажралгандек бўлдим.

Дилором кафти орқаси билан юзида думалаган ёшни артгандек бўлди.

— Нимаям килардик. Ҳозир унча-мунча гапга қулоқ солмаяптилар. Бир пайтлар бир оғиз гапим билан отам раҳбарликларидаги корхонадан бўшаб бошқа ишга ўтгандилар. Барибир қўрққан нарсам содир бўлди. Атрофларини хушомадгўйлар ўраб олишди. Бойлик деган нарса ҳаётимизга битмас яра бўлиб кириб келди. Рамазон пайтлари бувим раҳматлик бир бурда нон, бир пиёла сут билан сахарлик килардилар. Шунча мажбурласак ҳам бошқа нарса емасдилар. Ортиқча келган бойликдан парhez қилинлар дердилар, — деди Дилором ўкинч билан.

Шу оқшом Садоқат ҳам, Дилором ҳам мижжа қоқмай чиқишди. Бир ҳафтадан кейин эса ҳаммаларини ҳайрон қолдириб, эски ҳовлини сотиб олганлар пулимизни қайтариб беринлар деб келиб қолишди. Махаллада, тез орада эса шаҳарда эски ҳовли ҳақида бир-биридан совуқ гаплар тарқай бошлади. Эмишки, ҳовлини сотиб олган одам бир кун кечаси қаттиқ тарақлашдан чўчиб уйғониб кетибди. Ҳовлига қараса сочлари хурпайган, узун, ингичка ҳассага суяниб олган бир кампир унга қараб турганмиш. Аввалига ҳайрон бўлибди. Кейин эса келинг хола деб олдига яқинлашибди. Кампир эса оппоқ кабутарга айланиб ҳавога учибди. Қўрқиб кетиб, югуриб уйга кириб эшикларни қулфлаб, деразадан қараса бояги кампир ҳалиги жойида турганмиш. Балки кўзимга кўрингандир деб аёлини уйғотибди. Аёли ҳам дадилгина экан, бирор кампир адашиб кириб қолгандир деб эрини бошлаб кампирга яқинлашибди. Кампир эса бу гал мушукка айланиб, бир сакраб баҳайбат чинор шохига чиқиб олибди. Тонггача зўрға чидаган эру хотин ғира-шира тонг ёруғлигида ҳовлидан чиқиб кетишибди.

Шунга қарамай эски ҳовли яна икки марта сотилди. Лекин икки маротаба ҳам бир-биридан қўрқинчли воқеа-

лар содир бўлиб ҳовли ажинахона номини олди. Охирги харидорни гапига қараганда эрталаб туриб қараса ҳовлини бир қаричдан тортиб икки қулочгача келадиган илонлар босиб кетганмиш. Оёқ қўйишга жой йўқмиш.

Энди бу ҳовлини узоқ йиллар худди қариндошдек бўлиб яшаган қўшнилар ҳам четлаб ўтадиган бўлишди. Йиллар ўтган сайин одам яшамаган ҳовли нураб чалди-ворга айланиб қолди. Ўтган уч-тўрт йил ичида эса Рустамжон шаҳарнинг олди бойваччаларидан бирига айланди. Энди унинг дастурхонидан эски синфдошлари эмас, шаҳарнинг ё зари, ё зўри бор бўлган одамлари жой олишган эди. Навбатдаги меҳмондорчиликдан сўнг аёллар алламаҳалгача уйни йиғиштиришди: уч кишилашиб идиш-товоқларни ювиб саранжомлашди. Анча кеч ўринларига чўзилишди. Кун бўйи меҳмон кутиш тоза чарчатган экан. Садоқатни бир зумда уйқу элитди. Бир маҳал пиқ-пиқ эшитилаётган овоздан чўчиб уйғонди. Кўрпага бурканиб олганча йиғлаётган кизини кўриб кўрқиб кетди. Ўрнидан туриб кизига яқинлашди.

— Нима бўлди қизим? Бирор еринг оғрияптими?

— Ойи кетайлик бу ердан. Ажинали бўлса ҳам ўзимизнинг уйимиз яхши.

Садоқат сергак тортди.

— Келин ойинг бирор нарса дедими?

— Йўқ, улар мени жуда яхши кўрадилар.

— Унда тоғанг хафа қилдими?

Саодат тасдиқ ишорасини қилгандек бошини силкитди.

— Нима деди?

— Менга ҳеч нима.

— Унда нимага йиғлайсан, жиннивой.

Саодат оғир хўрсинди.

— Тоғам эртароқ кетган меҳмонни кузатишга чиққанларида мен ертўлага шарбат олгани тушган эдим. Ҳалиги меҳмон овқатлар зўр бўлганини мақтаб ким тайёрлаганини сўради. Ўша пайт, сиз айвон олдида нимадир қилаётган эдингиз. Меҳмон сизни кўрсатиб «Хизматкорингизми?» деб сўради. Тоғам кулиб «энг садоқат» деди.

қатли хизматкорим» дедилар. У киши ҳам «бирор маросим қилсак оқсочингизни бизга ижарага бериб турасиз» деди. Тоғам эса икки қўлларини кўксига қўйиб қуллуқ қилдилар.

Садоқатнинг кўз олди қоронғулашиб кетди. Шундай бўлса ҳам қизининг кўнглини кўтарган бўлди.

— Тоғанг ҳазиллашган, одатини биласан-ку.

Гарчи бу гапига ўзи ҳам ишонмасда қизини юпатган бўлди.

— Сиз шунақа дейсиз. Дилором опамниям кўп хафа қиладилар.

Садоқатнинг юраги сиқилди. Наҳотки кўзи кўр, қулоғи қар бўлиб қолган бўлса. Укаси шунчалик ўзгариб кетган бўлса-ю, сезмабди. Шу бугуноқ гаплашиб олади. У ўзини ҳалиям укасини қулоғини бураб қўйишга қодир деб биларди. Садоқат тонггача тикан устида ётгандек тўлғаниб чиқди. Кун ёриша бошлаганда ҳовлига чиқди. Ошхонага кирди. Худди шу пайт Дилором ҳам чиқиб келди.

— Яхши ётиб турдингизми опа.

Садоқат газга чой қўяркан келинига меҳр билан қаради.

— Раҳмат, ўзингиз яхши дам олдингизми?

— Ҳа раҳмат, — деди Дилором ўзини тетик тутишга уриниб.

— Рустамжон ҳам турай дедими?

— Ҳа, ҳозир чиқади.

— Укам сизни хафа қилмаяптими?

Туйқусдан берилган саволдан Дилором довдираб қолди.

— Йўқ, нега ундай деяпсиз?

— Назаримда Рустамжон ўзгариб қолгандай.

— Шу зиёфатхўрликларам кўпайиб кетди, — деди Дилором ўйга ботиб. — Илгари синфдош ўртоқлари билан бир ойда бир марта бўладиган «гап»га ҳам тоқатлари йўқ эди. Энди эса кунда улфатчилик.

Дилоромнинг ҳасрат халтаси очилди.

— Мен шу нарсадан чўчиган эдим. Эл қатори яшаш, кечки овқат устида оила жам бўлиб ўтиришини орзу қилардик. Онам ҳам шунга зор эдилар. Отамнинг эса юришлари кўп эди. Охир-оқибат жигар хасталигини орттириб олдилар. Рустам акам илгари ҳар бир ишда менинг фикрим билан ҳам ҳисоблашар эдилар. Хаттоки, тўй олди-дан отамнинг ишхоналарида ишламайсиз деган шартимни ҳеч иккиланмай қабул қилган эдилар. Энди мени фикрим у кишини қизиқтирмайди. Ҳатто, бор-йўқлигим ҳам билинмайди...

Садоқат аччиқ чойни босиб-босиб ичаркан пешонасию бурнининг учигача терлаб кетди.

— Мараз, — деди қўллари қалтираб. — Ҳозирок гаплашиб оламан.

Аммо гаплашиб олиш насиб этмади.

Рустамжон ошхонага кириб ўтириши билан дарвоза кўнғироғи босим жиринглади. Дарвозани очган Дилором эски ҳовлиларидаги Абдуғаффор тоғанинг набирасини кўриб ҳайрон бўлди.

— Келинг Азимжон. Тинчликми?

— Тинчлик. Бувам Садоқат холамини сўраяптилар. Ўзинг билан бирга олиб кел дедилар.

Азимжонни қорасини кўриб Садоқат ҳам дарвозахонага шошиб келди. Тоғани мазалари йўқлигини билиб хуши бошидан учди. Йиқилиб тушганларини эшитиб эса шоша-пиша Азимжоннинг машинасига ўтирди. Ўзларининг қадрдон ҳовли ёнидан ўтаркан юраги шув этиб кетди. Худди отаси билан онаси супачада ўтиргандек кўринди.

Сожида хола Садоқатни уввос солиб кутиб олиши капалагини учириб юборди.

— Тоғам тузукмилар, нима бўлди?

— Ток ўлгурни битта новдаси осилиб қолган экан. Шуни кўтариб боғлаб қўймоқчи бўлибдилар. Нарвон сурилиб кетибди. Боягина тилдан ҳам қолиб ўтирибдилар.

Садоқат тоға ётган хонага қандай учиб кирганини ҳам билмай қолди. Хона ўртасида ётган тоға Садоқатни кўриб кўзлари ёшланди. Уни яқинроқ келишга имлади. Қалтироқ қўллари билан ҳовлилари томонга ишора қилди-ю,

ўпкаси тўлиб йиғлаб юборди. Ўрнидан турмоқчи бўлди, дармони етмади. Бунинг устига атрофидагилар ҳам қимирлаш мумкин эмас деб елкаларидан босишди. Тоға яна бир-икки бор туришга уринди. Шунинг ўзидаёқ мадори қуриб қолди. Энди бошини кўтаришга ҳам мажоли етмади. Кўз ёшлари икки юзидан шашқатор бўлди.

Қарахт ҳолда уйдан чиққан Садоқат Сожида ҳолдан ҳовлиларини калитини олиб ичкарига кирди. Эгасиз уй қанчалик хароб бўлмасин нимаси биландир уни ўзига тортарди. Азимжон ҳовлисидан чиққан Садоқатни уйларига элтиб қўйди. Садоқат ёруғ жаҳонга сифмай қолди. Хар доимгидек Рустамжон кечаси алламаҳалда кириб келди. Шунча оғзини пойласа ҳам тоға ҳақида бир оғиз сўрамади. Охири Садоқатни ўзи гап очди.

— Тоға тоқдан йиқилиб тушибдилар. Эрталаб тилдан ҳам қолибдилар. Саҳар туриб аччиққина мастава тайёрлайман. Бирга бир этиб ўтиб келамиз.

— Ўзинглар ўтиб келарсизлар, — деди Рустамжон бўйинбоғини сал бўшатаркан.

— Мен эртага қўшни вилоятга ўтиб келишим керак. Барвақт кетаман.

Садоқатнинг диққати ошди.

— Мен тоға билан холани кўрсам ота-онамни кўргандек бўламан. Нималар қилишмаган биз учун.

Рустамжон опасини гапларини худди эътибор билан тинглаётгандек кўринсада, хаёли бошқа жойдалиги кўришиб турарди. У чўнтагидан бир даста пул чиқариб хон-тахта устига қўйди.

— Холага бериб қўйинг. Керак бўлса яна бераман.

Худди шу билан гап тамом дегандек Рустамжон иккинчи қаватга кўтарилиб кетди.

Саҳар мардонда туриб овқатга унаган Садоқат укаси уйғонгунча маставани тайёрлаб бўлди. Овқатни сузар экан бот-бот тепага қараб қўяр, худди укаси келиб «кетдикми опажон» дейдигандек умидвор бўларди. Худди шу чоқ тепадаги эшик зулфи шиқиллади. Садоқат кўнгли ёришиб тепага қаради. Дилоромга кўзи тушиб унга пешвоз чиқди.

— Рустамжон турмадими? Мен тоғадан бир хабар олай дегандим. Кечаси билан ажи-бужи тушлар кўриб чиқдим.

Дилором маъкул дегандек бошини қимирлатаркан кўзида қалқиган ёшларини билдирмаслик учун юзини четга бурди.

— Ха, тинчликми? — деди Садоқат кўнгли бирор нохушликни сезгандек.

— Тинчлик. Ўзи кеча келганларида ҳам кайфлари бор эди. Сизни олдингиздан чиқиб яна ичдилар. Назаримда ҳаётимизга нопоклик аралашаётгандек туюлаяпти. Нима қилишгайм хайронман.

Садоқат ханг-манг бўлиб қолди. Дилором ёрдамида овқатни кўтариб кўча томон юраркан, қўллари енгил қалтираб, оёқлари мўлжаллаган жойига тушмаётганини сезди. Дилоромни тинчлантирган бўлди.

— Мен тезда келаман. Сиз хафа бўлманг. Мен келгунимча кетиб қолмас. Гаплашиб оламиз.

Садоқат бир оз юргандаёқ чарчаганини хис қилди. Худди шу он ёнига машина келиб тўхтади. Рулда ўтирган укасининг ўртоғи Баҳодирни кўриб қувониб кетди. У эшикни очиб опага ишора қилди.

— Ўтиринг опа, йўл бўлсин?

Садоқат ўриндикка ўрнашиб оларкан Баҳодирни дуо қилди.

— Абдуғаффор тоғани товлари йўқ эди. Кўриб келай деб кетяпман. Ўзинглар яхши юрибсизларми?

— Яхши, худога шукур.

— Уйгайм келмайсизлар. Илгари «гап» деган ўтиришларинг бўлиб турарди. Ҳозир ҳам йиғилишиб турибсизларми?

— Ха, ойда бир марта тўпланамиз.

— Рустамжон нега бормайди?

— Ким билади? Иши кўп уни. Кўришмаганимизгайм анча бўлди.

Машина бир зумда эски ҳовли кўчасига яқинлашди. Узоқдан тоғанинг дарвозаси олдида турган одамларни кўриб Садоқат ғашланди. Ҳовлига яқинлашаркан юраги

гупиллаб кетди. Ховлини иккига бўлиб тортилган бўз матонинг нариги томонида, эркаклардан панада куйма-лашиб юрган аёллар орасида Сожида хола кўринди. Садоқатни кўриши билан ўкраб йиғлаб юборди. Бағрига босаркан елкасини силаб, бўзлаб-бўзлаб йиғлади.

— Тоғанг бизни алдаб кетдилар. Ваъдалари бошқа эди. Бир зумга ховлига чиққан эдим. Ҳаммамиз доғда қолдик. Кеча сен кетганингдан кейин бир зум ўзларига келдилар. Сени уйига қайтсин, «Боймаҳалла»да қолмасин дедилар. Охирги айтган сўзлари ҳам шу бўлди. Буни тоғангни васияти деб қабул қилгин.

Садоқат дарҳол уйга телефон қилди. Гўшакни кўтарган Дилоромга тоғанинг узилганини айтиб, укасини тезроқ келишини тайинлади.

«Кўприк-Варзик» шаҳардаги энг кўҳна ва катта маҳалла. Одамлари оқибатли. Кун пешинга яқинлашгани сари кўча одамга тўлиб кетди. Тоғани саксон саккиз ёш деб кўтаришди.

Садоқат кечга томон уйга қайтди. Эски ховлига бир қараб қўяркан юраги увишиб кетди. Йўлда келар экан бир хаёл тинчлик бермасди. Укаси жанозага қатнашди-микин? Уйга яқинлашаркан қаттиқ толиққанини сизди. Пилдираб келиб этагига ёпишган Алишерни кўтаришга ҳам мадори қолмаган эди. Сўрига оҳиста чўқаркан келинидан сўради:

— Рустамжон жанозага бордимми?

— Хабарим йўқ. Сизнинг кўнғирофингиздан бир оз кейин чиқиб кетган эдилар.

Анча вақтгача тоғанинг ажойиб феъллари ҳақида гаплашиб ўтирдилар.

Рустамжон кечки ўнлардан ўтганда кириб келди. Кайфи баланд. Машинани ховлига олиб кираётиб бир четини қириб олгандек бўлди. Ҳайрон бўлиб қараб турган опаси билан аёлига илжайиб қўйди.

— Қирилгани ёқмаётган бўлса эртагаёқ янгилаймиз.

Рустамжон гаплашадиган ҳолатда эмасди. Ҳамма сасдосиз ўз хонасига қараб кетди. Эрталаб барвақт уйғонган Садоқат деразани қия очиб қўйиб укасининг чиқиб

келишини кута бошлади. У бир нарсага қойил қоларди. Рустамжон қанчалик кўп ичмасин эрталаб аскарлардек шай бўлиб турарди. Дилором ҳовлига чиқиб ошхона томон йўналганда у ҳам ҳовлига чиқди. Келинининг юриши янаям оғирлашганди. Бирор ойдан кейин қутулиб олса ажаб эмас. Дунё қизиқ. Биров кетади, биров келади. Садоқат ҳам келиннинг эътирозига қарамай уйдаги барча юмушларни зиммасига олди.

Чой дамлаб бир пиёладан ича бошлаганларида укаси ҳам тушиб келди. Соқоли қиртишлаб олинган, қимматбаҳо атирнинг ҳиди бутун ошхонани тутди. Пўрим кийинган. Одатда пойтахтга ҳисобот топширишга борганда шундай кийинарди.

— Жанозага ўтдингми?

Энди стулга чўккан Рустамжон ялт этиб опасига қаради.

— Иш билан бўлиб хаёлдан кўтарилибди.

— Шу хаёлдан кўтариладиган нарсами?

Укаси хотини узатган чойни лабига олиб бораркан, қўллари қалтираб асабийлашгани сезилди.

— Зарур ишлар бор эди. Қимирлашни иложи бўлмади.

— Қимирлашни иложи бўлмаган бўлса, гиппонг бўлиб келганинг нимаси. Бир вақтлар мазанг бўлмаганда шу раҳматлик елиб-югурганлари ёдиндан чиқдимми? Ё хола ни бизга қилаётган хизматлари камми? Ўзи сенда уят қолмабди. Тўртта бойваччани ўзинга дўст билиб топганингни созуриб юрибсан. Аслида сени дўстинг ҳам йўқ. Бировларни хизматига шай, ўзингникига келганда белинг оғрийди. Биттагина жиянинг Саодатни яхшироқ лицейга жойлаб бергин деб оғзимдан мўй чиқди. Анамана деб бир йил ўтди.

Рустамжон ажаблангандек опасига тикилиб қолди. Кейин эса қўлидаги пиёлани дўқ эткизиб стол устига қўйди.

— Опа, менинг ошна-оғайниларим билан ишингиз бўлмасин. Елкамда каллам бор. Қизингизни айтган жойингизга жойлаб қўяман, ўқиб шаҳар олиб бермасаям. Кейин бу уйда мен хўжайинман. Менга ортиқча ақлнинг

кераги йўқ. Кимга ёқмайдиган бўлса катта кўча. Тоғани жанозасига бормаган бўлсам, йўлим тушганда кириб фотиҳа ўқиб кетарман.

Садоқат карахт бўлиб қолди.

- Ҳозир кириб ўтмайсанми?
- Йўқ, ҳозир вақтим йўқ.
- Машинагда бир қадам йўл-ку.
- Кейин дедим-ку, кейин.

Шу билан укаси гап тамом дегандек дарвоза томон кетди. Садоқат дастурхонга фотиҳа ўқиб уйига кириб кетди. Кийиниб чиқиб Дилоромни чақирди.

— Мен қабристонга кетяпман. У ердан чиқиб тоғаникига ўтаман. Нимагадир ёруғ жаҳонга сизмай кетяпман.

Садоқат онаси билан отасининг қабрини зиёрат қилди. Кечагина пайдо бўлган янги қабр бошида Сожида хола бошлиқ аёлларга қўшилиб тиловат қилди. Кейин тоғаникига ўтиб фотиҳага келган аёлларнинг келди-кетдисига қаради. Шомга яқин уйга қайтаркан кўнгли бўмбўш, нукул йиғлагиси келарди. Ҳовлига кирганида сўрида ўтирган Дилором, Саодат ва жажжи Алишерни кўриб дили ёришди. Уларни ёнига ўтириб нафасини ростларкан қаттиқ чарчаганини сизди. Ҳайрон қолгани, кун бўйи фотиҳага келишини кутган укаси ҳақида эслагиси ҳам келмасди. Ўқиши хорижда бўлмаганида, Зафар хизмат қилиб юзини ёруғ қилармиди. Бир пиёла иссиқ чой ичар экан, меҳр билан Дилоромга қаради.

— Ҳовлимизни кўриб эзилиб кетдим. Одамлар яқинига йўламай ўтиб кетишларидан юрагим увишиб кетди. Шунча йил яшаб бундай балони кўрмаган эдик. Ҳатто одамни ҳам ютиб юборадиган даражадаги илонни ҳам кўришибди. Тавба дейсан киши.

Садоқат гапирар экан Дилором билан Саодат илон олдида туриб қолган бақадек қотиб қолишган эди. Худди шу пайт дарвозани тарақлаб очилишидан хаммалари бирдек чўчиб тушишди. Рустамжон дарвозани очиб машинасини олиб кирди. Пилдираб олдига чопиб борган Алишерни кўтариб бағрига босди. Сўнг эса орқа ўриндикда турган каттагина коптокни олиб берди. Алишер

кийқирганча коптокни олиб онасининг қаршисига чопди. Рустамжоннинг барвақт келишидан ҳаммалари хурсанд бўлиб кетишди. У машина юкхонасидан каттагина қутини олиб сўри четига жойлади. Қутидаги сархил меваларни олиб дастурхонга қўйди. Хонасига кириб кийимини алмаштириб чиқаркан қутини ертўлага олиб кириб қўйишдан олдин битта шишаниям олиб дастурхонга қўйди. Садоқат укасига гина қилди.

— Шу сабилсиз овқат ўтмайдими?

Рустамжон шишани очиб пиёлага тўлдириб қуйди. Биттада кўтарди.

— Билмадим, баъзан шуям ёрдам беради. Бугун Ориф Султоновични қабулига борган эдим. Соат ўн бирга келинг деб тайинлаган одам жойида йўқ. Ёрдамчисидан сўрасам жавоб бергисиям келмади. Бир офизгина қилиб, «у киши йўқ, бугун бўлмайдилар ҳам» деб гапни калта қилди. Соямга ҳам салом берадиган бу қулбаччани муомаласини ҳали-ҳали ҳазм қилолмаяпман. Энг кизиғи, ташқарига чиқиб, нимагадир тўртинчи қават, Ориф Султонович қабулхонасининг деразасига қарадим. Назаримда парда четидан у киши мўралаб тургандек кўринди.

Саодатнинг дили шув этди. Ишқилиб ишида бирор ишқал йўқмикан деган хаёл миясини пармалаб ўтди. Шайтонга ҳай берди. Бугун укасини узиб-узиб олмоқчи эди. Айтадиган гаплари кўп эди. Аммо укасини мунгайиб ўтирганини кўриб аҳдидан қайтди. Дастурхон попугини бармоқларига ўраб бўшатаётган Дилоромнинг ҳам асабийлашаётгани тайин эди.

Рустамжон яна бир пиёлани тўлдириб сипқорди. Кейин эса худди гуноҳкор боладай бошини елкаси ичига яширмоқчи бўлди.

— Эрталаб тоғаникига бирга ўтайлик. Кейин ишга ўтаман. Сиз тўғри айтдингиз. Яхши билан ёмонни ажратолмайдиган бўлиб қолибман. Ялоқхўрларнинг ёлғон гаплари, мақтовлари кўзимни кўр қилиб қўйибди. Ҳатто, синфдошларимнинг давраси ҳам ёқмайдиган бўлиб қолди. Ориф Султоновичнинг бугунги қилиғи кўзимни мошдек очди. Оғир кунимизда бирдек ёнимизда турган одамларни қаер

да йўқ, пулинг ёки амалинг бор пайтингда пинжингга кириб олиб кўзингни ёғини ялайдиганларга алиштириб юрибман. Ҳар куни ўн марталаб телефон қилмаса туролмайдиган бир-иккитаси бугун қорасиниям кўрсатмади.

Рустамжон шуларни тан оларкан кўлини шишага чўзди. Худди шу чоқ хаёлга чўмиб қолган Садоқат чакконлик билан шишани кўлига олди-ю, лаблари гезариб кетди.

— Падарига лаънат, агар шу нарса одамларни ақл-хушидан айирадиган бўлса. Яна бир марта шуни оғзингга олсанг опам йўқ деб ҳисоблайвер.

Сўридагилар донг қотиб қолишди. Мулойим, ҳалимгина Садоқатни ҳеч қачон бундай ҳолатда кўришмаган эди.

Энг қизиги Рустамжон ҳам индамай ўрнидан туриб хонасига чиқиб кетди.

Эрталаб тоғаникига ўтишди. Орада бирров ўз ҳовлиларига ҳам кириб чиқишди. Ҳовли ўз тароватини йўқотган. Ҳатто кундуз куниям аллақандай ваҳимали кўринар эди. Ҳеч ким чурқ этмади. Икковлари ҳам хаёлга чўмишган эди. Рустамжон неча-неча авлодини кўрган чинорнинг йўғон танасини меҳр билан силади.

— Опа, кадрдон ҳовлимизга яна қайтаимизми?

— А, — деди Садоқат янглиш эшитмадимми дегандай укасига қараб. Унинг рўпарасида бундан ўн йиллар олдинги, меҳрибон, дангалчи Рустамжон турарди.

Рустамжон ҳассакашлар билан кўчада яна бир оз ўтиргач, Сожида хола билан хайрлашиб ишга кетди. Садоқат бугун ҳам кечгача Сожида хола билан қолди. Садоқат уйга қайтаркан юраги севинчдан гупиллаб урарди. Укасининг даб-дурустдан айтган гапидан эси оғаёзди. Янги маҳаллага ҳеч ўргана олмаётган эди. Ким ўзарга қурилган баланд иморатлар ичида ўз қобилигига ўралиб яшаётган одамлар билан қовушиб кетолмади.

Садоқат сал эртароқ уйга қайтмаганига пушаймон қилди. Бўлмаса чиройли қилиб манти тугарди. Укаси мантини яхши кўради. Садоқат ҳовлига сув сепилган, гулзор четидаги турли хил райҳонлар иси ҳаммаёқни тутган пайтда кириб келди. Баҳри дили очилиб сўрига ёнбош-

лади. У нима учундир укасини соғина бошлаган эди. Дарвоза қулфи шиқирлаб очилганида ўрнидан туриб кетди. Аммо кириб келаётган Анвар Рўзикуловични кўриб ҳайрон қолди. Ортдан эса укаси келарди. Бирор-бир тадбирни демаса бошқа пайтда умуман келмайдиган қудабувани кириб келиши ғалати эди. Бир пиёладан чой ичишди. Сезгир Саодат катталарни гапига халақит бермаслик учун Алишерни етаклаб хонасига кириб кетди.

Садоқат қудасига илтифот қилди.

— Опамни ҳам олиб келмасиз-да. Бирпас ёзилишиб кетардилар.

Анвар Рўзикулович миннатдорчилик билан қўлини кўксига қўйди.

— Бошқа гал, бафуржа.

Анвар Рўзикулович дангалчилиги билан кўпчиликка танилган одам. Шунга қарамай савол назари билан қараб турган Садоқатга қараб худди гуноҳкор одамдек бошини эгди.

— Кувё ишда сал хатога йўл қўйибдилар. Бу бепарволик, тажрибасизлик ва ўта ишонувчанликнинг оқибати. Шулар туфайли молиявий камомад чиқибди. Энди уни вақтида тўғриламасак катта ишга айланиб кетади. Мен ҳам ғафлатда қолибман. Тасодифан бир тадбирда бир-икки бемаза одамларнинг даврасида кўриб қолдим. Суриштирсам анчадан буён улар билан улфатчилик қилишаркан. Ҳар қалай ҳалиям кеч эмас. Шунисигаям шукр. Энг тажрибали тафтишчиларга илтимос қилдим. Улар ҳаммасини аниқлаб беришди. Камомад анча-мунча катта суммани ташкил қилади.

Рустамжон ўқувчи боладек қизариб кетган, бармоқларини қарсиллатиб ўтирарди.

Садоқатни сабри тошиб кетди. Қудасиям гапни чува-лаштираётгандай эди.

— Камомади қанча экан. Ҳовли-жойни сотсак етади-ми?

Қудаям энди очигига кўчди.

— Биз ҳам қараб турмаймиз. Агар бошқа жойдан ҳам бирор иложини қилсанглар янаям яхши бўлади. Ёш кадр номи булганиб, синиб қолмаслиги керак.

Садоқатни бошига биров гурзи билан туширгандек бўлди. Укаси нималар қилиб қўйди. Қуда қачон турди, нималар деди — бу ёғи унга қоронғу. Карахт бўлиб қолганди. Бир гапни элас-элас эслайди. Камомадни тўғри-лаб қўймаса қамалиши аниқ. Ҳовли, машина, қудани ёрдами билан ҳам эпга келмаса нима қилиш керак. Алламаҳалда жойига чўзилди. Бундай пайтда кўзга уйқу келармиди. Кўзларини юмди дегунча укасининг мунғайиб турган ҳолати кўз олдига келарди. Ўйлайвериб боши шишиб кетди. Ҳовлига чиқди. Иккинчи қаватдан Дилоромнинг пиқ-пиқ йиғи овози келарди. Яна ичкарига кирди. Қизининг ҳар замонда хўрсиниб қўйиши кўнглини баттар эзди. Эски ҳовлиларидаги қўшни аёлнинг бир гапи эсига тушди. Серфарзанд бу оиланинг болалари бир-биридан шўх эди. Онасини куйдиргани-куйдирган. Шунда аёл бечора «қани энди очиқ гўр бўлса-ю, кириб олсам» дерди. Ҳозир эса бахту тахтда ўтирибди. Менчи, умримни шу укаларимга бағишладим. Бир кун суянч бўлишар, қизимни отаси йўқлигини билдиришмайди деб ўйлардим. Қани энди очиқ гўр бўлса-ю, мен ҳам кириб олсам.

Садоқат яна ташқарига чиқди. Рўмоли бошидан сирғалиб тушганиниям сезмади. Дарвоза ёнидаги кичик эшикни очиб кўчага чиқди. Ёзнинг туни бир тутам. Онда сонда бесабр хўрозларнинг ҳовлиқиб қичқиргани эшитилади. Садоқат катта кўчани кесиб ўтиб ўзининг эски маҳалласи томон йўл солди. Ўзининг бор тақинчоқларини пиёлага солиб хонтахта устига қўйиб келди. Ажина чалиб ўлса бир кунига ишлатишар. Агар илон ютса бу харажатдан ҳам қутулишади. Садоқат эски ҳовлига яқинлашганда кун ғира-шира ёриша бошлаган эди. Хаёли ўзида бўлмаган аёлни кўрган киши қўрқиб кетиши таяин эди. У эса ўзида йўқ. Хаёли минг ўй билан банд. Уйдан чиқиши билан орқасидан эргашган шарпадан ҳам беҳабар эди. Ҳовлига кириши билан алвастини қидира

кетди. Илгари бир ўзи кечаси боришга қўрқадиган оғилхонаю бостирмага кириб чикди. Бир томондан алвастининг кетиб қолгани яхши бўлибди. Илон ютгани яхшироқ. У ҳовлини гир айланиб илонни қидира бошлади. Чинорга қараб кесак отди. Ўзини дунёдаги энг бахтсиз одам санади. Ўзинг хоҳлаганда ўлолмасанг. Худди шу чоқ унинг эътиборини чинордан бир-икки одим берида, ариқ суви тошганда ҳосил бўлган ғовак тортди. Хойнаҳой илоннинг уяси шу бўлса керак деган хаёл миясига яшиндек урилди. Чор атрофга аланглаб гилос шохига илинган кетмонга кўзи тушди. Югуриб бориб кетмонни олиб, ғовак олдига қайтиб келди. Кейин эса, «қани чик, юта қол» деганча кетмонни зарб билан ғовакка ура кетди. Шу дамда унинг билагига қандайдир куч келиб кўшилгандай эди. Ҳар кетмон урганида бир ботмон тупрокни ердан кўчириб оларди. Бир гал зарб билан урилган кетмон ерга санчилиб қолди. Ҳарчанд уринмасин уни ердан ажрата олмади. Илон тишлаб олди деган хаёлга келиб кетмон олдига тиззалади. Кетмон дастасидаги тупрокни қўли билан тозалаб пастга тушиб бораркан қўли қандайдир қаттиқ нарсага тегди. Худди шу пайт тепасида пайдо бўлган соядан чўчиб тушди. Қайрилиб қараб укасини кўриб йиғлаб юборди.

— Ўлганим яхши эди бу кунимдан. Ота-онамга нима дейман? Укамни асролмадим дейманми? Ўлим ҳам менадан ҳазар қиляпти. Ажина ҳам гумдон бўлибди. Илонни уйимикан деган жойимда ҳам ҳеч вақо йўқ.

Рустамжон ҳам тиз чўкиб опасининг ёнига чўккалади. Сўнг эса елкасидан қучиб бошини опасининг кўксига қўйди.

— Мени кечиринг опа. Мен аслида қўр бўлишим керак. Мен сизнинг ачинишингизга арзимайман. Алишернинг онасига ҳам нолойиқман. Ҳаромдан келган нарса барибир юқмас экан.

Опа-ука шу алфозда анча туриб қолдилар. Опасини кўз ёшларини қафти билан артаркан ўзининг ҳам кўз ёшлари булоқ бўлаётганини Рустамжон сезмасди.

Садоқат ўрнидан қўзғалди.

– Рустамжон, шу бугуноқ уйимизга қайтайлик. Мени у ҳовлига боришга сираям юрагим дов бермаяпти.

Рустамжон ҳам ўрнидан турди. Кейин энгашиб тупроқларни нари-бери суриб кетмонни чиқариб олишга уринди. Бир маҳал қўзлари қамшиб кетди. Кетмон тик-касига қўмилган хумнинг овзига санчилиб қолган эди. Кетмон кириб қолган жойдан чиқиб қолган қип-қизил тангалар эса баркашдек қўтарилиб келаётган қуёш нурларига басма-бас чўғдек ёниб нур таратарди...

ҚАЙТИШ

Дилором эрта тонг шошмайгина ўрнидан турди. Чой қўймоқчи бўлиб ошхонага кирганида газга яқинлашиши билан кўнгли беҳузур бўлди. Кафтини қорни устига қўйганича туриб қолди. Файрат акамга айтсаммикин деган хаёл лип этиб кўнглидан ўтди. Тўйларидан уч ой ўтганда илк бор шундай бўлганди. Ёғ хиди димоғига кириши билан беҳаловат бўлиб ўзини қўярга жой тополмасди. Қайнота-қайнонасига сездирмаслик учун тиришиб овқатни минг азоб билан тайёрлаб келарди. Ўзидаги ўзгаришни врач сифатида сезса ҳам бирров қайнонасининг олдидан ўтди. Ёғ хидидан кўнгли беҳузур бўлаётганини айтди. Шу ҳолатга боғлиқ бир-икки нарсани сўраган қайнонаси гапни лўнда қилди-қўйди.

— Иккиқат бўлибсиз.

Кечки пайт ишдан қайтган Файрат одатдагидек онаси ўтирган уйга бирров кириб ҳол-аҳвол сўраб чиқди. Кундузги юмушлардан хориган Дилоромнинг кўзи илинган экан. Эшикни шахт билан очилишидан чўчиб тушди. Ҳали туриб улгурмай эри тепасида пайдо бўлди.

— Ойимнинг олдиларига кирувдим, сени эҳтиёт қилишимни қайта-қайта тайинладилар. Нима гап, тинчликми?

— Энди мени эмас, бизни авайлашингизга тўғри келади.

Онасининг гап-сўзларидан бу нарсани сал сезган бўлсада, аёлининг ўзидан эшитиши Файратни қувонтириб юборди. Дилоромни даст кўтарганича хонани гир айланиб чиқди.

— Дилором чой қўяман деб чой бўлиб қолдингми?

Файратнинг бир оз зардали товуши ширин энтикиш билан эсланаётган хотираларни бирдан тўзғитиб юборди. Чойни қўйиб ошхонадан чиқаётганида эри эшик олдида бўй кўрсатди.

— Кечаги қўй гўштидан шўрва солиб қўй, пешинга яқин меҳмонлар келишади.

Ортиқча синчковликка тоқати йўқ аёл ҳозирлик қўришга кириб кетди. Ким келади, нимага келади деб суриштириш унга ёт эди.

Дилоромнинг дам олиш куни одатдагидек уй тозалашу кир-чирларни ювиш билан давом этди. Пешинга яқин эшик қўнғироғи жиринглади. Эшикни очган бека аввалига хайрон қолди. Остонада акаси икки укаси билан турарди. Меҳмонлар бошлашиб ҳовлига киришди.

Файрат қайноғалари билан кўришиб уларни дастурхонга таклиф этди. Ўзи эса ошхонага, хотинининг олди-га чикди.

— Овқатинг тайёр бўлганми?

— Аллақачон тайёр бўлган, — деди Дилором табасум билан. Бирданига уч жигарини кириб келиши кучига-куч қўшгандай эди.

— Бир оғиз айтиб ҳам қўймайсиз. Уларни келишини билганимда бошқача ҳаракат қилардим.

— Уриниб қолма дедим-да, чойингни берақол.

Меҳмонлар кистови билан ортиқча уринишга йўл қўйилмади. Таомланиб бўлишгач бир пиёла чой ичишгандек бўлишди. Ака-укаларини боядан бери бир-бирига хижолатомуз қарашиб, нимадир демокчи бўлишлари Дилоромнинг хайратини оширди. Ота-онаси вафотидан кейин ота ўрнида бўлиб қолган Тожибой акасига қаради.

— Тинчликми ака?

— Тинчлик, сени олиб кетишга келдик.

— Қаерга борамиз, нима гап?

Тожибой ака терлаб кетган пешонасини рўмолчаси билан артди.

— Ташқарида юк машинаси турибди. Нарсаларингни тайёрла, энди бу уйда турмайсан.

Дилором довдираб қолди. Мўлтираб эрига қаради.

— Файрат ака, булар нима дейишяпти, бирор нарса денг.

Эри бошини қуйи солди. Хонада шундай бир сукунат ҳукмрон бўлдики, унинг сиртмоғи ҳар қандай кишини бўғиб қўйиши ҳеч гап эмасди. Дилором илтижо билан укаларига қаради. Укаларининг эгилган боши ҳали-бери кўтариладиган эмасди. Тожибой ака синглисини қўлидан ушлади.

— Файратжон кеча қўнғироқ қилувди. Узил-кесил гаплашиб олдик. Уч фарзанд кўрдинлар, ҳаммасиям ёшига ҳам етмай нобуд бўлишди. Қонингларми, ниманглардир тўғри келмабди шекилли. Бу киши ҳам ҳаётини бошқатдан бошламоқчи.

Тожибой аканинг бошқа гаплари синглисининг қулоғига кирмади. Кўз олди қоронғилашди. Нимага қарамасин ўша нарса сувга ўхшаб шивирлаб оқиб тушаётгандек кўринарди. Бемажол ўтириб қолган Дилором ўзига келгунича укалари мебелларни ортиб бўлишди. Қолган майда-чуйдаларни дам ўзида бўлиб, дам бўлмай айтиб турди. Укалари ортишди.

Ховлидан чиқишаркан дарвоза олдида турган эрига худди биринчи бор кўриб тургандек ажабланиб қаради.

— Бир оғиз маслаҳат ҳам қилмаганингизни қаранг. Айтганингизда ёқангизга ёпишиб олмасдим. Одамниям шундай хўрлайсизми?

Дарвоза кесақисига суюнганича қотиб қолган Файрат бошини қуйи эгди. Ичидан ҳайқирикми, нидога ўхшаш бир нарса келди. Машина товуши узоқлаша боргани сари ўзи учун азиз бўлган инсонни бир умрга йўқотганини чуқурроқ ҳис қилди. Ётоқхонага кириб ўзини каравотга ташларкан бўғзидаги ҳайқирик дераза ойналарини зириллатиб юборди. Йўқ-қ-қ.

Юк машинаси йиллар давомида қадрдон бўлиб қолган ховлидан узоқлашиб боргани сари Дилоромнинг кўзларидан оқаётган томчилар селга айланиб борарди. Тожибой акасининг елкасига бошини қўйганича узундан-узун арқонга ўхшаб, жимирлаб оқаётган анҳорга тикилиб қолди.

— Тожи ака, мени юкларим билан анҳорга ағдариб ташланглар, ўлганим яхши эди бундай кунларни кўргунча.

Нотаниш ҳайдовчи олдида синглиснинг гапидан акаям довдираб қолди. Беихтиёр унинг бошини силади. Кўзларида филтиллаган ёшни синглиси кўриб қолмаслиги учун лабларини қаттиқ тишлаб ҳайдовчи томонга ўгирилди. Инсон ўзи қизиқ мавжудот. Нима учундир Тожибой аканинг хаёлига синглиснинг бошини биринчи марта меҳр билан силаётгани даъфатан кўриниб кетди.

— Жон синглим, қаттиқ қайғураверма, Ғайратжонни мен ҳам яхши кўрадим. Учинчи болангниям тупроққа берганларингдан кейин у шўрлик ўзгарди. Уч-тўрт марта қаттиқ-қурум гаплар гапирганида ҳам эътибор бермагандим. Ҳаммаси ёнимдан ўтган бўлса, бу галгиси жонимдан ўтди. Худойим ҳеч бир нарсани бесабаб қилмайди. Балки буням бир ҳикмати бордир.

Ота ҳовлига яқинлашганларида Дилоромнинг юраги ачиша бошлади. Янгаси, бўй етиб қолган жиянлари олдида қандай юради. Қаттиққўл акасининг оиласида ҳаммалари ҳурматини жойига қўйишлари аниқ, шундай бўлса ҳам бу кундан эзилди. Машинадан туширилган юклар, ота-онаси умрлари охиригача яшаган, ҳовли тўридаги, олди айвон бўлган икки хонадан иборат уйларга жойлаштирилди. Ҳамма ишлар бирсидра қилиб бўлингач, оға-инилар супа четидаги чорпоядан жой олдилар. Тожибой ака кечки овқат учун дастурхон тузаб қўйган аёлига ичида таҳсин айтиб қўйди. Бунақа ишларни кампир ўтириб тургунча тахт тиндирадиган ҳамхонаси синглиснинг гамини ўз ғамидек қабул қилганди. Ҳозир ҳам Дилоромни сал бўлсада чалғитиш учун ошхонага чақирди. Икковлари овқат сузиш ҳозирлигини кўришга киришдилар. Тожибой ака икки-уч хилдаги аччиқ-чучуклар келтириб қўйган аёлига меҳр билан қаради.

— Катта хўжайин, битта ароғингдан ҳам олиб чиқ.

Уйда ароқ ичишларига доим қарши турувчи аёли индамай бориб, ертўладан эри айтган нарсани олиб чиқди. Ҳамма ялт этиб хонадон соҳибига қаради. Серулфат Тожи-

бой аканинг уйида меҳмонлар учун уч-тўрт хилдаги ичимликлар турарди. Ўзи эса ичмасди. Укаларини ҳам бу масалада қаттиқ тергаб турарди. Охирги марта синфдош дўстининг бедаво дардга чалинганини эшитганда ичувди.

* * *

Дилором бир ҳафтагача ишга чикмади. Шундан сўнг поликлиника бош шифокорининг ўзи йўқлаб келди. Унга қарашли мавзедаги беморлар ҳар куни сўрайвериб безор қилишаётгани, тезроқ ишга чиқиб уларни тинчитишини илтимос қилди. Дилором чуқур уф тортди. Юрак бўйича малакали шифокор даражасига етибди. Қўплаб беморларни соғайиб кетишида меҳнати сингибди-ю, Аллох берган уч фарзандини асраб қололмабди.

— Ёдгоров калай, ўша сўраяптими?

— Эй қўяверасиз. Уям, бошқалариям сўрайвериб безор қилиб юборишди. Бошқа дўхтирларни қабулига киришни исташмайди. Ҳар куни келиб бир айланиб кетишади.

Дилоромнинг ичида нимадир «тирс» этиб узилгандай бўлди. Ишхонада узоқдан овози эшитилиши билан барча ходимлари типирчилаб қоладиган опанинг илтижо билан қараб туриши ўртаб юборди. Яна бир оз шундай ҳолатда турса йиғлаб юбориши тайин эди. У ўзини сал тутиб олгач, мен ҳозир деганича қўшни хонага чиқди. Бир оздан кейин қўлида бир варақ қоғоз билан қайтиб кирди. Қўлидаги қоғозга яна бир бор қараб олгач опага юзланди.

— Опа, ўн йил қўлингизда ишладим, кам бўлмадим. Ҳар йили малака оширишларга юбориб тажрибам ортишига катта ёрдам бердингиз. Энди яна бир бор қўллаб юборинг. Фақат илтимос, нега деманг.

Ходимининг ишдан бўшаш ҳақидаги аризаси бош шифокорни довдиратиб қўйди. Билимли, беморлар олдида обрўйи катта, чўрткесар, энди ўйлаб қараса ишхонада ўзи билан тап тортмай баҳслашадиган, вақти келса олишадиган ягона ходим шу экан. Ўзи ҳам энг нозик

масалаларни ишониб топширадиган, баъзан ташхис қўйишда иккиланиб қолса фикр сўрайдиган шифокори синглисидай бўлиб қолганини энди ҳис қилди. Уни айтган гапидан қайтмаслигини билгани учун бир оғиз сўради.

— Нима қилмоқчисиз.

— Кетаман, иложи борича узоқларга. Хужжатларимни тезроқ олишга ёрдам берсангиз.

Дилором опани кузатиб қўйгач кўнгли хотиржам тортди. Опанинг унча-мунча эркакларга ҳам насиб қилмайдиган тантилигига қойил қолди. Эртагаёқ хужжатлари қўлга тегишига амин эди.

Ҳақиқатан ҳам эртаси куни опанинг ҳайдовчиси хужжатлар солинган папкани ташлаб кетди. Хужжатлари ичидаги конвертдан анчагина пул ва бир энлик мактуб чиқди. «Дилором бутун масъулиятни бўйнимга олган ҳолда шу ишни қилдим. Шу шарти биланки, бир куни қайтсангиз тўғри ўзимизнинг ишхонага келасиз».

* * *

Дилоромнинг илтимосига кўра икки укаси ҳам чоршанба куни нонуштага ота ҳовлига келишди. Чой маҳали умумий гаплардан нарига ўтилмади. Турадиган пайт акасига юзланди.

— Ака, ишдан бўшадим, мен энди бу ерда туrolмайман. Бу ернинг суви ичимга захар бўлиб кираяпти. Кеча қўшни вилоятдаги туман бош шифокори бўлиб ишлайдиган курсдош дугонам билан гаплашдим. Менга иш бор экан. Баҳонада даволаниб кўраман. У зўр мутахассис бўлган.

Тожибой ака ток ургандек сапчиб тушди.

— Бизнинг уруғимиз бошқаларга ўхшаб кўп бўлмаса. На холаю амма, амакию тоғаларинг бўлса. Икки уканг, сен ва мен. Бир-биримизга яқинлашиш ўрнига узоқлашмоқчимсан?

— Кетмасам бўлмайди. Манзиллари аниқ. Бориб турасизлар. Бошимнинг орқа тарафи пастга қараб тез-тез тортишадиган бўлиб қолди. Тезроқ кетиб иш билан чалфимасам йиқилишим тайин.

Ўзига ўхшаган қайсар синглисининг гапи битта эканлигини ҳис қилган акаям сиёсат қилиб ўтирмади. Ишхонасига телефон қилиб боролмаслигини айтгач, хотинига икки қутига мева-чева, ёғу гуручгача жойлашини буюрди.

* * *

Дилоромнинг дугонасиникига қийналмай топиб боришди. Бир томони тоғларга туташиб кетган туман одамларининг ҳам феъли ўзига хос экан. Меҳмонларни курсдош дугона Малоҳатнинг ўзи кутиб олди. Дилором таърифи бўйича жиккаккина, нозиклигидан ниҳолга ўхшаган қиз эмас, аксинча, холи-холига ажралиб турган, тепага кўтарилиб турмакланган тим қора сочлари майин сим каби товланган, ўзини тутишига қарагада унча-мунча одамга сўзини бермайдиган аёл турарди. Катта йўл ёқасида жойлашган мўъжазгина ҳовлини Дилором дарров таниди. Талабалик йилларида уч-тўрт бор келган эди. Анча ўзгартиришлар қилишибди, ўфиллари пойтахтга ишга кўтарилиб кетгач ҳовлида ёлғиз қолган чолу кампир бу ташрифдан хурсанд бўлишди. Малоҳатни бешинчи синфда ўқийдиган қизи улар билан турсада, кампирнинг кўнгли сира тўлмасди. Унинг ибораси билан айтганда, «Ёш бола билан ниманиям гаплашардинг».

Мезбонлар, қанчалик қаршилик кўрсатмасин Тожибой акани бир кеча олиб қолишди. Йўлга чиққандан бери кўнглининг бир чети гаш ака бу самимий меҳрдан кўнгли равшан тортиб уйига қайтди.

Ҳаял ўтмай Дилором ҳам иш бошлади. Ҳаммасини унутиш учун ўзини ишга урди. У тавсия қилган муолажа туфайли кўпчилик шифо топа бошлади. Ўзи ҳам тез орада кўзга ташланиб қолди. Тибга оид ҳар хил янги газета ва журналларни мунтазам ўқиб бориши туфайли беморларга янги чиққан, анча самарали дориларни тавсия қилар, ундан наф кўрганлар кўпайиб борарди. Тез орада одамлар орасида «шаҳарлик дўхтир» номини олди.

Дилором бугун қабулини тез якунлади. Ёз оғи бошланганигами беморлар ҳам кам. Иш вақтида ёзув-чизув

ишларини анчасини енгиллатиб олди. Ҳамширасига улар назоратидаги фуқаролар, асосан бемор ва қариялари бор хонадонлар борасида қилиниши зарур бўлган вазифаларни топшириб бўлгач уйга отланди. Ишлай бошлаганига ҳам икки ойдан ошибди. Уйдагилари уч-тўрт бор келиб кетишди. Файратнинг қилган иши юрагини жароҳатлаган бўлишига қарамай жигарлари у ҳақда бирор нима айтармикинлар деб оғизларини пойлади. Улар индашмади. Буям сўрамади.

Соя-салқин йўлкадан кетиб бораркан «хой шаҳарлик дўхтир» деган овоздан чўчиб тушди. Марказий касалхонанинг кираверишида, ўнг томонда жойлашган икки қаватлик туғуруқхонанинг иккинчи қават деразасида кулиб турган Малоҳатнинг юзи кўринди. У шамолда майин тебраниб турган пардани четга суриб ишора қилди.

— Бу ёққа чиқинг.

Шошадиган жойи йўқлиги учун Дилором йўлни тепага қараб солди. Ҳамшира аёллар хонасидан келаётган хушбўй ҳид томоғини қитиқлаб ўтди. Малоҳатнинг хонасида ҳеч ким йўқ экан. Икки дугона худди узоқ йиллар кўришмагандек бир-бирларининг бағирларига кириб кетишди. Малоҳат Дилоромнинг икки қўлидан ушлаб аста силкитди.

— Янги лақаблар муборак бўлсин!

— Қуллук, одамларингиз лақаб ёпиштиришга жуда уста экан.

— Одамларингиз эмас, одамларимиз денг. Энди сиз ҳам ўзимизники бўлиб қолдингиз. Тоғ одамлари қизиқ бўлишади. Ҳар кимниям қабул қилишавермайди. Сизга лақаб қўйишгани қабул қилишгани бўлади.

— Лақаб қўйишса қабул қилишгани бўладими?

— Ҳа, худди шундай.

— Ўзлариникиниям билиб қўйсак бўладими?

— Албатта. Арихон Заҳаровна деганлари биз бўламиз.

— Ўзингизга айтишганми?

— Йўқ, орқаваротдан эшитиб қолдим. Бош шифокор вазифасига тайинлашгач, ишни биринчи галда тартибни

кучайтиришдан бошладим. Белгиланган вақтдан кейин келган ҳар қандай валломатиниям ичкарига киритиш йўқ. Илгари дала кийими, оёғидаги лой этиги билан ҳам кириб келишаварарди. Ҳаммасини йўқ қилдим. Санитар опаларга ҳам тиним йўқ. Бутун бино кун бўйи ёғ тушса ялагудай бўлиб туриши шарт. Рост-ёлғонлигини билмайман, бизда ётган аёллар эрларига олдимга келаётганингизда соқолингизни қиртишлаб, хушбўй атирлардан сеппиб олинг, бўлмаса қўйишмайди дейишармиш.

— Одамларни зириллатиб Арихон Заҳаровна бўлдим денг?

— Йўғ-е, буни бир донгдор раисимиз қўйган. Ишни кўзини биладиган, одамларнинг иссиқ-совуғидан доим хабардор раисимизнинг обрўйи анча баланд. У кишининг келини бизда ётганди. Тўнғич ўғилдан илк невара, яна паҳлавондек ўғил. Раис бува вилоят марказида бўлган йиғилишдан қайтаётиб, бирдан набираларини кўргилари келиб қопти-ю, йўлни бу ёққа бурибдилар. Ўша куни ўзим навбатчиман. Кечаси тўққизлардан ошган пайт. Пастда ғала-ғовур бўлиб қолди. Нима гап деб тушаётсам пастдан ҳовлиққанча Айша ани чиқиб келаяпти. Нима гап дедим.

«Пастда герой раисинг тура. Випив этганми билмам. Нельзя дейман. Тушинмий, ҳаммани безовта эта» — дейди ҳовлиқиб.

Пастга тушсам раиснинг авзойи бузук. Индамасанг тўсиқни синдириб ўтадиган вазоҳати бор. Келинг раис бува деб олдига яқинлашувдим, оғзидан спиртли ичимлик хиди келаяпти. Мен ҳам тўнимни тескари кийдим. Ҳозир бу айтганини қилиб ичкарига кирса, эртага бундан зўрроғи баттарини қилади. Хуллас у дедик, бу дедик бўлмади. Орада бир-биримизга яхши гаплар гапириб қўямиз. Оқибат у киши ўзини тутолмади. Олдидаги тўсиқ тахтани бир тепиб синдирди. Ичкарига қадам қўйди. Миямни бир нарса пармалаб ўтгандек бўлди. «Тўхта» дебман сансираб. Менга эътибор бермай ичкарига йўналган чоғ елга аралаш ёқасига чанг солдим. Бунчалик куч

қаердан келди ўзим ҳам ҳайронман. Қабулхонадан ҳовлигача судрашиб чиқибмиз. Аммо мард одам экан. Оғзидан бир оғиз ёмон гап чиқмади. Қўлимни ёқасидан бўшатгач ҳайрат билан «Ий бу Арихон Захаровна экан-ку» деди. Шу гап аниқ эсимда. Иккинчи номимиз ўша тун бўйнимизга чиппа ёпишган. Яна қойил қоладиган жойи эртасига раис юборган усталар қабулхонани чиройли қилиб таъмирлаб кетдилар.

Дугоналар гурунги авжига чиқа бошлаган пайт ҳамширалар бошлиғи кириб келди.

— Малоҳат Раимовна, бизнинг хонамизга чиқамизми, — деди ва Дилоромга қараб табассум қилди. — Бирга тушлик қилайлик. Келганингиз яхши бўлибди.

Дилором эътироз билдириб улгурмай дугонаси жавоб берди.

— Албатта кирамиз, — кейин дугонасига изох берган бўлди. — Бир келин саккиз йил деганда фарзандли бўлди. Эри кеча келиб огоҳлантириб кетувди. Чойхонада палов дамлаб олиб келибди. Юринг қувончларига шерик бўламиз.

Шаддод ҳамширалар ҳамма нарсани тахт қилиб қўйишган экан. Поччамга раҳмат дея ҳазил-хузул билан ошхўрлик қилишди. Зиёфатдан кейин яна бош врач хонасига чиқишди. Кетишга чоғланган Дилоромга дугонаси ҳазил қилгандек бўлди.

— Гумонангизни ўғил-қизлигини текшириб кўрмаймизми? УЗИ оператори ҳали бирор марта адашмаган.

Дилором ҳайрон қолди. Дугонасига савол назари билан қаради.

— Ҳомиладорлигимни ким айтди?

— Ойим, кўнглингиз беҳузур бўлаётганини дарров пайқабдилар. Ошхонага унча яқин йўлатмаётганларининг сабаби ҳам шу. Ҳар доим ҳам шундай кечадимми?

— Дод деворгим келади.

— Юринг УЗИ хонасига тушамиз.

Энди Дилором дугонасини лол қолдирди.

— Билиб нима қиламан, барибир яшамаса. Аборт қилдириш ҳам хаёлимга келди. Аммо худодан қўрқдим. Бу

ўсгани сари мен чўкиб боряпман. Уч болам энди ширин бўла бошлаган пайтда ташлаб кетишди.

— Аломатлари қандай. Ҳеч эътибор бердингизми?

— Биринчисида билмадим. Кейинги боламда кафтига қизил тошма тошди. Ундан кейингисининг ҳам кафти ва баданида қизил доғчалар пайдо бўлди.

Малоҳат Раимовна дугонасининг елкасидан кучди.

— Энди ундай бўлмайди. Мен ўзим унга катта ойи бўламан. Бу даражада тушкунликка тушманг. Кетдикми?

Биргалашиб хонадан чиқдилар. УЗИ оператори хомилани ўғил эканлигини айтди. Дилоромнинг бефарқ қараб турганига қараб қўшимча қилди.

— Хоҳласангиз мана бу қоғозга ўғил эканлигини ёзиб қўл қўйиб бераман. Эсдалик учун.

Дилором операторни хижолат қилмаслик учун миннатдорчилик билдирди.

— Малоҳат Раимовна сизнинг маҳоратингизни жуда келиштириб таърифладилар. Раҳмат сизга — деганича қўлини сумкачасига узатди. Худди шу маҳал дугонаси қўлини ушлади.

— Эсон-омон қутулиб олинг, тўйлар қилсангиз ўшанда каттароқ эрийсиз.

Дилором кўчага чиққанида ҳаво қизиганидан-қизиб борарди. Қўй ёғига қилинган палов ҳам ўз ишини қилаётганди. Ҳомиласининг ўғил эканидан кўнгли кўтарилди. Агар болалари турганда икки ўғилу икки қизнинг бахтиёр онаси бўлармиди. Эри билан ҳам совуқчилик бўлмас эди. Дилором охириги пайтлар эрини кўп ўйлайдиган бўлиб қолганди. Талабалик йиллари у билан кечган хотиралар, турмушининг дастлабки йилларидаги фараҳбахш кунларини эслаганда энтикиб кетарди. Қайнота-қайнонаси ҳам уни еру кўкка ишонишмасди. Айниқса қайнонаси гирди капалак эди. Бирор маросимга бориб келишгач ёнидан пул чиқариб маҳалла кинначиси Фотима холаникига жўнатиб, албатта кинна солдирарди. Энг қизиғи врач сифатида бундай нарсаларга кулиб қарай-

диган Дилором Фотима хола олдидан чиққач аллақандай енгиллик ҳис этарди. Аммо эрининг охирги қилиғи...

Дилором кўзи ёришига яқинлашган сари сўлиб борарди. Ҳомиладорликни ёмон ўтказар экан деб ўйлаб юрган Малоҳат Раимовна хавотирга тушиб қолди. Дам олиш куни олдидан ота ҳовлида гурунглашиб ётиб кетиш учун қадрдон ҳовлисига келди. Ош дамлашиб узоқ вақтгача ўтган-кетган воқеаларни хотирлаб ўтиришди. Кейин идиш-товоқларни саранжомлаб ухлаш учун Дилоромнинг хонасига ўтишди. Чироқ ўчирилса-да икковлари ҳам бедор эдилар.

— Дили уйку келмаяпти-ку.

— Меникиям.

— Бирор жойингиз безовта қилмаяптими?

— Йўқ, соғлигим яхши. Туғилажак болам... уни кўргим келмаяпти, барибир ўлимга маҳкум этилган у. Уни кўрганимдан кейин унга меҳрим тушиб қолиши турган гап. Меҳринг тушган болангни эрта-индин ўлишини билиб, ўша машъум кунни кутиб яшаш нақадар оғир. Туғаётиб ўлиб кетсам ҳам майли эди. Жонимдан тўйиб кетдим. Суратим одам холос. Ичим бўм-бўш. Баъзан қуш бўлиб узоқ-узоқларга учиб кетгим келади.

Шу алфоз дугоналар тонггача ҳасратлашиб ётдилар. Малоҳат Дилоромни бирор ҳафта олдин туғуруқхонага ётишига кўндирди. Ҳар хил анализларни олиб дугонасининг ҳолатини мунтазам равишда кузатиб борди. Ҳаммаси кўнгилдагидек. Лекин дугонасининг гапларидан чиқарган хулосаси шу бўлдики, уларнинг қонида аллақандай нуқсон бор. Шу туфайли чақалоқлар яшаб кетолмайди. Кейинги зарбага дугонаси дош беролармикин. Етмишга қараб кетаётган онасининг кунда келиб хабар олиб кетиши кўнглини янаям эзиб юборди. Ота-онасиам унга қаттиқ боғланиб қолишди. Ҳар ой юраги безовта қилиб ҳаммаларини олиб бориб-олиб келадиган отаси анчадан буён юраги қаерда эканлигиниям эсдан чиқарди. Дилоромнинг муолажалари туфайли соғлиғи кундан-кунга яхшиланиб бормоқда. Онасиам дугонасини, ҳатто ўз

қизидан ҳам кўпроқ яхши кўриб қолган. Битта қизим иккита бўлди деб эси кетади.

Сўнгги пайтларда бош врачнинг кечгача касалхонада қолиб кетиши барча ходимларнинг роса тинкасини қуритди.

Дилором пишиб етилганини ўзи ҳам сезиб турган куни эрталаб дугонаси олдига кирди. Юзлари салқинган дугонасининг елкасидан кучди.

— Бугун полвонни туғиб берасиз. Эртага ўтказиш йўқ. Катта ойисиям соғиниб кетди.

Дилором синиққина табассум қилди.

Шу куни ҳам Малоҳат алламаҳалгача қоғоз ишларини қилиб ўтирди. Соат тунги ўн бирга яқинлашганда қайтмоқчи бўлди. Худди шу чоқ энг тажрибали доя ҳисобланган Бахтигул ҳовлиқиб кириб келди.

Малоҳат Раимовна дик этиб ўрнидан турди.

— Қосимовами?

— Йўқ. Тоғ этагидаги қишлоқдан бир аёлни олиб келишди. Аҳволи оғир. Олти нафар боласи бор экан. Ҳаммасини уйда тукқан эмиш. Бунисиниям уйда туғмоқчи бўлган экан. Қишлоқдаги доя кампир бошқа шаҳардаги қизиникига кетиб қолибди. Бир аҳволда олиб келишди. Қорни ҳаддан ташқари катта. Сув тўпланган ёки эгизак туғади. Эри бояқиш хўнг-хўнг йиғлайди. Нуқул «Хотинимни асраб қолинглар, мен болаларимга нима дейман» — дейди.

Малоҳат Раимовна доя билан бирга шошилишч туғурук хонаси томон юрди. Хона эшигига уч-тўрт қадам қолганда эса, бир нарса ёдига тушгандай тўхтаб қолди.

— Шприц, зарур, дори-дармонлар тахтми? Тезлик билан Қосимовани ҳам олиб келинг.

Тасдиқ ишорасини олгач яна бир бор Қосимовани тез олиб келинг деганча туғурук хонасига кириб кетди.

Беморнинг аҳволи ҳақиқатан ҳам оғир эди. Анча ҳолдан тойган, ўзи эмин-эркин туғиб олиши амримаҳол эди. Қўли енгиллиги билан кўпчиликнинг ҳурматини қозонган бош врач ишга киришди. Ишга шу қадар берилиб

кетганидан Дилоромни аравачага ётқизиб олиб киришганида аввалига ҳайрон бўлди. Кейин эса бир нарса эсига тушгандек бўш жойни кўрсатди.

— Беморни туғишга ҳозирланг.

Укол миқдорини ҳам алоҳида таъкидлади. Бу пайтга келиб тоғлик аёл бир оз ўзига келди. Сал дармонга келиб, бошини кўтариб ён-атрофга олазарак қаради. Лаблари базўр пичирлади.

— Эркаклар йўқми, мен уларнинг олдида туғолмайман.

Кейинги жумлалар баландроқ чиққанидан бу гапни ҳамма эшитди. Ҳатто укол таъсирида дарди қўзғалган Дилором ҳам ўгирилиб қаради. Малоҳат Раимовна аёлга яқинлашиб уни тинчитган бўлди. Кейин эса қатъият билан буюрди.

— Ҳамма ташқарига чиқсин, хонада ҳеч ким қолмасин.

Доя ва ҳамширалар ҳайрон бўлиб бош шифокорга қарашди.

Худди шу пайт тоғлик аёлнинг заиф бўлса ҳам ҳаммага аниқ эшитилган овози хонадагиларни ҳушёр торттирди.

— Мен уларни олдида туғмайман.

Ҳамма хонани тарк этди. Худди шу чоғ тоғлик аёлнинг кўзи ёриди. Илк ёрдамни шамол тезлигида етказган Малоҳат Раимовна Дилоромга қаради. Унинг пешонасидаги терни артаркан илтижо қилди.

— Дили, тез бўл, илтимос, агар болам яшаб кетсин десанг тез бўл.

Тоғлик аёл билан Дилоромнинг боласи деярли бир вақтнинг ўзида дунё юзини кўрди. Дилором айтганини қилиб болага қарамади. Кўзини юмганича қайтиб очмади. Бош врачнинг ўткир овози хонадан чиқиб йўлакка таралди.

— Ҳой ким бор. Кирмайсизларми?

Бахтигул опа бошчилигидаги ҳамширалар югуриб киришди. Тоғлик аёлнинг эгизаклари ким ўзарга инга-

лаб оламни бузишар, бу томонда эса Дилоромнинг чақалоғи уларга басма-бас ингаларди.

— Болаларни тайёрлаб онасига беринглар, бир амаллаб эмизишсин. Мен Қосимовага қарайман.

Шундай деганча ҳали ҳам кўзини очмай ётган дугонасига яқинлашди.

— Дили, кўзингни оч, кўчкордай ўғилли бўлдинг. Вазни сал енгилроқ. Лекин овози жудаям ўткир экан. Бу сенга суянчиқ бўладиган паҳлавон йигит бўлади.

Дилором истар-истамас болани қўлига олиб кўкрагига яқинлаштирди.

Тоғлик аёл ажабланарли тарзда ўзини тез ўнглаб олди. Шунақанги қувноқ, хангомаларга бой бу аёл хонадошларини ичагини узаёзди. Унга жавоб бўладиган куни Малоҳат Раимовнани ўзи яна бир бор олдига кириб кўриқдан ўтказди. Бир оз ҳазил-хузул қилди. Кулганича сўради.

— Нимага туғуруқ хонасида эркаклар бор-йўқми деб аланг-жаланг қилдингиз?

Аёл хижолат бўлгандек елкасини қисди.

— Шунақа дедимми? — Мен ҳеч нарса эслолмайман. Олтита боламнинг барини уйда туққанман. Қишлоқимиздаги доя кампир қизиникига кетиб қолмаганида буларниям уйда туғардим. Биринчи боламни туғишга келганимда туғуруқхонада биздан икки йил олдин битирган мактабдош йигит доялик қиларкан. Унга кўзим тушиши билан дардим қочиб кетди. Уйга бориб бир ҳафта деганда тўнғичим дунёга келди. Ўшандан буён хомилали бўлдим дегунча уйда қутулиб олиш ҳаракатини қиламан. Аксига олиб бу сафар шундай бўлиб қолди. Албатта уйимизга бир ўтасизлар. Эрим зўр овчи. Каклигу балиқ тутишда у кишига етадигани йўқ. Бир мартасига, албатта уйимизга ўтасизлар.

Малоҳат Раимовна фурсати келганда меҳмонга бориш ваъдасини бериб аёл билан хайрлашди. Бу аёл унга англаб бўлмас даражада яқин бўлиб қолганди. Ундан хабар олиб туриш учун махсус ҳамшира тайинлади. Дилором уйга қайтганида эса ҳақиқий байрам бўлиб кетди.

Чолу кампирнинг қувончи оламга сифмасди. Мукаррам хола оёқ оғриғини унутганича дам уйга чопади, дам қазноққа. Бир зумда анчадан бери бола ётмаган, аммо яхши сақланган бешикни бутун анжомлари билан топиб чиқди. Уларни офтобга ёяркан чолига хушнуд қаради.

— Турғунжонни эртагаёқ бешикка белаймиз, — деди хурсанд бўлганича.

— Мен нима қилай? — деди чоли ҳам оғзи қулоғида. — Тайёргарлигинг борми? Бирор каминг бўлса айт, кеч бўлмай тўғирлаб қўяйлик. Эртага шошиб қоласан.

Чолу кампир Дилором ҳақида барча гапларни эшитишган. Энди уни кўнглини кўтариш учун гирди-капалак эдилар. Чақалоққа исм қўйишни уларга ҳавола этганида эса меҳрлари янаям товланиб кетди. Маслаҳатни бир жойга қўйиб чақалоққа Турғун деб исм қўйдилар. Шояд-ки исми ҳам уни яшаб кетишига хизмат қилса. Ховлидаги барча ҳаракатларга қарамай Дилором ҳалиям болага бефарқ эди. Иложи борича боладан узоқроқ бўлишга уринар, меҳри тушиб қолишидан қўрқарди. Чақалоқ ҳам суяги қотган сари онасидан узоқлашиб бормоқда эди. Мукаррам хола бир тиззасига тикаётган дўпписини қўйиб, иккинчи оёғини бешик тагига тикиб олганича эртадан-кечгача тебратиб ўтирарди. Бола ҳам анча осойишта чиқди. Қорни тўқ бўлса бўлди. Аммо оч қолганида овози ховлини бузиб юборай дерди. Онасини кўкрагини қўйиб юбормай ютоқиб-ютоқиб эмиши, кўкрагини олиши билан йиғлай бошлаши Дилоромни ҳам ҳайрон қолдирарди. Олдинги болаларининг ҳеч бири бундай эмасди. Турғун тўрт ойлигида кўтарган кишини қўлини толдирадиган даражага етди. Кўрган одам бир неча ойлик эмас, ёшдан ўтдими дейдиган бўлди. Мукаррам хола нон билан думбани чайнаб докага ўраб оғзига солиб қўядиган бўлди. Бола ўшани шимганича мириқиб узоқ ухларди.

Турғун бир ёшга тўлган кунда Раим бобо яхши ният билан набирасининг суннат тўйига атаб бузоқча етаклаб келди. Турғун бувасига эргашиб оғил томондан келмайдиган бўлди, юганда юргизаман дегандек набира юра

бошлагач қарияларни оворай-жаҳон қилиб юборди. Бир қарасанг кўчага чиқиб кетган, бир қарасанг товукхона эшиги очилиб қолиб товуклар экинзорни пайҳон қилиб юрган. Бир куни бузоқнинг охурига тушиб олган набирасини кўриб Раим буванинг эсхонаси чиқиб кетди. Орқасига икки бор шапатилаб урди. Набирасининг йиғисини эшитиб югургилаб чиққан Муқаррама хола ҳам воқеани эшитиб қўрқиб кетди. Чолу кампир бундан буюғига доимо бир киши боланинг ёнида бўлиши шартлигига амин бўлишди.

* * *

Дилором ишдан келиши билан олдига чопиб келадиган ўғлига қараб яшнаб кетарди. Хавотирлари орта чекиниб суянчиғи яшаб кетганлиги, паҳлавон бўлиб бо-раётганидан ичига сиғмасди. Айни дамда ўғлини чолу кампирдан қизғанаётганини ҳам ҳис қиларди. Кечалари боласини бағрига босиб, сочларини силаб ётишни хоҳларди. Аммо Турғун онасини олдида кўп ўтиролмас, буваси ёнига чопишни қўймасди. Вақти келиб мактабга чиққанида ҳам қариялар ҳамроҳлигида чиқди. Қаровчилар борлиги учун боласининг олти ойлигидаёқ ишга чиқиб кетган Дилором Марказий шифохона бош шифокорининг ўринбосари лавозимига кўтарилди. Раим бува набираси учун ҳовли этагидан уй қуришга жой ажратди. Кўзим очиклигида уйни битказиб қўяй деб ўзим тинмади, бошқаларниям тиндирмади. Олтинчи синфни тугатган Турғун ростмана йигитга айланди. Буваси ўргатиб турса ўзи уйни у бу устачилик ишларини бемалол қила оладиган бўлди. Турғун учун буваси энг яқин одами эди. Қанчалик ўйин-қароқ бўлмасин буваси айтган вақтда ҳар қандай қизиқарли ўйинни ташлаб уйга чопарди.

Касб байрами шарофати билан Дилором маошига қўшиб мукофот пулиям олди. Ўзини анчагина ўнглаб олгани боис охирги пайтларда уйда ортикча пул ҳам пайдо бўла бошлаганди. Дам олиш кунда бозорга чиқиб ўғлини бир ясантириш, бува ва бувасига ҳам яхшироқ бирор нарса олишни дилига тугди. Биринчи бор ўғли онаси билан

пешингача бирга айланди. Ўғлига анча-мунча нарса харид қилди. Қарияларга ҳам сара кийимлар олди. Уйга қайтарканлар Дилоромнинг кўнглида алланечук завқ, қувонч ҳукмрон эди. Кўчадаги ҳар бир одам кўзига оловдек кўринар, ҳаммалари қадрдондай эди. Ахир ўзи бўладими? Унинг ҳам зурриёти кун сайин қаторга кириб бормоқда. Ўғлини кўрган одам ўқувчи деб ўйламайди. Аллақачон ўспирин йигитчага айланиб қолганди. Шаҳарнинг кўркам ерида жойлашган фаввора ёнидан ўтиб бораркан шувиллаб отилиб турган сув баҳри дилини очиб юборди.

— Ҳой келин!

Ширин хаёллар оғушида келаётган Дилором ногаҳон эшитилган овоздан чўчиб тушди. Ёнида, қурувчилар қоржомасини кийиб олган, миқтигина гавдали, кўзлари кишига қаттиқ боқувчи отахонни кўриб менга айтаяспизми дегандек ҳайрон бўлиб қаради.

Шу маҳалда отахон кўзлари ёниб Турғун томонга қаради.

— Бу йигит ўғлингизми?

Дилоромнинг ҳайрати ошди.

— Ҳа, нима эди.

Отахон қўлидаги хивич билан Турғуннинг кўкрагига ниқтади.

— Туша-тузук одамларнинг боласига ўхшайсан, қилиб юрган ишингни қара, ўша куни ушлаб олсам путингни йиртардим.

Ҳеч нарсага тушунолмай турган Дилором оёқлари қалтирай бошлаганини сизди.

— Амаки, ўғлим сизга нима қилди?

— Эй қизим, нимасини айтасан? Мен шу фавворага қоровулман. Бу ерда чўмилиш мумкин эмас. Сал бепарво бўлсанг чурвақалар тўлиб кетишади. Бу томондан ҳайдасанг, нариги томондан тушиб олишади. Улар-ку майли, хўкиздай бўлиб манавинга бало борми? Суви баландроқ бўлсин деб сув айланиб чиқадиған тешиқларга латта тикиб ташлабди. Ушлаб олмоқчи эдим мазах қилганича ҳар хил қилиқлар қилиб қочди. Мана энди қўлга тушди.

— Бу иш қачон бўлган эди амаки? — деб сўради таажжуби янада ортган Дилором.

— Ўтган куни, ман икки кунда бир сменга тураман, — деди қария ишонч билан.

— Соат неччилар эди?

Отахон эсламоқчи бўлгандек бошини қашлади.

— Пешин маҳали, намозга тайёргарлик учун бирпасга ичкарига киргандим.

Дилором ҳайрон қолди. Ўтган куни тушликка уйга келганди. Ҳаммалари биргалашиб овқатланишди. Иши кўп бўлмагани учун тушлиқдан кейин бир соатга яқин қариялар билан гурунглашиб ўтирди. Дилоромнинг кўнгли таскин топгандек бўлди.

— Отахон, ўғлим сиз айтган маҳал уйда эди. Шахарнинг нариги четидан бу ерга чўмилиш учун келмайдиям. Уйимизнинг шундоқ ёнгинасидан катта анҳор ўтган. Сиз биров билан адаштираяпсиз, чоғи.

Қоровул чол сен ҳам жа бўлган экансан-ку, дегандек Дилоромга бошдан-оёқ разм солди.

— Мени Ориф овчи дейишади. Вақтида осмонда учиб кетаётган қушни баҳс бойлаб кўзини пойлардим. Ҳалиям кўзларим жойида. Ўғлингни жуда яхши таниб қолганман. Агар милтиғим бўлганида қулоғидан сирға учун тешик очиб қўярдим.

Дилоромнинг боягина қувончга тўлдириб турган туйғу қайгадир йўқолди. Ўрнини аллақандай ғашлик чулғади. Довдираб қолган ўғлини қўлидан тутди. Ҳалиям ўқрайиб турган қоровулга бир қараб қўйиб бекат томон юрди. Лаблари қуршаб, ҳаво етмаётганини сезиб қўрқиб кетди. Анчадан буён сезилмаётган юрак санчиғи хуруж қилиб қолишидан қўрқиб қадамини тезлатди.

Уйга кириб келишлари билан Турғун олиб келган совғаларини улашишга киришди. Бир оз олдин бўлиб ўтган дилхиралик унинг ёдидан буткул кўтарилган эди.

Дилором шу кундан эътиборан ғалати аҳволга тушиб қолди. Кўнгли ғаш, нимадан эканлигини ўзи ҳам билмасди.

Келаси якшанбада ҳовлида кичикроқ маросим ўтказишди. Янги уй одам кирадиган ҳолга келгани учун Раим бува амри билан қўй сўйилди. Қўни-қўшни бўлган қариялар таклиф этилди. Ўз таъбири билан айтганда Малоҳат Раимовна ҳам бутун оиласи билан нажирхўрликка келишди.

Раим буванинг ошнаси Содиқ ота эрталабдан шўрвани бошлаб юборди. Маҳалла, қолаверса туманда қўли ширинлиги билан танилган бу киши қариб қолгач катта ош дамлашни Шарифжон ака деган шогирдига топширган эди. Бугун эса ошнасининг юзидан ўтолмади. Шўрвани ташлаб қўйиб ошнинг ҳозирлигини кўриб қўйди. Кейин ошнасининг ёнига ўтириб олиб ўтган-кетгандан хангомалашиб ўтиришди.

— Ўғлинг келиб турибдими Раимбой?

Раим бува ошнасига янги қўйилган чойни узатди.

— Авваллари тез-тез келиб турарди. Ҳозир унча вақти йўқ. Нуқул чет элга сафар қилади. Келин, болалари-ям катта шаҳарга ўрганиб қолишди. Ёзда бир ҳафтага зўрға келишади. Аммо ҳар куни телефон қилиб туришади. Майли қаерда бўлишсаям омон бўлишсин.

Эски кадрдонлар суҳбати таклиф этилганларнинг олди кириб келиши билан якунланди. Меҳмонларга янги уйга жой қилингани боис ўша ерга киришди. Дуойи фотиҳалар қилиб, Раим буванинг ибораси билан айтганда уйнинг файзига-файз қўшилди. Меҳмондорчилик пешинга қадар давом этди.

Меҳмонлар тарқалгач икки дугона чақчақлашганча идиш-товоқларни ювиб, уйларни йиғиштиришга киришдилар. Мукаррам хола қистайвергач ток тагидаги супада у кишига қўшилиб чойхўрлик қилишди. Суҳбатлари қизигандан-қизиб борарди. Шу маҳал кўча дарвоза хиёл очилиб оқ-сарикдан келган боланинг боши кўринди. Ортдан яна биттасининг. Ичкаридагилар уларни Турғуннинг ўртоқлари шекилли деб ҳовлига чорлашди. Болалар сен юр, сен кир деганча бир-бирини туртиб дарвозахонагача кириб келишди. Аввалига бепарво ўтирган Дилором бегона болаларни кўриб ўрнидан турди. Оёғига

шиппагини пойма-пой илганини ҳам сезмай уларга пеш-
воз чиқди.

— Келинлар болалар, ким керак эди?

Болаларнинг сал дадилроғи олдинга чиқди.

— Хола бизнинг битта синфдошимиз бор, у сизнинг
ўғлингизга роса ўхшайди. Гаров ўйнаб ўзиниям олиб кел-
дик. Кўчада турибди.

Дилором хайрон бўлганича дарвозадан кўчага мўра-
лади. Мўралади-ю, қотиб қолди. Кўчада Турғун турар-
ди. Агар ўғлини ичкарида телевизор кўриб ўтирганини
билмаганида.

Бу орада Малоҳат ҳам дугонасининг олдига келди.
Дарвоза олдидаги болага кўзи тушиб эхонаси чиқиб
кетди.

— Кел ўғлим, нима хизмат?

Бола ўртоқларига ишора қилди.

— Булар шу ерда менга ўхшаган бола бор дейишди.
Шунга гаров бойлашиб келдик.

Малоҳат боланинг овози ўхшашлигига қойил қолди.

— Нимадан ўйнадинглар?

Мингтадан гувала қўйиб беришга.

Содда болаларнинг бас бойлаган нарсаси унинг кул-
гисини қистади.

— Бу ерда сенга ўхшаган бола йўқ. Иккинчи бунақа
гаров ўйнаманглар, — деб бир зумда Малоҳат Раимов-
нага айланди.

— Қайси маҳаллада турасан?

Бола тоғ бағрида жойлашган қишлоқнинг номини
айтди.

— Яккатутда турамиз.

— Кимнинг ўғлисан?

— Акбар тракторчини.

Малоҳат бир ютиниб олди.

— Отинг нима?

— Ҳасан.

— Ҳусанинг ҳам борми?

Бола оёғи билан ер чизди.

— Йўқ, ёшлигида ўлиб қолган.

Малоҳат ялт этиб Дилоромга қаради. Дилором дарвозага суянганча ҳеч нарсага тушунмай лол турарди.

Ҳар доимгидай Малоҳат яна вазиятни қўлига олди.

— Бошқа бундай беъманичилик қилиб юрманглар. Яна бир бор шунақа қилиб келсанглар болалар меласига бериб юбораман.

Болалар дарров хушёр тортишди. Худди ҳозир камаб қўядигандай ортга тисарилишди. Кейин эса ёв қувгандай катта йўл томон югуриб кетишди.

Дилором бу ҳолатдан қарахт эди. Базўр дугонасига сўз котди.

— Мало, шундай бўлиши мумкинми? Бўйи баста, юз-кўзию қош-қовоғига, ҳатто овози ҳам бир хил. Агар ўғлим билан бир жойда турса ажратолмасам керак.

Малоҳат елка қисганича дугонасига эргашиб супа томон юрди. Дарвозахонадан чиқаверишда бир мункиб кетди. Текис йўлда бундай бўлганидан ўзиям хайрон бўлди. Мадори қуриб, оёқ-қўли ҳолсизланди. Онасининг ёнига зўрға етиб борди. Ўтиришга ҳам бардоши етмай ёнбошлади. Кейин эса нажот билан онасига қаради.

— Мазам қочяпти шекилли.

Мукаррам хола шошиб супадан тушди.

— Иссининг ошгандир, ҳозир қатиқ олиб чиқаман.

Дилором бирданига тоби қочиб қолган дугонасининг юзи, кўкрак аралаш бўйнини муздек сочиқда арта бошлади.

— Нима бўлди Мало?

— Мени худо урди.

— Нималар деяпсан. Нега сени худо уради.

Малоҳат бошини сарак-сарак қилди.

— Дили, мени кечир, олдинда гуноҳкорман. Ҳозир келган бола билан Турғун эгизаклар. Мен уларни туғилиши билан алмаштириб қўйганман. Сени, қолаверса сенга ўрганиб қолган ота-онамни ўйлаб шундай қилгандим. Энди нима қиламиз.

Бир пиёла қатиқ кўтариб келаётган онаизорни кўриб иккалалари ҳам жим бўлиб қолишди. Хоҳламаса ҳам

бир пиёла қатикни зўрлаб ичирган Мукаррам хола қизни ёнига чўккалади.

— Ҳозир яхши бўлиб кетасан. Сал иссиғинг ошди шекилли. Ҳақиқатан ҳам ичига муздек нарса киргач Малоҳат ўзини анча енгил сезди. Қизини юзига сал қизиллик югурганини кўриб онаям хотиржам тортди. Ўрнидан туриб ҳовли этаги томон юрди. Унинг бир одати бор эди. Толиқса ёки асаби ўйнаса ҳовли этагидан оқиб ўтувчи ариқ лабига ўтириб олганича жимирлаб оқиб келадиган сувни томоша қилишни яхши кўрарди.

Қўлида ҳўл сочиқни ушлаб олган Дилором қарахт ҳолатда эди. Назарида кўчадан бир тўда одам кириб келиб ўғлини олиб кетадигандек туюларди. Ҳамиша тезда қарор қабул қилувчи ва айни вақтда қарори доимо тўғри чиқувчи бу инсон қўлидаги сочиқни дастурхон четига қўйди. Кейин эса дугонасининг кўзларига маъносиз боқди. Унинг бу қарашидан ҳеч бир маъно уқиб бўлмасди.

— Биз кетамиз.

Анча ўзига келиб қолган Малоҳат дугонасига қаради.

— Қаёққа?

— Ҳозирча билмайман. Аммо кетамиз. Поезд кетишига ҳали бор. Отам билан онамга ўзинг бирор нима дурсан. Ишхонамдаги ҳужжатларни манзилим аниқ бўлгач жўнатарсан.

Дилором бир зумда ўзи билан ўғлига доир ҳужжатларни алоҳида хатжилдга жойлади. Ҳозирча кийиб турган бўладиган кийимларини олди. Дабдурустан кетадиган бўлиб қолгани чолу кампирни хайрон қолдирди. Уйдан акам телефон қилиб тез етиб келинглари деб айтдилар дегач оқ йўл тилаб дуо қилишди.

Ҳовлидан чиқар экан Дилором яна бир бор азиз бўлиб қолган қарияларга меҳр билан қаради. Ичида нимадир бор, уларни бағрига отил, ҳаммасини уларга айтиб бер деса, бошқа бир нарса йўқ ҳозир кетмасанг ўғлингдан ажраласан деб қутқу соларди. Дилоромнинг бу нуроний чехраларга яна бир бор қарашга журъати етмади. Бошини ерга эганича катта кўчага қараб йўл солди.

Поезд оғир қўзғалиб йўлга тушди. Тезлиги ошиб темир филдирақлар шовқини пасайган сари Дилоромнинг ҳам юрак уриши маромига тушиб борарди. Худди биров ортидан келиб ана ушлаб олади, мана ушлаб олади деган ҳадик ҳам секин-аста йўқолди. Қаерга боради. Замира хола омонмикан? Талабалик йилларида уч-тўртта дугонаси билан бирга шаддодгина аёлникида ижарада туришган эди. Биргина набираси билан турадиган бу аёлга пул унча муҳим эмасди. Гаплашиб туришга одам бўлса, айниқса эшитадиган.

Узоқ йиллик ҳамхоналик уларни жуда яқинлаштириб қўйган эди. Ўқишдан сал кечикишса дарвоза олди-га, ундан кейин катта йўл ёқасига чиқиб оладиган хола қизларни худди ўз боласидек кўриб меҳр кўрсатар айни дамда тергаб ҳам турарди. Холанинг жону дили ҳамир овқат эди. Дилором эса уларни тайёрлашни ўринлатарди. Бу хонадонда икки кунда бир ҳамир овқат қилиш русумга кириб қолганди. Дилором ўқишни битириб қайтиш арафасида Замира хола уни бағрига босиб узоқ йиғлади. Кейин эса бир кийимлик жухут атласни елкасига ташлади. Ўшанда қизлар бир нарсага ҳайрон қолишди. Хола, бу хонадон уларга шу қадар қадрдон бўлиб қолган эканки, сезишмаган экан. Энди эса юраклари жизиллаб кетяпти. Қачон йўллари тушса бу ҳовлини албатта зиёрат қилишга қуюққина ваъдани бериб хайрлашишган эди. Мана неча йиллар деганда йўли тушди. Хола бормикан?

Поезд тонг саҳарлаб шаҳарга кириб келди. Умрида поездга чиқмаган Турғун бениҳоят хурсанд эди. Бекат томон юришаркан атрофга аланг-жаланг тикилишини қўймасди. Шаҳар ҳаёти, қайгадир шошаётган одамлар ҳаракати олтинчи синфни энди битирган ёш болада ўзгача завқ уйғотганди. У онасининг қўлидан ушлаб олганича ҳаяжонини босолмасди.

— Ойи шаҳарда байрамми?

— Нимага унақа дейсан?

Кўчада одам роса кўп-ку.

Дилоромнинг юзига табассум югурди.

— Катта шаҳарларда ўзи шунақа бўлади. Одам кўплигидан кўчаларни тўлдириб юришади.

Фақат байрамлардагина кўчаларда одам гавжум бўладиган тоғолди шахри билан бу ерни солиштириш боланинг ақлини шоширарди. Таксида ҳам шаҳар киёфасига маҳлиё бўлиб борган Турғун бир зумда манзилга етиб келгандек бўлди. Замира хола ҳовлиси катта йўлдан ичкарироқда жойлашган бўлиб, бир хилдаги пастқам уйлари пахса деворлари билан кишига қишлоқ манзарасини эслатарди. Ҳовлига яқин муюлишдаги новвойхона ҳалиям ишлаётган экан. Машинадан ўша ерда тушишди. Тўртта иссиқ нон олиб бир пайтлар кадрдон бўлиб қолган ҳовли томон юришди. Кечадан бери хаёлини чулғаб келган чигал ечилгандек бўлди. Ихчамгина дарвозанинг бир табақаси очиқ эди. Замира хола бомдодга туриши билан ризқ-насиба кирсин деб дарвозани очиб қўйиш одати бор эди.

Дарвоза қўнғироғи жирингидан сўнг ичкаридан ҳозир деган овоз эшитилди. Сўнг Замира хола кўринди. Дилором холани бир кўришда таниди. Энди оғиз жуфтлаб юраман деганда хола таққа тўхтади, сўнг ҳозир деганича ортига қайтди. Дилором ҳайрон қолди. Нима қилишини билмай каловланиб турганида кўлида бидонча билан хола кўринди. Дилором бу сафар ўзини тутиб туролмади. Ойи деганича пешвоз чиқди. Дабдурустан қучоғига отилган аёлни танитай турган хонадон соҳибаси аввалига ҳеч нарсани тушунмай ҳайрон бўлди. Кейин эса таниш овоз, таниш кўзлардан юзи нурланиб кетди.

— Дилороммисан? — Вой ойинг ўргилсин, қайси шамол учирди.

Дилором ҳам иссиқ бағирдан ажралгиси келмагандай ёпишиб турар, бир пайтлар бутун маҳаллани ётқизиб-турғизиб юрган одамнинг кўзлари хира тортиб, кексалик деган нарса ҳар томондан ўзини кўрсата бошлаганини сизди. Беихтиёр кўзларига ёш қалқиди.

— Сизнинг шамолингиз ойижон, сизнинг.

— Кел, болам кел, ойижон деган тилларингга шакар. Хуш келибсизлар.

— Хушвақт бўлинг.

Хола хайрон бўлиб бу ҳолатга қараб турган Турғунга яқинлашди.

— Ўғлингми?

Тасдиқ ишорасини олгач болани ҳам бағрига босиб пешонасидан ўпди.

— Вой неварагинандан ўзим ўргилай, қизим билан набирам мени кўришга келишибди. Мен бўлсам сутчи хотин келди деб бидон кўтариб юрибман.

Ичкарига киришди. Ҳовли ўша-ўша, аммо уйлар ўзгарибди. Бир пайтлардаги пастқам уйлар ўрнига янгиси кўтарилибди. Ҳовли этагида эса холанинг ўзи яшайдиган уйи қандай бўлса шундайлигича турибди. Ўтириб дуо қилишди. Хол-аҳвол сўрашга тушиб кетишди. Дилором бир нарсани сизди. Қарилик холанинг овозига дахл қилолмабди. Холани дадил-дадил гапиришию ўктам овози халиям ўша-ўша.

Ҳозир чой қўйвораман деб ўрнидан турган холага қўшилиб Дилором ҳам ошхонага чиқди. Чой қўйгач чойнак-пиёлаларни ювиб ҳозирлаб қўлини артаркан холага юзланди.

— Чой қайнагунча шу ерда гаплашиб ўтирайлик.

— Майли болам, майли. Нима десанг шу. Лекин назаримда ташвишманд кўринасан. Нима гап, тинчликми?

Дилором холанинг елкасига бошини қўйди. Ичидан узун бир хўрсиниш келди.

— Мен шаҳарда яшашга келдим. Ўз уйим, ўзим томонларга сиғмадим. Сиғдиришмади. Тўйиб кетдим.

Бу орада чой бир неча бор қайта қайнади. Дилором бошидан ўтганларини ҳаммасини ипидан-игнасигача гапириб берди.

Замира хола сел бўлиб эшитди. Ўғли масаласида эса росмана жаҳли чиқди.

— Майли, худонинг ўзи кечирар. Энди тур ўрнингдан. Агар эсласанг дугоналаринг ичида сенга меҳрим баланд эди. Бир икки бор сен ҳақингда алғов-далғов туш-

лар ҳам кўриб чиқдим. Ҳаётинг бу даражада чигал бўлади деб сира ўйламагандим.

Ҳовлига чиқишгач, қаторасига солинган уйларга ишора қилди.

— Мана шуни ҳаммаси уй. Хоҳлаганингда яшайверасизлар. Уч ўғлимнинг бирортасиям бу ерда туришни хоҳлашмади. Марказга узоқ эмиш. Узоқ эмас, хотинчалари мен билан туришни хоҳлашмайди. Аммо ўлганимдан кейин роса талашишса керак.

Дилоромнинг юраги орзиқиб кетди.

— Энди топдим деганда сиз ҳам ўламан деб одамни куйдирманг.

Замира хола кулди.

— Ўладиган аҳмоқ йўқ. Ўғлингни уйлантириб тўйида шундай бир ўйнаб берайки, Маъмура деганлариниям оғзи очилиб қолсин.

Аввалига қанчалик хурсанд бўлмасин, янги жойга Турғуннинг кўникиши қийин бўлди. Бувамникига қачон қайтамиз деб онасини холи жонига қўймасди. Ёз ўтиб борган сари кўника бошлади. Мактабни ҳам шу ерда давом эттиришини билганида эса тақдирга тан берди. Ҳар кеча йиғлаб чиқадиган онасининг ўзига келиб йиғламай қўйгани мурғак болада ҳам аллақандай умид уйғотди. Хархаша ҳам қилмай қўйди. Мактаб бошлангач Замира хола уни етаклаб мактабгача чиқиб келди. Бир оғиз гапи билан Турғун ўқишга қатнай бошлади.

Энди Дилором ҳам бир ишнинг бошини тутиш ҳаракатига тушиб қолди. Агар уям амалга ошса ҳаётлари йўлга тушиб кетиши ҳеч гап эмас. Аммо ўша ҳеч гап эмаснинг амалга ошгиси келмасди. Яқин орадаги шифохонаю поликлиникаларнинг ҳаммасига кириб чиқди. Ҳеч натижа чиқмади. Кўп жойларда ҳужжатларини кўрган мутасаддилар «Бизга сувдай зарур одам экансиз, аммо афсус, бўш жойимиз йўқ-да» деб ўйин қилганлариям бўлди. Иш қидириб хориқиб-чарчаб келган кунларининг навбатдагисида Замира холанинг фиғони кўкка ўрмалади. — Иш дегани анқонинг уруғи бўлиб кетдими нима бало? — Ҳеч йўлинг очилмаяпти. Энди овора бўлиб қидириб юрма. Эрта-ин-

дин Шавкат аканг келиб қолади. Унга айтсам бир йўлни қилар.

Дилором эслолмагандек қошларини чимирди.

— Қайси Шавкат ака?

Замира холанинг юзига қувларча кулги ёйилди.

— Девордармиён қўшнимми айтяпман. Мен йўғимда мана бу деворни эшак қилиб миниб олганича қўлига илинган нарсани рубоб қилиб «ўйласам шу дилбарим» деб нағма қиларди-ку.

Дилоромнинг юзи ёришиб кетди. Хотирасига қоп-қора сочлари ва ингичка мўйлови ўзига ярашган йигит келди. Адашмаса политехника институтида ўқирди. Худди шу онда у билан боғлиқ қизиқ воқеа ёдига тушди. Азиз деган қилиғи совуқ курсдоши бир куни уларни кинога таклиф қилди. Қизлар кўнмагач Дилоромнинг сумкасини қўлидан юлиб олди. Агар бирга кинога боришса қайтариб беришни ваъда қилди. Уч қиз бир тараф, хира Азиз бир тараф сумкани бергиси йўқ эди. Шу пайт осмондан тушдими, ердан чикдими Шавкат пайдо бўлиб қолди. Азизнинг қўлидан сумкани олиб Дилоромга узатаркан «уйга жўна» деди сансираб. Ўзи эса Азизнинг қўлидан ушлаб олганича бир нарсаларни тупунтира кетди. Эртасига дарсга келган Азиз курсдошларининг эрмагига айланди. Унинг юз-кўзлари чиройли қилиб бежаб қўйилганди. Кейинчалик билишса Шавкат мана шундай «маданий» йўл билан қизларга бошқа дағаллик қилмаслик ваъдасини олибди. Шу бўйи Азиз уларни кўчасига қайта оёқ босмади. Аудиторияларда ҳам рўпара келиб қолишса ўзини олиб қочадиган бўлди.

— Ўша Шавкат ака денг. — Дилоромнинг чехраси ёришди. — Ёрдам бера олармикан?

Замира хола худди ўз боласини таърифлаётгандек ғурга тўлди.

— Шавкат болам ҳозир катта одам бўлиб кетган. Катта-катта корхоналари бор дейишади. Маҳалладаям бирорта бекорчи қолмади. Ҳаммасини ишга солган. Ўзи серғайрат бўлгани учун бошқаларниям тинч қўймайди. Ҳатто қорамол боқадиган фермасиям бор. Ўша ергаям

анча одамни жойлади. Ҳозир узоқроқ жойга кетган. Келиши билан олдимга чиқади. Ўшанда гаплашамиз.

Шавкат ака бирор ҳафта деганда келди. Доимий ода-тича ўша куниек Замира холани зиёратига чиқди. Дилором уйда эди. Юраги алланечук ҳаприкиб кетди. Шавкат қанақа бўлиб кетганикин. Эслай олармикан?

Эшикдан кириб келган одамни Дилором бир қараш-даёқ таниди. Кичкина уйга бир қараб олгач меҳмонга пешвоз юрди.

— Келинг ака.

Шавкат ака саломга алиқ олди-ю, рўпарасидаги аёлга унчалик эътибор бермади. Холани сўради. Худди шу чоқ кичкина уйча томондан холанинг овози келди.

— Шовкат болам, келавер.

Дилором бир оз ўтгач дастурхон кўтариб кириб борди. Яна бир бор дуо қилишди. Шавкат ака дастурхон ёзишга қўймади.

— Шошиб турибман. Бир фурсати бўлса бемалол ўти-рарман. Ўзингизда нима гап, бизга нима хизмат?

Замира хола қўлидаги дастурхоннинг попугини ўйнаб турган Дилоромга бир қараб қўйди.

— Синглингни танимадингми?

Шавкат ака бир нималарни эсламоқчи бўлгандек Дилоромга бир қараб олди. Эслолмади.

— Уйимда квартир турган дўхтир қизим-ку. Ўша уч қиздан биттаси шу. Ўзинг ҳам уларни сингилларингдай кўрардинг.

Шавкат ака ўтирган жойида бир қўзғалиб олди. Кейин эса нимадир эсига тушди шекилли юзига табассум балқиди.

— Ана энди танидим. Учта номи бор битта маҳалла-нинг қизи.

Дилором ҳам кулиб юборди. Ўқишлар тугаб қизлар қайтадиган кунлардан бирида нимадир юмуш билан Шавкат холаникига чиққанди. Ҳар доимгидек қизларга ҳазил-ҳузул қилди. Кейин эса жиддий тарзда сўради.

— Манзилингларни ташаб кетинглар. Мабодо адашиб бориб қолсак бир меҳмон бўлиб келардик.

Қизлар ичида Дилором Шавкатни худди акасидек яқин олар, Азиз билан бўлган воқеадан кейин меҳри янаям ортганди. Кези келганда ҳазиллашиб ҳам турарди. Кетиш арафасида шу йигитнинг ҳам аллақандай яқин бўлиб қолганини ҳис этди.

— Мени топиш осон, — деди қувлик билан. — Тоғдан ошиб тушгач чапга қайриласиз, дўппидек шаҳар келади. Учраган биринчи одамга «Дехқонобод», «Хўжаобод» ёки «Қўприк-Варзик» десангиз битта жойга, бизнинг маҳаллага олиб бориб қўяди.

— Намунча маҳаллангизни номи кўп, одам адашиб кетади-ку.

Бу сафар Дилоромам бўш келмади. «Токқа чиқманг дўлона қайда».

Эски кадрдонлар бошқатдан ҳол-аҳвол сўрашди.

Замира хола мавриди келганини ҳис қилиб томоқ кириб қўйди.

— Шовкат болам, шу синглинг шу ерда ишламоқчи. Бормаган жойи қолмади. Ҳеч хал бўлмапти. Ўзинг бир суриштириб берасанми?

Шавкат ака маъқул дегандек бош силкиди.

— Туманда нима иш қилдингиз?

— Аввал поликлиникада, кейинчалик марказий шифонада терапевт бўлиб ишладим. Кардиология, тезкор жонлантириш бўйича ҳам махсус билим олдим. Қаерда ишламай бировдан ёмон гап эшитмадим.

Шавкат ака яна бир бор холадан дуо беришни сўради. Туришга чоғланаркан Дилоромга қараб қулиб қўйди.

— Ҳал қилса бўладиган гап. Мен бир суриштириб кўраман.

Ўринларидан туриб ҳовлига чиққанларида кўча эшик очилиб Турғун кириб келди. Салом бериб ўтиб кетаётган эди онаси тўхтатди.

— Амакинг билан кўришмайсанми?

Турғун яна бир бор салом бериб, кўришишга қўл чўзган Шавкат акага қўлини узатди. Турғуннинг кафти-

га-кафт босган Шавкат ака хайрон қолди. Бир пайтлар бир синфдоши темирчи уста эди. Биров билан кўришганда қўлини енгилгина сиқиб қўйганда унча-мунча одамнинг кўзидан ёш чиқиб кетарди. Турғуннинг қўллари шу тобда ўша дўстини эслатиб юборди.

— Полвон йигит, ўқишлар қаерда.

Турғун сумкасини тўғирлаган бўлди.

— Мактабда.

— Ўқишлар қалай?

— Яхши.

Дилором ўғлининг елкасига қўлини қўйди.

— Бу менинг қўриқчим, ишонган тоғим. Шунга ишониб юрибман.

Шавкат ака маъқуллаган бўлди.

— Зўр йигит экан. Кейин яна гаплашармиз. Сизнинг масалангизни бугуноқ ўртоқларим билан маслаҳатлашиб кўраман.

Дилором кичкина уйчага кирди. Хали ёзилмаган дастурхонни ёзди.

— Турғунжонам келди. Тушлик қилиб оламизми?

— Ҳа болам, албатта. Неварам ҳам очикиб келгандир.

Холанинг овозидаги ўзгаришдан Дилором хушёр тортди.

— Бирон ерингиз оғримаяптими ойи?

Замира хола Дилоромнинг елкасидан кучди. Кўзларидан шашқатор ёш қуйила бошлади. Силкиниб-силкиниб йиғлаётган кампирнинг елкасининги силаб тинчлантиришга уринган Дилоромнинг ўзига ҳам бир йиғи келди, нарибериси йўқ.

Бу холга хайрон бўлиб қараб турган ўғлини ховлига йўлламоқчи эди, хола тўхтатди.

— Ўтирсин болам, ўтирсин. Буям бир мактаб.

Замира хола Шавкат ака ўтирган кўрпачани бир четини кўтарди. Оппоққина конвертни олиб ичини очди. Бир даста мингталик чиқди. Пулларни ёнига қўяркан чуқур уф тортди.

— Мен ҳам умид билан ўғил ўстирдим. Аммо уч ўғилдан кўрмаганимни Шавкатдан кўряпман. Ота-она

сиям меҳнаткаш, серғайрат одамлар эди. Ҳамиша бир-биримиздан бохабар эдик. Шавкат ёшлигида кўпинча бизникида ухлаб қоларди, «Мен ҳали бой одам бўламан. Москваларга бораман. Сизга конвертда пул жўна-таман» дерди. Тавба, боланинг соф орзуси албатта бир куни ижобат бўларканда. Ҳар ой бир марта шундай қилади. Бир икки бор олмасдан қайтарсам қаттиқ ранжиди. Лекин шунча пулни мен ҳам нима қиламан? Ўғилларим, невараларим келиб ҳовлини тўлдириб юришса қани эди.

Замира хола Турғуннинг елкасидан қучди.

— Болам, сен ҳам қатта одам бўлиб кетсанг онажонинг билан менга конвертда пул олиб келасанми?

Турғуннинг кўзлари чақнаб онасига қаради.

— Олиб келаман. Бундан ҳам кўп пул олиб келаман.

Холанинг завқи келиб боланинг пешонасидан ўпди.

— Албатта олиб келасан. Сен ҳали қатта одам бўласан. Онанг билан мени курортларга олиб борасан.

Замира хола кўнглини анча бўшатиб олгани учун ўзини хийла енгил сизди. Кейин эса набирасининг бошини силаб қўйиб қўлига бояги пулдан тутқазди.

— Ма болам, мактабда бирор нарса олиб ерсан. Энди эса дастшўйни олиб кел. Қўлимни чайиб олай. Бу пул жонивор неча одамларнинг қўлидан ўтканикин.

Бу орада Дилором патнисда уч коса шўрва олиб кирди. Тушликка ўтиришди. Турғуннинг овқатланишига ҳар галгидек меҳр билан қараркан холанинг кўнгли ийиб кетди.

— Қизим, ўғлинг полвон бўлади. Ҳозир буни еб-ича-диган пайти. Овқатдан қисма. Шу уйда нима бўлса сизларники.

* * *

Шавкат ака узоқ куттирмади. Кечга яқин ўғилчаси бир энлик қоғозчани холага бериб кетди. Хола уни Дилоромга узатди. Унда шаҳардаги энг донгдор клиниканинг Бош врачлари эртага соат ўнда кутиши айтилганди.

Дилоромнинг оғзи очилиб қолди. Бўлиши мумкин эмас. Одамлар қабулига кириш учун ойлаб навбат кутувчи машхур шифокорнинг олдига кириш. Ҳеч ишонгиси келмасди. Ўша кеча деярли ухламади. Саҳарлаб туриб олиб барча хужжатларини бир қур кўздан кечирди. Хотиржам бўлиб нонушта қилди. Холадан дуо олиб йўлга тушди. Белгиланган вақтдан йигирма дақиқа олдин қабулхонага етиб борди.

Бош шифокор қабулхонаси оддийгина, ортикча ҳашаматлардан холи эди. Агар кабинетиям шундай бўлса ишнинг одами эканлигини аниқ хаёлидан ўтказди Дилором. Лекин ҳамма жойларда учровчи котибалар тоифасига мансуби бу ерда ҳам бор экан. Компьютерда ўйин билан машғул котиба одмигина кийинган аёлнинг саломига алик олгач айтган гапи шу бўлди.

— Бугун қабул куни эмас. Кейин келишлариям гумон. Чет элда бўладиган халқаро тадбирга ҳозирлик кўряптилар.

Дилоромнинг устидан биров бир челақ сув қуйиб юборгандек бўлди. Бўшашиб қўлидаги хужжатлар солинган папка тушиб кетай деди.

— Синглим, бир оз ўтирсам майлими? Соат ўнга келсин деган эканлар.

Котиба қиз шошиб соатига қаради. Ўн беш дақиқа кам ўн. Дархол стол устини тартибга келтирди. Графинда сув келтириб қўйди.

— Тайинлаган бўлсалар албатта келадилар. Чойми, қаҳвами дамлаб берайми?

Дилором ўнғайсизланди.

— Раҳмат синглим. Эътиборингиз учун ташаккур.

Котиба пухтагина экан. Дилоромнинг соддагина кийинишига қараб сариқ чақагаям олмай тургани аниқ эди. Раҳбарнинг ўзи вақт белгилаганига қараганда бу хотинда бир гап бор деб хатосини тезда тузатди. Чой, қаҳва таклиф қилиб кўнглини овлаб ҳам қўйди.

Йўлакда ғала-ғовур тиниб, ҳаммаёқ сув қуйгандек жимиб қолди. Бир оз ўтгач қабулхона эшиги очилиб Бош

врач кириб келди. Ўрнидан туриб ийманибгина салом берган аёлга қараб алик олди, сўнг сўради.

— Шавкатнинг синглиси бўласизми?

Тасдиқ жавобини олгач хонасига таклиф қилди. Жойига ўтириб улгурмай Дилоромга юзланди.

— Хужжатларингизни олиб келдингизми?

Дилором узатган қоғозларни бирма-бир кўриб чиқарган хайрати ортди.

— Чекка туманда ишлаб шунчалик малакага эришибсиз, жуда яхши. Бундай одамлар бизга зарур.

Бош шифокор соатига бир қараб олиб стол четидаги тугмани босганди котибаси кириб келди.

— Ходимлар бўлими бошлиғини тезда ўзингиз билан олиб чиқинг.

Бир зумда котиба билан бирга эллик ёшлар атрофидаги дуркунгина аёл кириб келди.

— Алла Тарасовна нима деяпти? — деди ходимлар бўлими бошлиғига қараб.

— Кетмасам бўлмайди деяпти. Ўғли чақиравериб қўймаётганмиш.

— Майли яхши кадр эди. Ўғли уй-жой қилган бўлса боргани дуруст. Лекин ўрни билинади. Аммо эртагаёқ кетиб қолмас. Энди унинг палаталарига бу синглимиз қарайдилар. Алла Тарасовнага мени номимдан илтимос қилинг. Бир-икки кун синглимизга қарашиб паст-баландини ўргатсин.

У жой деб опа бир нима демоқчи эди, улгурмади.

— У жой, бу жой деган гапни йиғиштиринглар.

Ходимлар бўлими бошлиғи чиқиб кетгач Дилоромни огоҳлантирган бўлди.

— Синглим. Бу палаталарда нозик одамлар давола-нишади. Бизни уялтириб қўйманг.

Дилором раҳбарнинг сўзларини элас-элас эшитди. Эшитганларига сира ишонмасди. Агар қўлларини чим-чилаганда оғримаса туш бўларди. Йўқ ўнги экан. Ўнги бўлганидаям унақа-бунақаси эмас. Машҳур клиниканинг махсус палаталарининг даволовчи шифокори.

* * *

Турғун ўнинчи синфни битириши арафасида Дилором мўъжазгина ховлили бўлди. Замира холадан икки эшик нарида турувчи Стёпа амаки ховлисини сотди. Сотгандаям сув текин. Не-не харидорлар доғда қолишди. Стёпа амакининг икки ёшлар чамасидаги набираси бирданига қаттиқ иситмалаб қолди. Ўзлари билан овора бўлиб юрган катталар пайқамай қолишибди. Боланинг томоғи хириллаб, қўз қорачиғи тепага кетиб қолганида пайқаб қолишди. Ким тез ёрдамга югурган, ким сув олиб чопган. Стёпа амаки яна бир оз фурсатни бой берса севимли набирасидан ажралиб қолишини сезиб уни кўтарганича Замира холаникига югурди. Дилором эндигина ишдан келиб кийимларини ҳам алмаштиришга улгурмаганди. Шошиб олдига чиқди. Боланинг тили ҳам ортига тортила бошлаганди. Оғзига қўлини тикиб тилини торта бошлади. Бир амаллаб уни тортиб олгач ўғлига темир қошиқ олиб чиқишни буюрди. Қошиқ бандига сочиқни ўраб оғзини каттароқ очиб олди. Тилини тишлаб олмаслиги учун қошиқни тикиб қўйди. Тезда зарур уколларни қилди. Болакай сал осойишта тортиб чоптириб юборгач тепасида йиғлаб ўтирган онасига қаради.

— Ҳе хотин бўлмаётган ўлинг, шу даражага келгунча ҳам сезмадингизми?

Ёш келин ҳам ўзини оқлаган бўлди.

— Боягина чопкиллаб юривди. Иситма туширадиган дорням бергандим.

Шу баҳона бир оз гаплашиб ўтиришди. Бола анча ўзига келиб қолгач пайдо бўлган тез ёрдам шифокори бу ерда биз қиладиган иш қолмабди деб жўнаб кетди. Шушу Стёпа амаки, аёли ҳам Дилоромнинг миждоғига айланаб қолишди. Ўзларини Дилоромдан қарздор деб билишарди. Уйни хужжатлаштириш ишлари ниҳоясига етгач Замира холани ваҳима босди. Дилором билан набираси ўз ховлиларига кетиб қолишса-я. Ҳартугул ундай бўлмади. Бир-икки кун номига турган бўлишди-ю, кейин савоб бўлар деб ёш оилани ижарага қўйишди. Ишлари-

нинг маромига тушиб кетгани яхши бўлди. Турғун бу йил ўқишга кириб олса елкасидан тоғ ағдарилгандай бўлди. Иқтисодчи бўлмоқчи. Аммо охириги пайтларда шашти анча пасайди. Дарс ҳам тайёрламай қўйди. Шавкат аканинг Ботир деган ишчисининг думига айланди. Қачон қарасанг ўша билан бирга. Онаси ниҳоят нима қилишини билмай Замира холага маслаҳат солди. Холанинг эса фифони фалакка чикди.

— Ху муттахам, — деди асабийлашиб. — Силовсин бўлмай ўлгур, неварамни йўлдан чиқармоқчи бўлгандирда. Отаси Фани айнамаям худди шундай эди. Бирор жойда ёлчитиб ишламаган. Умрини чойхоналарда қимор ўйнаб ўтказганди. Ўғлиям отасига тортган дейишади. Хали Шавкатга айтиб танобини тортириб қўяман.

Хола айтганини қилди. Шавкат ака олдига кирган кунни ҳол-аҳвол сўрамаёқ масалани кўндаланг қўйди.

Турғун бу йил мактабни битириши, институтга кириши кераклиги, охириги пайтларда эса мактабни ўлда-жўлда қилаётгани, доим Ботирнинг ёнида эканлигини тўкиб солди.

Шавкат ака ўтирган ерида қалқиб тушгандек бўлди.

— Ёш болани Ботир билан пашшахўрда бўлиб юриши нимаси?

Хола бошқа ҳеч нарсани билмайман дегандек елка қисди.

Шавкат ака ўрнидан туриб дарвоза томон юрди. Уйига кирар-кирмас ёрдамчиси Зоҳидни топишни буюрди. Ҳовлидаги йигитлар бир зумда уни телефонга улаб беришди. Шавкат ака уни шу яқин атрофда эканлигини билгач тез етиб келишини тайинлади. Чамаси ўн дақиқаларда етиб келган Зоҳидни савол билан қаршилади.

— Ботир ҳалиям сени ишларингни бажариб юрибдими? Қўшнининг ёш боласи нега унга эргашиб юрибди. Агар шу болага доир бирор-бир ишқал чиқса путини айриб ташлайман.

Зоҳид ҳеч нарсадан хабари йўқлигини билдириб, қўлларини икки томонга ёйди. Кейин эса осон қутулганига

хурсанд бўлганича кўчага отилди. Ботирни телефон орқали топиб тезда учрашишлари лозимлигини айтди. Ботир кафедра экан, ўша ерда учрашадиган бўлишди. Зоҳид Ботирга кўзи тушиши билан биринчи сўраган нарсаси шу бўлди.

— Кеча роса бўлганми дейман?

Кўзлари қизариб кетган. Кўп ичилганидан қарахтлиги хали ҳам тарқалмаган йигит жилмайди.

— Кеча зўр жононлар билан ўтириб қолдик. Кўпайиб кетибди. Қалла ванф. Комил ака мастава тайёрлапти. Бирга ичамиз.

— Ҳўжайин сенга тааллуқли бир-икки нарсаларни сўради.

Ботир сапчиб тушгандек бўлди.

— Тинчликми ака? Нима гап экан.

— Ўзлари йўқлаб қолишлариям мумкин. Қўшниларининг ўқувчи боласини эргаштириб юрганмишсан. Агар ўша бола билан боғлиқ бирор гап бўлса ўлдим деявер.

— Турғунми? — у менга укадай гап. Мактабни битирса ёнимга оламан деб юрибман. Жуда зўр бола. Спорт билан қаттиқ шуғулланади. Қачон қарасанг чопиб юради. Бир-икки бор ёнида ўтириб машинамни ҳайдашга бердим. Отаси йўқ экан, хурсанд қилай девдим. Шу-шу қачон кўриб қолса чопиб келади. Бир гал зўр вучат қилди.

Зоҳиднинг ҳайронлиги ортди. Ёш бола унга қандай ёрдам қилган бўлиши мумкин.

Ботир гапини худди биров эшитиб тургандек у ёқ-бу ёққа қараб олди.

— Бир марта ўйинга ҳам олиб бордим.

Худди мароқли ҳикояни эшитиб маза қилаётган Зоҳид чўчиб тушди. Кўзлари чақчайиб косасидан чиқиб кетай деди.

— Ҳалиям қимор ўйнаяпсанми хунаса? Ака сени огоҳлантирган эди. Билиб қолса ўлганинг шу. Кўзингни очиб ол. Ниманга етмаяпти? Тўртта кафени бериб қўйган бўлса. Ё тўйиб қолдингми?

Ботирнинг пешонасини тер босди. Карахтлиги йўқолиб тетиклашгандек бўлди. Кейин эса ўша кунги воқеа кўз олдидан худди кино лентасидек ўта бошлади...

* * *

Ўшанда хўжайинниқига бирровга келиб-кетиш зарур бўлиб қолди. Қайтиб ҳовлидан чиққанида машинаси олдидида Турғун турарди. Югуриб келиб кўришди. Дам олиш куни бўлгани учун мактабга бормаган бола зерикиб турганди. Ботир Турғунни отасиз ўсаётганини билар, негадир шу болага меҳр кўргазишни истарди. Бу гал ҳам шундай қилди. Замира холадан рухсат олиб чиққандан сўнг ўзи билан олиб кетди. Бирма-бир кафелардан хабар олишди. Кейин биргалиқда тушлиқ қилишди. Кун пешиндан оғган паллада яна машинага ўтиришди. Ботир уни кўчалари бошида қолдириб ўзи фермага ўтиб келишни мўлжаллаб машинасини юргизди. Худди шу чоғ телефони жиринглаб қолди. Гўшакни қуловига тутиб эса асаби ўйнаб кетди. Анчадан бери афтини кўрсатмайдиган эски танишларидан бири, Дамин чала қўнғироқ қилаётган эди.

— Ботир, Жийдазордаги чойхонада ўтирибмиз, — деди чийиллаб чала. — Бир-иккита янги меҳмонлар ҳам бор.

Ботир Шавкат аканинг қўлида ишлай бошлаганидан бери қиморнинг ёнига йўламай қўйганди. Бевақт қўнғироқ унга ростданам ёқмади.

— Узр ишдаман, — деди нохушлиқ билан. — Кейин мен бу хунарни ташлаганман.

Хар қандай ишни охирига етказмай, ярим йўлда ташлаб кетгани учун чала лақабини олган Дамин бу гал лақабига содиқ қолмади. Ботирга чиппа ёпишиб олди.

— Илгари бунақа эмасдинг, айниб қопсан. Агар пулинг бўлмаса дафтарга ёзиб қўйишгаям ўйнайверамиз дейишяпти.

Телефонда шўх қаҳқаҳа эшитилди. Кейин чаланинг ҳам қотиб-қотиб қулгани эшитилди.

— Майли десанг чертакданам ўйнашаверишаркан.

Катта йўлда тезлик билан кетаётган Ботир қўққис тормоз босиб рулни ўнг томонга бурди. Янги қурилатган

иморатларни оралаб ўтиб катта кўприкка яқинлашди. Ундан ўтиб анча юргач Жийдазор маҳалласига чикди. Ташқи томондан кўримсизгина кўринган чойхона хамиша гавжум. Ичкарига биринчи бор кирган одам ҳайрон қолиши аниқ. Чойхона ичига гир айлангириб бедана қовоқлар илиб ташланган. Бири олиб, бири қўйиб сайраб ётишибди. Мармар ҳовузда эса ранго-ранг балиқлар сузиб юрибди. Кичик-кичик хоналарда ўтирган ошхўрлар бир-бирига халақит беришмайди.

Ботир чойхона дарвозаси олдидаги садага машинасини қадаброқ жойлаштираркан ёнида Турғун ўтирганини сизди. Уни кўчалари бошига ташлаб қўймоқчи эди-ку. Энди қандай қилиб уйига етиб олади. Ифлос чалани узиб-узиб оладиган гаплари асабини ўйнатиб юборганидан кўзига ҳеч нарса кўринмабди. Бир хаёли яна машинага ўтириб уни ташлаб келмоқчи бўлди. Аммо елкасига оқ сочиқ ташлаб олган чойхоначи тавозе билан келиб кўришгач фикридан қайтди. Турғунни ҳам боши билан ичкарига имлади. Чойхоначи пилдираганича бир вақтлар келавериб ҳар битта жойи ёд бўлиб кетган ўзларининг хос хоналари томон бошлаб кетди.

Давра ўша эски давра. Чала, винзавод директори Комил сатанг, Акмал «Камаз»чи, Ёқуб қассоб ва яна уч нафар нотаниш йигитлар.

Даврага қўшилиб ҳол-аҳвол сўрашилгач янги меҳмонлар таништирилди. Ўктам билан Усмон ака-ука, машина савдоси билан шуғулланишаркан. Уларни ёнида қора футболка кийиб олган, мушаклари ўйнаб турган бақувват йигит яқинда хорижда ўқиб келган Орифбек каратечи экан.

Ботир бошини силкитиб қайта танишгандек бўларкан ака-укани кўзи билан чамалади. «Тошёнғоққа ўхшайди, чақилиши қийин бўлса керак».

Ботир ҳам шеригини таништирган бўлди.

— Мени ҳайдовчим, пухта бола.

Енгил тамаддидан кейин ўйин бошланди. Умрида бунақа нарсани кўрмаган Турғуннинг оғзи очилиб қолди. Бир боғичига битта машина берадиган даста-даста пуллар

дам у томонга, дам бу томонга ўтарди. Ҳозиргина бир дастурхондан таомланган одамлар етти ёт бегонадай бир-бирига панд беришга уринишарди. Бу орада қўли келиб, омади чопганлар бир томонга, боридан мосуво бўлганлар бир томонга ажралди. Даврада Ботир, Ёқуб қассоб ва Ўктам қолишди. Энди ўйин шу уч киши билан давом этади. Бир икки қўлдан кейин қассоб ҳам бор будини ташлаб даврадан чиқди. Ботир билан Ўктам яккама-якка қолишди. Энг қизиғи эски улфатларнинг барчаси Ўктам томонга оғгани, уни ютишини жудаям хоҳлашаётгани биллиниб турарди. Ўктамнинг олдидаги пулларнинг кўп қисми Ботир томонга ўтгач, нариги тараф бетоқатлана бошлади. Орифбек деганлари чойхона устунини муштлаб қўяр, ҳар зарбасидан эса устун дириллаб кетарди. Ботир икки бор чалғитяпсиз ошна деб унга танбех берган бўлди. Орифбек эса бу гапларга парво ҳам қилмай, оёқларини кўтариб ҳавога зарбалар бериб чигил ёзди кила бошлади. Турғун хайрон бўлиб Ботирдан бу киши нимага ундай қилаяпти деб секин сўради. Ботир унинг қулоғига шивирлади.

— Буни «дафка» дейдилар. Мени чалғитиб руҳимни синдиришмоқчи.

Шунда Турғун ҳам унинг қулоғига шивирлади.

— Мен ҳам «дафка» қилайми?

Бу гапдан Ботир анграйиб қолди. Кейин эса кулиб юборди. Унинг юзида тушуниб бўлмас ифода зоҳир бўлган эди.

Турғун эса секин ўрнидан турди. Дераза раҳида турган фиштни олиб, икки қўллаб ушлаб туриб пешонасига қараб сирмаб тортди. Пешонага зарб билан теккан фишт иккига бўлиниб кетди. Бу даврада айни дамда ҳеч кимнинг қилт этган ҳаракати назардан қолмаётган эди. Ёқуб қассоб тишлаган олмаси оғзида қолганича бақа бўлиб қолди. Каратечи ҳам тахта бўлиб қолганди. Турғун ерга сочилган фиштларни бир четга суриб, бошқасини олди. Чап қўлида маҳкам ушлаб турганича ўнг қўлининг қирраси билан зарба берганида фишт бўлаги текис арралангандек синиб тушди. Турғун ликопчада турган ёнғоқларни ҳалиги фишт бўлаги билан чақиб давранинг бир четига қўйди. Ўзи эса биттасини пўчоғидан ажратиб Ботирга узатди.

Даврада алланечук ўзгариш сезилгандек бўлди. Комил сатанг билан Акмал «Камаз»чи рўй-рост Ботир томонга ўтишди. Шундан кейин ўйин ҳам узоқ чўзилмади, Ўктам ҳам таваккал қилишга чўчиди. Бир-икки қўл ўйнагандек бўлди-ю, қўлини кўтарди.

Ботир ўртадаги пулни чойхонанинг дастурхонига ўради. Кузатиб чиққан чойхоначига бир сиқим пулни узатди. Йўли тушганда дастурхонни ташлаб кетишини айтиб хайрлашди. Шомга яқин Турғунни кўчалари бошида қолдириб ўзи эса ферма томонга ўтиб кетди.

Зоҳид Ботирнинг ҳикоясини тинглар экан вужудини аллақандай қизиқиш забт этиб олган эди. Айниқса, ўша болақайни кўриш истаги тобора аланга оларди. Шу билан бирга Ботирга нисбатан ўзида ҳавасми, аламми, шунга ўхшаш нимадир уйғонган эди. Худди шу пайт хонага патнисда овқат кўтариб киришди. Кўчада овқатланишни ёқтирмайдиган Зоҳид ҳам қўлларини чайишга сув келтиришларини буюрди. Кейин эса мўлтираб турган Ботирни қаттиқ огоҳлантирди.

— Худо бир асрабди, агар ўша ерда бирор ишқал чиққанида онангни учқўрғондан кўрардинг, — деди қаттиқ кўзларини тешиб юборгудай қилиб қараркан. — Энди эсингни йиғиб ол. У бола бизнинг даврамизда юришга ёшлиқ қилади. Кейин бувисиям сени соғ қўймасди. У болани олдингга яқинлаштиришни хаёлингга ҳам келтирма. Майда-чуйда ишларга аралашиб юрма. Акага ўзим ётиғи билан тушунтириб қўяман. Бу воқеа ҳақида эса бошқа валақлаб юрмагин.

Ботир ҳам минг тавалло билан Зоҳидни кўчагача кузатиб чиқди. Шундан сўнг ўзини елкасидан тоғ ағдарилгандек ҳис қилган йиғит миннатдор ҳолда ортига қайтар экан Турғунни қандай қилиб ўзидан узоқлаштириш ҳақида бош қотира бошлади. Ботирнинг олдидан чиқиб йўлда кетаётган Зоҳиднинг тезкор мияси керакли хулосани чиқариб бўлган эди. «Чёрт, зўр болага ўхшайди. Ўқишга кириш масаласини ҳал қилиб бериб, ўзимни ёнимга оламан».

Турғунни қўлига китоб олиб яна дарс тайёрлай бошлаганини кўрган Дилором хотиржам тортди. Қўнгли ёришиб турган пайтда шу хонадаги янгиликдан ҳайрати янада ошди. Палаталардаги беморларни бир қур кўздан кечириб, ҳамшираларга қилиниши лозим бўлган ишлар борасида кўрсатмалар бераётган чоғида Бош шифокор чақираётгани ҳақида хабар беришди. Дилором қабулхонага кириши билан котиба қиз дик этиб ўрнидан турди. Худди яқин кишисини кўриб қолгандек юзидан табассум билан кўришди.

— Кираверинг, битта ўзлари ўтирибдилар, — деди меҳрибонлик билан.

Дилором ишлай бошлаганига уч йилдан ошай деганда илк бор, Бош шифокорнинг олдида якка ўзи чақирилиши эди. Телефонда ким биландир гаплашаётган Аъзам Эргашевич узр сўрагандай ним табассум билан ўтиришга таклиф қилди. Гаплашиб бўлгач эса айланиб келиб унинг рўпарасига ўтирди.

— Ишлар қалай, — деди кулимсираб. — Инжиқ мижозлар қийнаб қўймаяптими?

Дилором бирдан чақирилиб қолишини сабабини билмагани боис қўллари енгил қалтираб, лаблари қуршаётганини сизди.

— Йўқ, қийинчиликлар бўлмапти. Иложи борича кўнгиллари олишга ҳаракат қиялпмиз.

— Раҳмат сизга, — деди Аъзам Эргашевич хурсандчилигини яширмай. — Мен сизни таваккал қилиб ишга олган эдим. Ишончимни тўла оқладингиз. Энди сиздан бемаслаҳат бир иш қилиб қўйдим. Хабарингиз бор, биринчи муовиним нафақадаги одам. Тажрибалари жуда катта. Анчадан бери кетаман деб юрган эдилар, кўнмаётган эдим. Охир қўймадилар, масъулиятни зиммаларидан соқит қилиб, даволовчи шифокор сифатида яна бироз ишлаб беришга кўндирдим. Энг қизиғи у киши билан фикримиз бир жойдан чиқди. У кишининг аризаларига қўл қўйиб бердим. Сизга ҳам буйруқ бердим. Энди менинг биринчи муовиним сифатида йўқ пайтларимда

менинг палаталаримдан ҳам бохабар бўлиб турасиз. Даволаш ишлари бўйича барча ишларни ўзингиз назорат қилиб борасиз.

Дилором аввалига ўзига бўлган ишончдан қувонган бўлса-да, кейин қўрқиб кетди.

— Мен эплай олмасам керак. Бошқа одамга юклатилса яхши бўлармиди?

Аъзам Эргашевич ўрнидан туриб жойига ўтди.

— Опа, сиз эплайсиз. Ҳозир мени палатамдан кўра сизникида ётиб даволанишни хоҳловчилар анча кўп. Мен бундан хурсандман. Ундан кейин, беморларимиз бош шифокор муовинининг ўзи қараяпти деб тезроқ тузалишади. Одамларимиз руҳиятини ўзингиз ҳам яхши тушунасиз.

Шу гапдан кейин икковлари ҳам кулиб юборишди.

Дилором бир нарсага хайрон қолди. Одамлар сеҳргарга ўхшайди. Хали бировга оғиз очиб улгурмай туриб, фаррошдан тортиб ҳамкасбларигача дуч келган одам табриклай бошлашди. Уйга қайтгач бу янгиликни Замира холага ҳам дарров айтишга хижолат қилди. Бош шифокор чақиргани ва бўлиб ўтган гапларни айтганда эса холанинг юзлари яшнаб кетди. Дилоромни бағрига босиб пешонасидан ўпди.

— Кўрдингми қизим, яхшилик ерда қолмайди. Одамларга меҳрингни бериб ҳалол ишласанг. Тўғри одамга бир кун албатта, қайтади. Илойим бошинг тошдан бўлсин, кўз тегмасин. Энди қизим хамир овқатга улгурмайсан. Кампирларбоп қилиб ош дамлагин. Неварам учаламиз ошхўрлик қиламиз. Бугун мени каттиқ суюнтирдинг.

Дилором кийимларини алмаштиргани хонасига кираркан ўзида аллақандай тушунарсиз ҳолат юз бераётганини сизди. Одамлар йиллаб орзу қиладиган жой унга ҳеч кутмаганда насиб этди. Эплаб кетишига ҳам ишонади. Лекин негадир кўнгли ғаш. Негалигига тушунмай ўзи ҳам хайрон. Эртаси куни ишга борганидаям уни бу кайфият тарк этмаганди. Ҳар доимгидек ишни беморларни бир қур кўздан кечиришдан бошлади. Кўрикдан сўнг ўша ернинг ўзида керакли қайдларни қоғозга туширишга киришди. Унинг қилаётган ишига бироз қараб турган

хамширалар бошлиғи секин ёнига келди. Дилором ҳам ёши каттагина, ўз ишининг «профессори», шу билан бирга дангалчилиги билан ном қозонган бу опани яхши кўрарди. Олдига яқинлашганида бошини қоғоздан кўтарди.

— Ҳа, Мунис опа, бирор хизмат борми?

Опаям гапни нимадан бошлашни билмасдан бир оз каловланди, кейин хартугул ўзини қўлга олди.

— Дилоромхон, хонангизни тайёрлатиб қўйдим. Ишларингизни ўша ерда қилсангиз. Энди хар қалай муовин деган номингиз бор.

Дилором аввалига ҳеч нимага тушунмагандай қараб қолди. Кейин эса бирдан раҳбар бўлгани эсига тушиб кетди.

— Ие, мендан тоза зериккан экансизларда, мен билмай юрган эканман. Энди кувишми?

Бу ҳазилдан ҳаммалари барабар кулишди. Кўпчилик ҳамкасблари Дилоромни яхши кўришар, қўлидан келганча ҳаммага яхшилиқ қилишини билишарди. Аммо иш пайти, бирор қалтис ҳолатда ҳеч кимни танимай қолиши, ўта талабчан ва қаттиққўл одамга айланишини ҳам кўп кўришган. Мунисхон опа билан кабинети томон юраркан қизларга ҳазиллашиб қўйди.

— Энди сизлардан қўрқиб беморларимнинг олдига ҳам киролмас эканманда.

Дилоромнинг хонаси иккинчи қаватнинг бурчагида экан. Деразадан шиғил солиб ётган хурмолар қўл етгудек масофада. Хонага кириб ўтиришгач Мунисхон опа фотиҳага қўл очиб дуо қилди:

— Мартабангиз бундан ҳам баланд бўлсин.

Дилором юзига фотиҳа тортар экан опага қараб маҳзун жилмайди.

— Бахтли бўлгин деб дуо қилинг опа.

— Илойим, — деди опаям хушхонлик билан.

Дилором кун бўйи хонада ўтириб зерикди. Ҳатто хонадаги телефон ҳам бирор марта жирингламади. Орада беморлардан хабар олгани чикқанида ўзини енгил ҳис қилди. Бир ўзи хонада қолганида эса кечаги ғашлик яна безовта қила бошлади. Дастлабки кунлар бўлгани учун

ҳам ишлари унчалик кўп эмасди. Ҳар доимгидек эрта-роқ уйга отланди. Йўлда ҳам ғашлиги ёзилмади. Уйларига яқинлашар экан дарвоза олдидаги бегона машинага кўзи тушиб юраги ҳаприқиб кетди. Дарвозадан ичкарига кирар экан, айвонда ўтирган Раим ота билан Мукаррам холага кўзи тушиб турган жойида қотиб қолди. Замира хола келиб елкасига туртмаганда бу ҳолатда қанча туриши номаълум эди. Бу орада меҳмонлар айвондан тушиб келишди. Раим бува Дилоромни бағрига босди.

— Қочоқ қизим, қаерларда юрибсан? Ота-боладек эдик. Битта қизим иккита бўлди деб суюниб юрган отангни доғда қолдирдинг-ку.

Мукаррам хола кўзидаги ёшини тўхтатолмай қолди. Гапирмоқчи бўлар, тили айланмай гўлдирарди.

Айвонга чиқиб хонтахта атрофига чўкишди. Раим бува дуо қилгач, ҳол-аҳвол сўрай кетдилар. Бир зумда ҳамма гап гапириб бўлингандай жимиб қолишди. Ўртада ғалати сокинлик пайдо бўлди. Замира хола бир томоқ қириб олиб Дилоромга қаради.

— Дугонанг оғир бетоб экан. Дам ўзига келиб, дам келмай ётганмиш. Ўзини ўзи еб адо қилибди. Худо кўрсатмасин-ку, бир нарса бўлиб қолса охирати куйиб кетишидан дили хуфтон эмиш.

Бу орада Раим бува ўзини анча босиб олди.

— Қизим, ҳаммасидан хабаримиз бор. Ўртоғинг бир кун ёрилди. Мен бориб ўша аёлнинг эри билан гаплашдим. Яхши одам экан. Ота-бола тутиндик. Ожизаси ҳам фаришта аёл экан. Бўлар иш бўлган. Даъвомиз йўқ деди. Неварам ҳам ўзим кутгандек йигит бўлибди. Ҳаммасини тушунди. Биламан сенга осон бўлмайди. Ўзингни қўлга ол. Сизларни олиб кетгани келдик.

Дилором отанинг сўзларини тинглар экан хаёли алағда бўлиб кетди. Тили зўрға калимага келди.

— Боламни тортиб оласизларми?

Ҳамма жим бўлиб қолди. Қўлидаги сочиқни беихтиёр нижимлаб ўтирган Мукаррам хола Дилоромнинг елкасидан қучди.

– Болангни биров олиб қўймайди. Туғуруқ пайти алмашиб қолган экан дейишяпти. Ўз уйига борсин, жигарлари билан кўришсин. Улар дугонангдан миннатдор. Ўтиргизгани жой топишолмайди. Фақат дугонанг Аллохнинг олдида ўзини оқлаб олсин, шоядки дарди ҳам енгиллашса. Яратган кечирадими, йўқми ўзи билади.

Раим бува пиёласидаги чойни ҳўпларкан бир нарса эсига тушиб қолгандек кампирига бир қараб олди.

– Турғуннинг опачаси ҳам дўхтирликка ўқир экан. Сенинг ишхонангда амалиёт ўтаётганида ўғлингни кўрибди. Укасига ўхшашлигидан ҳайрон қолибди. Ўтган ойда укасини олиб келаётганида автохалокатга учрабди. Яқинда шифохонадан чиқишди.

Дилоромнинг назарида ўз ўғли халокатга учрагандек эти увишиб кетди.

– Нима бўлган экан.

– Киракаш йигитнинг айтишича доvon йўлида бир машина уларни қувиб ўтибди. Олдинга ўтишгач машинадагилар бот-бот орқасига қараб қўярмиш. Кейин эса буларга ҳеч йўл беришмабди. Ярим соатлар чамаси шундай ит-мушук ўйнаб тоза овора қилишибди. Охири ҳайдовчи ўтиб кетмоқчи бўлганида шундай йўлга чиқиб олишибди. Улардан қочиб ўтаман деб буларни машинаси йўл четидаги тўсикқа урилибди. Орқада ўтирганлар унча эмас, ҳайдовчи билан бола шўрлик оғир жароҳат олган. Ғалати жойи ҳалиги машинадагилар қўлларида темир билан тушиб келишибди. Ҳайдовчи ўзини билиб-билмай ётган, бола бечоранинг оғиз-бурнидан қон келиб хушини йўқотиб ётганида ёрдам ҳам беришмабди. Ойна олдида келиб беҳуш ётган болага қараб қилишибди. Ҳайдовчи йигит бир нарсани аниқ-таниқ эслаб қолибди. Улардан бири «Бруслиям тинчитдик. Энди у ёқда вишт майдалаб ётади» деганмиш. Кўпчилик атайлаб қилишган дейди. Опаси бояқиш худди ҳаммасига ўзи айбдордай икки ҳафта мижжа қоқмай укасига қараб чиқди. Барибир жигар-жигар эканда, набирам бу гапларни эшитиб юраги ачишиб кетди.

Бу гапдан кейин Дилором худди ўғлини йўқотиб қўйгандай Замира холага қаради.

— Турғун қани?

Замира хола дарвоза томонга бир қараб олди.

— Ҳозир келиб қолади. Ошга майда-чуйда олиш учун бозорчага чиқиб кетди.

Аста-секин Дилором тақдирига тан берди. Ичида «Ўғлим мени ташлаб кетмайди» деган умид қатъийлашди. Ўзи чиройли қилиб ош дамлади. Йўқ дейишларига қарамай меҳмонларни олиб қолди. Ўғлимникида ётамиз дейишганида, мен қизингиз бўлмай қолдимми деб гина қилди.

Раим бува билан Турғунга айвонга жой солиб беришди. Аёллар Замира холанинг уйида ётишди. Бу кеча уларнинг гапи сира тугай демасди. Айниқса, Турғун ҳалокат ҳақида қайта-қайта сўрайвериб Раим бувани тоза чарчатди.

Эрталаб нонушта маҳали Турғуннинг бир оғиз гапи ҳаммани лол қилди.

— Ойи қишлоққа бориб келайлик, — деди Турғун чойни қайтараркан, онасига қараб.

Бу нарсага ўзини қанчалик ҳозирлаган бўлмасин онаси довдираб қолди.

— Майли ўғлим, имтиҳонингни топшириб олгин. Ҳозир ҳар бир кун сенга ғанимат.

— Ойи, имтиҳондан хавотир олманг. Ўзимга ишонаман. Атиги бир кун. Борамизу қайтамиз, — деди Турғун илтижо билан ва ўрнидан туриб ҳовли этагига қараб кетди.

Кўнгли бўш Мукаррам холанинг кўзига ёш қалқиди.

— Жигар эканда. Шеригини бу аҳволга тушганига чидолмаяпти. Қизим сен ҳам бир кунгина рухсат олгин.

Дилоромнинг бошини эгганича жим қолишини Раим бува бошқача тушунди.

— Қизим, менинг ота-боболарим полвон ўтган. Мендаям бу нарса бир оз бор. Ўзимдаги бор нарсани ўғлингга беришга ҳаракат қилдим. Боланг ўлиб қолмасин деб холанг иккимиз худога нола қилиб чиқардик. Сал суяги қотгач енгил машқларни ўргатишга киришдим. Қўлимдан келганича камтар, адолатли бўлиб вояга етиши учун ҳаракат қилдим. Ўғлинг мен кутгандан ҳам зиёда бўлган. Ҳозир даврага тушса унча-мунчасини ерпарчин қилади.

Ҳақиқий полвон бўлибди у. Полвонлар бир сўзли бўлишади. Айтдими, қилмай қўймайди. Шаштини синдирма. Бир кунга бориб келинлар. Кейин хотиринг жам бўлсин, кеча ўғлинг гапни бўларини айтди. Сен уни онасисан.

Ўша куни тушдан кейин йўлга тушдилар. Дилором олдинда нималар кутаётганидан кўнгли гаш, Турғун эса ўзи туғилиб ўсган жойга кетаётганидан хурсанд. Аммо унинг ҳам хаяжони онасиникидан кам эмасди. Шом кирар-кирмас қадрдон ҳовлига кириб бордилар. Ҳовли ўша-ўша. Ишқомдаги бошини еб солган узумнинг баргидан меваси кўп. Худди мохир чевар чизиб чиққандек кўрган кўзни қувонтиради. Ҳовлининг этак томонидан асога суяниб келаётган аёлни Дилором дафъатан танимади, яқинроқ келганда эса Малоҳат эканлигини кўриб йиғлаб юборди. Икки дугона бир-бирининг бағрига сингиб кетишди. Бир пайтлар тим қоралиги билан ҳатто аёлларнинг ҳам ҳавасини келтирган сочлар ўрнини оппоқ киров эгаллаган эди. Юрганда ер гурсиллаган дугонаси навнихолдек бўлиб қолганди. Уларга бир лаҳза қараб турган Мукаррам хола қизини қойган бўлди.

— Дугонангни қўйиб юбор, энди қочиб кетмайди. Жиянингга қара, қандай йигит бўлибди.

Малоҳат Турғунни елкасидан қучиб, пешонасидан ўпди. Кейин эса яна дугонасига ўтирилди.

— Келдингми Дилор, келишингни билардим. Мен сени узоқ кутдим. Энди ўлсам армоним йўк. Эрталаб қуданикига ўтамиз, улар ҳам кутиб ётишибди.

Дилором ҳайрон бўлиб холага қаради. Хола қизини бағрига оларкан кўнгли ғурурга тўлди.

— Дугонанг қизини ўша хонадонга узатди. Неварам уларни хизматини қилиб дуосини олаяпти. Қайта-қайта мазаси қочавергач уларникига бордик. Бўлган воқеани тушунтирдик. Эркак қуда валломат экан. Соғ-омон юрган бўлса бўлди деди. Ҳар гал у хонадонга борганимизда қизим енгил тортарди. Неварамни ўзимиз айтиб узатдик. Ажамас қизгинамни гуноҳи енгиллашса. Қудаларимиз тушунган. Болалариям ўқимишли. Бу йил Ҳасаниям ўқишга ҳозирлик кўраётганиди. Фалокат оёқ остидан чиқиб қолди.

Дилором бир нарсага ҳайрон қолди. У ўзини бу ҳовлидан кетмаган, худди шу ерда яшагандай ҳис қиларди. Хатто сўри ёнидаги обдастаям ўша-ўша жойда. Турғун учун олинган жиҳозларга ҳам гард юкмаган. Чиқиб кетган кунлари қандай бўлса, шундайлигича турарди. Кийимларини алмаштириб чиқиб ошхонага кирди. Чой қўйиб, сўрига жой ҳозирлади. Йўл чарчоғи ҳам ёддан чиқиб узоқ суҳбатлашиб ўтирдилар. Икки дугона дам олишга кирганларида уйку ҳам қаергадир қочди. Қўзлари илинар-илинмас ҳовлида қадам товуши эшитилди. Қариялар бомдод ҳаракатига тушгандилар. Тонг яқин...

Тоғли қишлоқда ўша куни тўй бўлиб кетди. Меҳмонларнинг оёқлари остига поёндоз солинди. Ундан ўтгач эса катта қўчқор сўйилди. Тўладан келган, ҳаракатлари чаққон аёлни Дилором дарров таниди. У ҳам худди туғишган сингиси кириб келгандай бағрига босди. Меҳмонни елкаларини силаркан қўзларига ёш қалқиди.

— Менинг туғишган синглим келди, — деди қувонч билан. Кейин эса орқароқда турган жувонга қараб, — холангиз билан қўришинг қизим, — деди.

Дилором бир қалқиб тушди. Қаршисида беш йил олдинги Малоҳат Раимовна тургандай эди. Дарров таниди, дугонасининг қизи.

Турғун билан қўришаётган пайтидаги аёлнинг гапи Дилоромни босиб турган гумонларни тумандай тарқатиб юборди.

— Кел-чи болам, — деди аёл уни бағрига босаркан. — Келганинг рост бўлсин. Онанга қаттиқ тайинлаб қўяман. Энди тез-тез келиб тур.

Хонадон сохиби ҳам бироз каловланиб турган йигитчани бағрига босиб бошини силади. — Умринг узоқ бўлсин — деб дуо қилди.

Меҳмонлар кечгача қолиб кетишди.

Дилором анча хотиржам тортди. Энди кўнглида ўз уйига ҳам ўтиш, ака-укаларини кўриб кетиш истаги пайдо бўлди. Ака-укалари ташлаб қўймаган, доим хабардор бўлиб турганлари учун ҳам ўзини қарздор ҳис қиларди.

Бу ҳовлидаги тоза муҳит эса одамларни инсон эканлигини англашиб турарди. Биров гина ҳам қилмади, йиғисиги ҳам. Турғун ҳам ака-опалари билан доим бирга ўсгандек эл бўлиб кетди. Айниқса, юзига қон югурган Малоҳатга қараб чолу кампирнинг дили яйраб кетди. Хўп иззат-икромдан сўнг уйга қайтиш маҳали Ҳасанни ёш боладай қўлидан ушлаб олган онаси ҳаммани ичагини узди. Аввалига Турғунжонни ташлаб кетинг деганида Дилором қарахт бўлиб қолди. Бунга қўнмасангиз Ҳасанниям қўшиб олиб кетинг деганида ҳазилкаш тоғликларнинг кулгисидан ҳовли ларзага келди. Ҳасан ҳам Турғун ҳужжат топширган институтга кириш учун ҳужжатларини тайёрлаб қўйган экан. Бир зумда кийиниб чиқди. Йўлда кетиб боришаркан Дилором уйга ҳам ўтиб келсаммикин деб Раим бувага маслаҳат солди. Отагаям бу гап маъқул келди. Эртасига эрталаб уйга ўтиб, ўшанақасига шаҳарга жўнай-диган бўлишди. Дилором қўл телефонида Аъзам Эргашевичга телефон қилиб яна бир кунга ижозат олди. Ҳовлида Малоҳатнинг эри кутиб ўтирган экан, аёлини анча тетик кўриб у ҳам хурсанд бўлди. Кейин эса ҳазиллашди.

— Дайдиб чарчамадингизми?

Малоҳатнинг синиқ овози анча ўзига келиб қолганди.

— Шу бугун еганим ичимга киргандай бўлди. Эртага булар кетишаркан. Яна қочиб кетишса қаердан топамиз. Бугун ҳам гаплашиб ётиб тўйиб олай.

* * *

Эрталаб нонушта хозирлашаркан Дилором бир нарсадан мамнун бўлди. Назарида Малоҳатнинг юзлари анча тиниқлашгандек эди. Нонуштадан сўнг Раим бува Турғунни ёнига олиб ҳовли этагига бошлади. Йўл-йўлакай осилиб қолган узум баргларини хомтоқ қилиб борар экан набирасини гапга солди.

— Ўғлим, аввалига мендан, кейин эса акангдан ҳалокат ҳақида қайта-қайта сўрадинг. Бировдан гумонинг борми?

Турғун бувасининг кўзларига қаролмай юзини четга бурди.

— Йўғ-е, ўзим шундай билгим келди.

— Ростингми?

— Рост.

Раим ота кўлида тўпланиб қолган баргларни қўйларнинг охурига солди.

— Сени мард бўлишингни истагандим. Худога шуқр ниятимга етдим. Аммо мендан ниманидир яширяпсан. Тўғрисини айт болам. Турғун чорасиз қолди. Кейин эса сўри томон бир қараб олиб Ботир билан бўлиб ўтган воқеани гапириб берди.

Воқеани эшитган Раим бува чуқур ўйга толди. Кейин эса бир фикрга келди шекилли, лабини тишлаганча бошини силкитди.

— Сен полвонсан. Полвон кек сақламайди. Ўч олишни эсингдан чиқар. Кек сақлаш полвонни бир кун йиқитади. Сен ҳали катта ишлар қилишинг керак.

Дилоромнинг бир ўғли иккита бўлиб ота ховлига ўтганидан Тоживой акасиниям боши кўкка етди. Қўй сўйиб қариндош-уруғлар жамланди. Тушдан кейин меҳмонларга зўрға рухсат тегди. Шаҳарга қайтишаркан Дилоромнинг кўзларидан дув-дув ёш тўкилар, болалар эса сабабини тушунмай ҳайрон эдилар. Шаҳарга етиб келганларида ҳаммадан ҳам Замира хола ичига сизмай кетди.

— Худони бергани рост бўлсин, — дерди кўзларига ишонмай, битта набирам иккита бўлди.

Кириш имтиҳонлари арафасида Дилором болаларини бозорга олиб тушиб бир хил кийинтирди. Кўнгли бўлмаётган имтиҳонга ҳам ўзи олиб борди. Болалар ҳам имтиҳонга тенг кириб, тенг чиқишди. Бир ой обдан ўтириб тайёрланган болалар анча хориган эдилар. Лекин юз-кўзларидаги ўзларига бўлган ишонч онаизорга ҳузур бағишларди.

— Яхши топширдингларми?

— Яхши.

— Аниқми?

— Аниқ.

Болаларнинг икковлари худди маслаҳатлашиб олгандай бир сўзни айтишди.

— Жавобларни билишга биз келмаймиз. Сиз келасиз. Сиз омадли инсонсиз. Ўшанда бизни энг юқори балл тўплаганлар рўйхатидан ахтаринг.

Дилором ҳаяжонланиб кетди. Шу билан бирга болаларига ҳавас билан қараб турган бошқа ота-оналар олдида кўнгли ёришиб кетди.

— Илоҳим насибаларинг кўшилган бўлсин. Энди эса қайтамыз.

ХОНАДОНЛАРДАН БИРИ

Шу йили ёз ғалатироқ келди. Қўм-қўк осмонда чараклаб турган офтобни бир зумда булутлар тўсиб олиб шаррос ёмғир қуйиб юборади. Сал ўтмай яна куёш қўри-ниб ерни қиздира бошлайди. Нам аралаш иссиқ кишини лоҳас қилади. Олим Мироб секин ўрнидан тураркан кампирини уйғотиб юбормаслик учун оҳиста юриб эшик томон йўналди. Кеча икки қизи набираларини эргаштириб мехмон бўлиб кетишган. Ҳар душанба ахвол шу. Ерга урса осмонга сапчийдиган набиралар ховлию уйнинг тўполонини чиқариб кетишади. Улардан кейин бир-икки кун кампири нолиб юради чарчадим деб. Аммо қизлари ҳар доимгидан сал кечикишса типирчилаб йўл пойлашга тушади. Мироб эшик тутқичини ушлаган маҳал аёлининг йўталгани эшитилди. Бу унинг мен ҳам уйғоқман дегани эди.

— Самад новвой ош бераяпти. Шунга ўтиб келаман.

— Эрта эмасми?

— Тайёргарлигимни кўриб чиккинумча тонг ёришиб қолади. Қўни-қўшнилар қақириб қолишса, куттириб қўйиш ноқулай.

Шоҳида хола бир зумда сув иситиб қумғонга қўйди. Чолининг кўчага киядиган кийимларини бир қур кўздан кечирди. Кўча томондан бир-икки кишининг овози эшитилган маҳал Мироб ҳам ташқарига йўналди.

Одамлар ҳам ажойиб. Илгари бу ерлар атрофи колхоз ери эди. Асосан пахта экилгани учун ҳар бир томчи сув ҳисобда бўларди. Табиатан бироз қўрс, феъли торроқ миробдан томорқа учун сув олиш ит азоби эди. Энди

у гаплар йўқ. У ерлар одамлар уй-жой қуриши учун аҳолига бўлиб берилган. Аллақачон нафақага чиққан миробга ҳам иш қолмади. Энг қизиғи каттаю кичик учун Олим мироб деган ном қолди.

Кўчага чиққан мироб рўпарасидаги ҳовлида турувчи қўшниси Мўмин ота кўринмаганига кўнгли ғашланди. Олдин айтганимдай бир оз қўрсроқ Миробнинг кишини ҳайратга солувчи даражадаги таъби нозиклиги ҳам бор эди. Сал пала-партишроқ одамларни дили суймасди. Айниқса маросимларда бир лаганга тушиб қолса ошданам бир-икки чўқилагандай бўлиб кўлини тортарди. Кампирининг қанча қисташига қарамай қўшниларидан чиққан овқатга қўл урмасди. Аммо девор-дармиён, бирин-кетин туфилган саккизта бола билан ўралашиб қолган, сал кам-харжроқ оила томонидан чиқарилган иккита нон, ёки ярим коса овқатни татиб кўриб дуо ҳам қиларди. Тансиқ овқат бўлганида қўшниникига узатишни қаттиқ тайинларди. Қўши чиқадигани Мўмин ота. Миробдан тўрт ёш катта бу қария жуда покиза эди. Гаплари ҳам маънили. Шунинг учун ҳам Мироб маросимларда Мўмин ота билан ёнма-ён бўлишга уринарди. Уч-тўрт кундан буён қўшнисининг тоби йўқлиги Миробга жавр. Бугун ҳам аксига олиб тўйхонада дард устига чипқон бўлди. Парпи муаллим билан бир лаганга тушиб қолди. Муаллим басавлат киши эди. Бир пайтлар мактабдан бўш пайтлари томорқасидан чиқмас, унинг ҳовлисидаги мева-чеваларнинг овозаси оғиздан тушмасди. Ўша пайтлар ҳамма соясига салом берадиган Миробдан биргина муаллим ҳайиқмасди. Талашиб-тортишиб керак пайтда томорқасига сув оларди. Шундан бўлса керак уни Миробнинг жини суймасди. Ошдан қайтишда Пўлат ота, Умар қори қатори муаллим ҳам улар билан бирга йўл солди. Яхшиям муаллимнинг уйи яқинроқда, бўлмаса Мироб бирор нима деб юбориши ҳам тайин эди. Дарвозасига яқинлашаркан муаллим Пўлат амакига юзланиб илтимос қилди.

— Битта новвосим дабдурустдан овқат емай қўйди. Хайрон бўлиб қолдим. Бугун иккинчи кун. Бир кўриб берасизми?

Худди шундай бўлиши керакдай ҳамроҳлар ҳовли томон бурилишди. Бир ўзи қолиши ноқулай бўлган Мироб ҳам уларга эргашди. Миробнинг бу ҳовлига биринчи бор қадам қўйиши эди. Ҳовли ораста, гуллар очилиб ётибди. Ножўя турган бирор нарсага кўзинг тушмайди. Новвослар турган жой озодалигини кўриб Мироб қойил қолди. Ҳовлининг бир четида лой қориб қўйилибди. Уни чиройли қилиб тўплаб, гумбаз қилиб, шиббалаб қўйишибдики, бузгинг ҳам келмайди.

Пўлат амаки йилтиллаб турган жониворнинг қорини пайпаслаб кўрди. Оғзини очиб кўрмоқчи бўлган эди, удалолмади.

— Озгина пахта ёғи ичириб юборинг, иложи бўлса бир оз юргизиш керак. Ҳеч нарса қилмайди, — деди у киши ишонч билан.

Муаллимнинг ҳар қанча қисташига қарамай маҳалладошлар чойга ўтиришмади. Кўчага чиқар экан Мироб Парпи муаллимнинг ҳовли тутишига ич-ичидан қойил қолганини ҳис қилди.

Сал нарироқ юргач ичидагини ташига чиқарди.

— Муаллимга қойил. Шу ҳовлида тўртта новвос, беш-олтита қўй боқилади дейишса ўлсамам ишонмасдим.

Мол-қолга жуда ишқибоз Пўлат отанинг юзлари Миробнинг гапидан ёришиб кетди.

— Барака топсин. Жонивор боқишни ҳадисини олибди. Раҳматли отаси ҳам молга ишқибоз эди. Уйидан туёқ қанда бўлмасди. Онасини эса исмини биров эслолмаса керак. Ҳамма Озода хола деб чақирарди. Ҳовлига дарахтдан битта барг тушса, битталаб териб олардилар деб гапиришарди.

Умар қори маҳалланинг коридан бошқаларга қараганда кўпроқ хабардор эди.

— Муаллимнинг кенжа қизи бувисига тортган дейишади — деди ишонч билан. — Ўқишнинг Ставрополда битириб, отасига ўхшаб муаллим бўлибди. Уйдаги барча юмушларни ўзи бажарар экан. Оёғидан ўт чақнайди дейишади. Маҳаллада ҳам биринчи бўлиб велосипед минган, шим кийганам шу қиз.

Миробнинг негадир бу хонадонга қизиқиши ортиб бо-
раётганди.

— Ўғлиям бор шекилли, — деди гап йўғида гапдай
қилиб.

Умар қори энди муаллимнинг ўғлини мақтай кетди.

— Ўғли катта ўқишни битирган. Ҳозир чет элда иш-
ляпти. Муаллим иккита қиздан қутулган. Болаларини
ҳаммаси олий маълумотли. Энди ўғлини уйлантириш
ҳаракатида.

Миробнинг қулоғига гап қирмай қолди. Негадир муал-
лимнинг онасини эслашга уринди. Не ажабки эслади. Ҳали
асфальт деган нарса уларнинг кўчасига қирмаган, қишда
лой, ёзда чанг пайтлар кўз олдига келди. Муаллимнинг
отаси кўча эшиги олдига чорпоя ўрнатиб қўйган эди. Ёши
қарироқ йўловчилар ўша чорпояда нафас ростлашарди.
Ховлидан эса бир зумда битта чойнак билан иккита пиёла
чиқарди. Чойнак-пиёла ярқирарди. Уни атайлаб томоша
қилган хавасмандлар ҳам бўлган. Пишиқчилик пайтлари
битта косада қип-қизил пишган олмалар чиқарди. Бунга
кўпчилик йўловчилар ўрганиб ҳам қолишган эди.

— Невараси бувисига ўхшайдими? — деди Мироб
оғзидан чиқиб кетганини ўзи ҳам сезмай.

Умар қори худди ўз боласини таърифлагандай мақ-
тай кетди.

— Ўхшайди. Кампирдаги бор нарсани ортиғи билан
неварасига ўтказиб қўйган дейишади.

Миробнинг дили ёришди. Колхозда узоқ йиллар ҳисоб-
чилик қилган, чиройли қироати борлиги учун маҳалла-
да қори номини олган бу одам кўзига оловдай бўлиб
кўринди.

— Сочини қирқиб, ўғил болаларникига ўхшатиб ол-
ган дейишади, — деди Пўлат ота.

Бўлса бордир, — деди Умар қори. — Узоқ жойларда
ўқиган, уларнинг юриш-туришига мослашган бўлиши
мумкин.

— Аввал қизини узатмасмикин? — яна ўсмоқчилади
Мироб.

Умар қори қайдам дегандек елка қисди.

Миробнинг негадир юраги ҳаприқди. Тезроқ уйга еткиси келди. Ҳовлисига яқинлашаркан ҳамроҳларини бир пиёла чойга манзират қилди. Улар ҳам раҳмат айтиб қуллук қилишди — таомил шунақа. Дарвозасидан ичкарига ҳатлаган Мироб бироз туриб қолди. Сариштагина бўлсада ховлиси Парпи муаллимникини олдида тўзғиб ётгандай кўринди. Турган жойида Раҳима деб чақирди. Бу хонадонда ҳам эру хотин бир-бирини тўнғич фарзандининг исми билан аташи одат эди. Ҳовли этагида қўлида челаги билан Шоҳида хола кўринди. Сигирни ҳозиргина соғиб олган шекилли, қўлидаги челагини эҳтиётлаб кўтарганча чолининг истиқболига юрди. Мироб эса турган жойида қотиб қолгандек қимирламасди.

— Раҳима, — деди бу гал овозини сал баландлаб.

Шоҳида хола чолининг бу қилиғидан ҳайрон бўлиб, айни дамда хавотир билан қаршисига шошилди.

— Яхши келдингизми? Нимага бир жойда турибсиз, тузукмисиз?

Мироб мазаси қочган одамдай бўйинини қашлади. Қув кўзлари эса кулиб турарди.

— Сендаям орзу-ҳавас деган нарса борми? — деди дабдурустан аёлига тик қараб. Қизларингни боласини набирам деб юрибсанда. Ўғлингни уйлантиришни ўйлайсанми? Армияда хизмат қилиб келди. Беш йил институтда ўқиди.

Шоҳида холанинг юзи ёришиб кетди. Эрининг дабдурустан бундай гап қилиши дилига чироқ ёққандай бўлди. Чолининг феъли маълум. Унча-мунчаси ёқмайди. Шунга қарамай гина қилган бўлди.

— Худди келинни нақд қилиб келгандай дўқ қиласиз. Менам шунча пайтдан бери оғзингизни пойлаётгандим. Ўғлингизни ўзи ҳам бундай бирови бор демайди.

Мироб жилмайди. Шу билан бирга бўйи ҳам бир газ ўсгандай бўлди.

— Мени ўғлим ўзи топмайди. Сен билан менга маъқул бўлганига уйланади.

Шоҳида холага ҳам бу гаплар далда бергандай бўлди.

— Сиз айтганни оладиган бўлса топинг, мен йиқитиб келай.

— Топдим — деди Мироб ҳам кампирини ичини бироз қиздириш учун гапни узоқдан бошлаб. — Тагли-тугли, палаги тоза оила. Агар қизларини бизга беришса қариган чоғимизда худо сийлади деявер.

Шоҳида хола тарс ёрилай деди. Табиатан чўрткесар, гапни лўнда қиладиган чоли атайлаб жигига тегиш учун гапни чўзаётганди. Э, деб ошхона томон бир-икки қадам қўйган жойида чолининг гапидан турган ерида михланди.

— Парпи муаллимниқига совчиликка борасан!

Шоҳида хола галат эшитмадимми дегандек эрига қаради. Муаллим билан оралари аввалдан тескари эканлигини яхши биларди. Жиддий гапиряптиларми дегандек тикилиброқ қаради. Чолининг туришини кўриб хайрон бўлди.

— Унинг қизи шим кийиб юради-ку, дадаси — деди Шоҳида хола синиқлик билан.

Миробнинг ҳам жавоби антиқа бўлди.

— Яланғоч эмаскан-ку.

— Сочиниям ўфил болаларниқига ўхшаб кестириб олган эмиш.

— Калласини кестирмабдими?

Шу билан гап тугагандай эди. Шоҳида хола дарвоза олдида шалвираганча туриб қолди. Бундан Миробнинг дам жаҳли чикса, дам кулгиси келарди.

— Бўл, нимага довдираяпсан. Муаллимниқига совчиликка ўтиб кел, — деди Мироб юзлари жиддий тортиб.

— Ҳозир, синглимга хабар қилайчи, балки бирга ўтиб келармиз.

Миробнинг энсаси қотди.

— Шу синглинг аралашган иш расво бўлади. Уни қўй. Тезроқ ҳаракатингни қил. Бу туришингда кун ҳам пешин бўлади. Унда боришингдан ҳам фойда йўқ. Ҳозир зумда юз-қўлингни ювгин-у фир этиб бориб кел. Агар чўзадиган бўлсанг ўзим бориб келаман.

— Нима, ёв қувяптими, намуноча тикилинч қилмасангиз.

— Айтгани қилсачи бу — деб Мироб депсинган бўлди.

Ҳаял ўтмай қўлида тугунчаси билан ҳовлида Шоҳида хола кўринди. Азбаройи қисташгани учун кетаётгани юз-кўзидан сезилиб турарди. Чоли кўчага қадар кузатиб чиқиб қараб тургани боис қадамини тезлатган бўлди. Мироб ҳам хотиржам тортиб уйга кирди. Ичи тўлиқиб кетгандай бўлди.

Ўғли Аъзам ўзига тортди. Камгап. Бир ишга ёпишса охирига етмай қўймайди. Укаси Жаъфарни ҳам мажбур қилиб ўқишга тайёрлади. Ёшлигидан кўп касал бўлагидан Жаъфар нозикрок бўлиб ўсди. Шунданми, ўқишга ҳам унча кунт қилмади. Кўп касал бўлавергани учун Мироб ҳам уни кўп тергамасди. Гоҳ-гоҳ кўзлари хиралашиб, боши қаттиқ оғриши ҳаммининг дунёсини қоронғу қилиб юборарди. Аммо бу ҳолат тезда ўтиб кетар, Жаъфар эса ҳеч нарса бўлмагандек юриб кетарди. Ҳар гал шундай бўлганда эса Миробнинг ичида нимадир чирт этиб узилгандек бўларди. Энг қизиғи акасининг олдига бир-икки кунга борган Жаъфар Тошкентда ўзини жуда яхши ҳис қилар, соғлигидан умуман нолимасди. Шунданми, Аъзам ҳам уни ўқишга киритиш учун жон-жаҳди билан ҳаракат қиларди.

Мироб хаёллар исканжасидан чиқиш учун кўчага чиқди. Аксига олиб кампириям ҳаяллаётганди. Дам ҳовлига киради, дам кўчага чиқади. Назарида ҳовли ютиб юбораётгандай эди. Чалғиш учун ҳовли ўртасидаги хурмолар тагини юмшатиб ўтлардан тозаллаган бўлди. Бу ҳам ёрдам бермади. Кетмонни хурмо шохига илиб яна кўчага қаради. Ҳартугул кампири кўринди. Қадамлари дадил. Зипиллаганча келяпти. Дарвозага яқинлашганда чолига қараб, ҳалиям шу ерда турибсизми деб ҳазиллашган бўлди. Мироб эса одатдагидай узиб олди.

— Парпи муаллимнинг оstonасини супуриб келгин десам, нима бало томорқасиниям чопиб келяпсанми?

Кампири ҳам бўш келмади.

— Чоп деса чопардим. Муаллимнинг аёли ҳам баъманигина экан. Қизи томнинг тепасида туриб отаси узатган лойни текислаётган экан. Бир зумда дастурхон ёзишди. Рўмоли ўзига бирам ярашган. Ўзларигаям айтдим. Шу қизларини олиб кетмагунимча остоналарингга ётиб оламан дедим. Сал илитгандай бўлдим. Эртага яна бир ўтиб келаман. Муаллим билан маслаҳатлашиб олишсинчи? Ҳа, айтгандай кўча бошида Назира холани кўрдим, қўлларида тугун. Йўл бўлсин десам, ўзим шундай деб айтгилари келмади.

Миробнинг кулгиси қистади. Пўлат отаям от солибдиларда. Кўнгли сезувди. Агар кампирини кисталанг қилмаса доғда қолиши тайин экан. Аммо Шоҳида холяям чиппа ёпишиб олди. Орада икки бор Мироб ҳам бориб келди. Охири оқлик берилгач Шоҳида холяю Миробнинг кўнгли тинчиди. Эркаклар бориб келишгач тўй ҳам белгиланди.

Аъзамнинг бир оғиз гапирмай бошини эгиб туриши Миробни суюнтирди. Нариги томон ҳам ёшлар бир-бирини кўрсин демади. Катталар нима деса шу бўлди. Жаъфар кириш имтиҳонларини топшириб келгач тўйни ҳам ўтказиб олишди. Миробга худо берди. Каттасини уйлантирди, кичкинаси эса ўқишга кирди. Кўпчилик айтмоқчи келиннинг оёғи ёқди. Янги келин Замира ҳам бу уйга тез эл бўлиб кетди. Тўйдан уч кун ўтиб тандирда патир ёпиб қайнонаси билан лозимандага бориб келганида Шоҳида холанинг қувончини бир кўрсангиз эди. Овқат қилиш, сигир соғиш, ҳовлидаги бор юмушдан холани озод қилди. Бир куни чолиннинг гапи холага ҳам роса наша қилди. Ҳеч ким йўқ пайтида Мироб сирли жилмайганча сўраб қолди.

— Шу келиннинг кечаси ухлайдими?

— Нима эди? — хайрон бўлди Шоҳида хола.

— Ярим кечаси неча бор ҳовлига чиқсам таҳоратимга илиқ сув қумфонда тайёр туради. Хайрон қоламан, қачон улгураркин?

Замира шу йўсин чол-кампирининг дуосини ола бошлади. Аъзамни ҳам бекор ўтиришга қўймайди. Токни хомтоқ қилиш вақти етибди, шуни қилиб қўяйлик ёки қўйларни юнги ўсиб кетибди олиб қўяйлик, деб ҳолу жонига қўймаслиги баъзан Аъзамнинг жаҳлини чиқарса да аста-аста у ҳам хотинининг гапига кўнадиган бўлди. Бўладиган ишнинг бўлгани тузук.

Бу орада Замира ҳам мактабда иш бошлади. Жамоа хўжалигида агроном бўлиб ишлаб турган Аъзамни эса туман қишлоқ хўжалик бошқармасига ишга ўтказишди. Мактабда ўқиб юрган кезлар, кейинчалик жамоа хўжалигида ишлаб юрган чоғида ҳам Аъзам тоштерар мослама яратиш орзусида эди. Балки янги ишида бунга эришар.

* * *

Аъзам ёшлигидан техникага ўч чиқди. Оёғи чиқар-чиқмас отасининг велосипедига осилди. Олтинчи синфни битирган йили уч ой таътил пайти далада ишлаб меҳнат ҳақига велосипед сотиб олди. Кейинчалик мопед ҳам минди. Мактабдан пахтага чиққан пайтлари тракторчиларнинг олдидан кетмас, агар бирортаси машинасини созлаётган бўлса жон-жон деб қарашарди. Баъзи бир ишларни ишониб топширишганида жон-жаҳди билан ёпишар, бирор-бир мурватни бураётганда эса бутун вужудини аллақандай завқ чулғаб оларди. Мактабни битириш арафасида эса муҳандис бўлиш орзуси Миробнинг бир оғиз гапи билан бошқа томонга ўзгариб кетди. Мироб ўғлини агроном бўлишини истарди. Ўша йили Аъзам ўқишга киролмади. Қурилиш бошқармасига ишга кириб дурадгорлик қила бошлади. Бир йил ишлар-ишламас мудофаа бўлимидан чақирув қоғози келди. Афғон урушининг дастлабки йиллари эди. Ота-она ўғлини ҳарбий хизмат ёшига етганидан бир қувонса, афғонга тушиб қолса-я, деган қўрқувдан ўн чандон қайғуга тушишарди. Йўқ хартугул ундай бўлмади. Белоруссияга тушди. Аъзамнинг хат ёзишга унча тоқати йўқ эди. Шундай бўлишига қарамай икки оғиз сўздан иборат мактублар ота-онасига тез-тез келиб турарди.

* * *

Ўша йиллар жуда алғов-далғов, ҳатто тушуниб бўлмас эди. Ҳарбий хизматга олиб кетишда ҳам пала-партишлик якқол сезилиб турарди. Аъзамларни поезддан тушириб тўғри ҳарбий полигонга олиб келишди. У ерда юзлаб чодирлар тикиб ташланган. Ҳаммаёқ янги чақирилувчилар бўлганлиги учун тартиб-интизом йўқ, ит эгасини танимасди. Бу ерда бирор ўн кун бўлиб сал тартибга келиб қолган кунларининг бирида аскар деса аскарга ўхшамайдиган, соқол-мўйлови, сочлари ўсиб кетган, аммо ҳарбий кийимдаги, ёшлари чақирилувчилардан беш-олти ёш катта бўлган одамлар пайдо бўлишди. Улар зобитларни ҳам писанд қилишмас, аллақандай суқ башара эдилар. Аъзам билан келган йигитлар бир қатор қилиб ўрнатилган ўнта чодирга жойлаштирилган эди. Суқ башаралар чодирларга кириб болалардан уйларида олиб келган нарсалар билан меҳмон қилишни сўрашди. Кейин эса пул талаб қила бошлашди. Орада тўполон чиқди. Кимдир сўраган нарсасини бериб ғалвадан четроқ туришни истаса, кимдир нега берарканман деб ўзини ҳимоя қилишга тушди. Чодирлар олди худди улоқ бўлаётган майдонга ўхшаб кетди. Ким-кимни бўғган, кимдир бировни ётқизиб олиб тепаётган, ажратиб бўлмасди. Тарафлар бир қизишиб ҳолдан тойганларида полигон раҳбари бошчилигида бир гуруҳ зобитлар етиб келишди. Янги чақирилувчиларни узундан-узун сафга тизишди. Суқ башараларнинг икки нафари зобитлар ёнида юриб янги чақирилувчилардан айримларини қўллари билан кўрсата бошлашди. Ўша айримлар ичида Аъзам ҳам бор эди. Ҳаммаси бўлиб йигирмата бола ажратилди. Уларнинг барчасига тезда чодирлардан нарсаларини олиб чиқиш буюрилди.

Аъзамнинг бу ҳолдан хаёли қочди. Ҳали хизматни бошламай туриб бундай машмашага араллашиб қолса. Худди шу пайтда етиб келган «Урал» машинасида болаларни полигондан олиб кетишди. Чамаси бирор соатлар юргач олдингидан сал кичикрок, тартиб-қоида жойида эканлиги бир қарашдаёқ сезиладиган яна бир полигон

олдидан чиқишди. Унда чодирлар унча кўп эмасди. Машинадан тушиб иккита бўш чодирга жойлашиш буюрилди. Бу ерда ҳам тайинли бир ишнинг ўзи йўқ эди. Нонушта, тушлик, кечки овқат ўз вақтида берилади. Булар қўшилгач бу ердаги янги чақирилувчилар сони роппароса юзгага етди. Бирор hafta ўтгач болалар ўртасида гап тарқалди. Нариги полигонда қолган болаларнинг барини аффонга жўнатишибди. Ана-мана билан яна икки hafta ўтди. Бу орада йигитлар ҳам бир-бири билан иноқлашиб олишди.

Якшанба куни нонуштадан кейин спортчилар кийимидаги бир тўда одамлар пайдо бўлишди. Улар янги чақирилувчиларга ҳам ўхшамасди. Бироз у ёқ-бу ёққа қараб туришди. Кейин эса волейбол ўйнаётган болаларга яқинлашиб уларга қитмирлик қила кетишди. Ҳеч ким йўқдай чодирларга бемалол кириб қўлга илинган нарсани олиб чиқиб кета бошлашди. Бориб уларнинг йўлини тўсган бир-иккита болалар яхшигина тепки еб олишди. Шундан сўнг тўполон бошланди. Ғалати жойи булар сук башаралардан кескин фарқ қилишарди. Соколлари қиртишлаб олинган, сочлари ҳам калтагина эди. Яна бир томони улардан мушт ёки тепки еган болаларнинг кўпчилиги қайтиб ўрнидан турмаётган эди. Аъзам қишлоқда болалар билан олишиб юриб анча пишиб қолганига қарамай аввалига довдираб қолди. Тўғрисида унга мушт дўлайиб келаётган одамдан қандай ҳимояланишни билмай гаранг эди. Масофа эса қисқариб борарди. Гавдаси ҳам катта, хирсдай экан. Бир мушт билан ўлдириб қўйиши тайин. Ортга қочишга йўл йўқ. Қочиб қаерга ҳам борасан. Ё худо. Ўзинг паноҳ бер. Худди шу лаҳзада рўпарасидаги одам зарба берди. Аъзам ҳавода унинг зарбидан чиққан овозниям эшитгандай бўлди. Айни чоғда оёқларини икки томонга кериб ўтириб олди. Ўтириш асносида беихтиёр икки қўли панжаларини доира қилиб рақибининг чотига човут солди. Рақиб эса «иҳ» деганича туриб қолди. Кейин эса аянчли овозда бақирди.

— Қўйвор аскар, каллангни узиб ташлайман.

Аъзам икки оёғини жуфтлаштириб сал орқага сурилди. Кейин эса рақибини пастга тортиб башарасига учтўрт марта зарб билан тепди. Бундай зарбадан унча-мунча одам қулаши тайин эди. Хирс эса қилт этмасди. Аъзамнинг жазаваси қўзиди. Дуч келган жойига пайдар-пай тепа бошлади. Ниҳоят тик турган дарахт қурт егандек бўшашиб қулади. Аъзамга аллақандай куч келгандай бўлди. Яқинда танишиб қолган, сариқлигидан хамма ўрис деб ўйлайдиган дўсти Азизга ёрдамга ошиқди. У ҳам бўйи ўзидан сал баландроқ биттаси билан ташлашарди. Уларга яқинлашиб Азизнинг бўйинини қайиришга уринаётган кишининг иккала қулоғига кафтини ҳавога тўлдириб икки бор зарба берди. Дўстининг бўйинини эгишга уринган бақувват қўллар аввалига шалвиради, кейин эса бутун гавда бир томонга ағдарилди. Талатўпда эътибор бермаган экан. Йигирмага яқин спорт кийимидаги одамлар ёш чақирилувчиларнинг анчагина қисмини ётқизиб қўйишибди. Ҳали ҳам олишиб ётган болалар бир ховуч қолганда зобитлар етиб келишди. Сафланишга буйруқ берилди. Полигон раҳбари подполковник Коновалов охирида қолганларни алоҳида сафга тизилишларини буюрди. Кейин эса ёнида турган, юз-кўзи моматалоқ бўлиб кетган, Аъзамнинг бояги рақибининг елкасига қўлини қўйди.

— Михайлич, қайси бири сени бундай безади.

Михайлич қўли билан Аъзамга ишора қилди.

— Ундан бир нима чиқади.

Коновалов охиригача туриб берган болаларни санаб чиқди. Ўн беш киши экан.

— Баракалла бургутлар — деди ғурур билан. — Ҳар қандай шароитда ҳам одам ўзини йўқотмай ҳаракат қилиши керак. Бугун сизлар яна бир синовдан ўтдинглар. Энди сизларни ҳақиқий харидоринглар олиб кетади. Ювиниб, тайёргарлик кўришларинг учун ярим соат вақт берилади. Қани, ростлан, ўнгга тарқал.

Коновалов айтганидай ярим соатдан кейин полигонга устига брезент тортилган юк машинаси кириб келди. Юклари билан тайёр турган йигитчалар машинага чиқишди.

Машина паст-баландликларни ортда қолдириб узоқ юрди. Аллақандай қишлоқ ёнидан ўтаётганларида кўпчилик болаларни мудроқ босаётганди. Қишлоқ ортда қолгач машина ўрмон ичига қараб юрди. Ўрмонзор жуда қалин эди. Ҳавоси тозалиги ҳам дарров сезилди. Полигондаги апрель иссиғи бу ерга даҳл қилолмагандай эди. Болаларнинг бадани совуқдан жунжикиб кетди. Ўрмон ичидаги катта йўлдан ўнгга бурилиб бироз юргач пост кўринди. Икки аскар тўсиқни кўтариб йўлни очишди. Шундан кейин ҳам машина қарийб ярим соат йўл босди. Ўрмон ичидаги икки қаватли улкан бино, футбол, волейбол майдонини кўриб ҳамма ҳайрон бўлди. Уларни ўйингоҳнинг бир четида сафга тизишди. Десантчилар дала кийимидаги зобитлар янги келган меҳмонларни хизматнинг бошланиши билан табриклашди. Маълум бўлишича янги келган ўн беш аскар бу ерда турган саксон беш кишига қўшилиб, бутун рота турли хил жанговар амалларни ўрганиш билан хизматни бошлашаркан. Бу ерда катта аскар, кичик аскар деган гап йўқ. Ҳамма бир вақтда келиб, бир вақтда кетади.

Аъзамнинг ҳарбий ҳаёти ана шундай бошланди. Эрталаб узоқ масофага югуриш, бақувват нонушта. Кейин эса машғулотлар бошланади. Автомобиль бошқариш, портловчи моддаларни ўрнатиш ва зарарсизлаштириш, электр тармоқларини созлаш, барча турдаги ўқотар қуроолларни бирдек ишлатиш ва ҳоказо. Жисмоний жиҳатдан чиникишга алоҳида эътибор қаратиларди. Тартиб-интизом жуда қаттиқ. Қисм ҳудудидан чиқиш қатъиян ман этилади. Бу қондани бузган аскарлар қаттиқ жазога тортилиши ҳамиша эслатиб турилади. Хизматнинг тўртинчи ойи бошланганда эгаллаган малакаларини амалда қўллаш бошланди. Турли қурооллардан ўқ отиш аскарларнинг жонига тегди. Ора-чора қамоқхона, ўйингоҳлардаги жанжалларни босиш, аввалига қизиқ кўринган парашютдан сакраш ҳам зерикарли бўла бошлади. Ўрмонзор, тоғу тошларда юриш, тез оқар дарёдан сузиб ўтиш аскарлар учун ҳеч гап бўлмай қолди.

Аъзамнинг каравоти Азизники билан ёнма-ён эди. Кечалари узоқ вақт суҳбатлашиб ётишарди. Азизнинг онаси рус аёли экан. Отаси Украинада хизмат қилган чоғи танишиб қолишган. Отаси ҳайдовчи бўлиб ишлаган, улар ҳали ёш пайтлари аварияга учраб қаттиқ жароҳатланибди. Онаси эса уни ёш боладек парваришлабди. Онасини бутун маҳалла ҳурмат қиларкан. Отаси қазо қилганда ҳам қўни-қўшнилар туриб беришибди. Икки ўртоқнинг суҳбатларининг охири ҳар доим бир мавзуга келиб такаларди. Наҳот икки йил мана шундай тинимсиз машқлар гирдобиди, қалин ўрмонзор ичида ўтса. Зобитлардан ортиқча бир гап сўролмасанг. Шу алфозда яна бир ой ўтди. Хизмат муддати ҳам олтинчи ойга қараб кета бошлади. Худди шу кезларда зобитлар ҳам аллақандай мулоиймлашиб қолган. Қовоғидан доим қор ёғиб турадиганлари ҳам аскарлар билан дўстона ҳазиллашадиган бўлиб қолишганди. Айниқса жанговор кураш сирларини ўргатадиган катта прапорщик Царьковнинг юмшаб қолганидан ҳамма хайрон. Ниҳоят кузнинг дастлабки оғи охирида ёш жангчи курси якунига етгани, эртага ҳарбий қисмларга тарқатилиши маълум бўлди. Барча аскарлар янги кийим-бош, майда-чуйдалар билан таъминландилар. Кимдир Германияга кетарканмиз деган гап топиб келди. Ҳамманинг оғзи қулоғида. Эрталаб хайрлашув маросими бўлди. Сўнг эса машиналарга ўтириб аэропортга йўл олдилар. Азизнинг оғзи қулоғида, Германия маза деб оғзининг таноби қочади. Аъзамнинг эса кўнгли нима учундир гаш. Самолётга чиққанларида ҳам бу гашлик уни бир зумга бўлсада тарк этмади. Яқин юз эллик бола самога кўтарилди. Аъзам ўзини чалғитиш учун ухлашга уринди. Назарида узоқ учгандай бўлди. Бир маҳал қўнишга ҳозирлик кўрилаётгани эълон қилинди. Аъзам кўзини очиб пастга қаради. Тоғлар орасидан учиб бораётгандай ҳис этди ўзини. Самолёт шиналари ерга қаттиқ текканида ҳушёр тортди. Ҳаммаёқ ҳарбий техника ва аскарлар. Афғон диёри уларни шундай кутиб олди.

* * *

Мироб нонуштадан сўнг кампири билан анча пайтга-ча гурунглашиб ўтирди. Келинининг ишга чиқиб кетгани Шохида холага бир оз ўтиришмаган эди. Яна шу ҳақда гап бошлаган эди, чоли оғзига урди.

— Шунча йил узоқ юртда ўқиб келган, ишласин. Келининг қошига ўсма кўйиб, сен билан чарларма-чарлар юрадиган эмас. Сенга нима етмаяпти? Бирорта иш ўзидан ортмайди. Ўзингниям рангинга ранг кириб қолди.

— Барака топсин, келиним тилло. Аммо меням орзу-хавасим бор эди, — бўш келмади Шохида хола. — Келинимни ясантириб олиб келин саломларга борсам дейманда отаси. Сочларини қирқ кокил қилиб ўриб кўйгим келади. Кампирининг астойдил хафа бўлаётгани Миробнинг кулгисини қистади.

— Жаъфарга келинни ўзинг топасан. Сочи узун, иложи бўлса сен билан йўриқма-йўриқ юриб зерикмайдиганидан.

— Топсам топавераман, — холаям бўш келмади. — Кавушим йиртилгунича қидираман.

Ёлғиз қолишган маҳал чолу кампир гурунги ана шундай давом этарди. Аммо Жаъфар ҳақида гап кетганда икковлари ҳам маъюс тортиб қолишарди. У нимагадир на тоғалари, на амакиларига тортганди. Уларнинг барчаси норғул, барваста бўлишларига қарамай Жаъфар жиккаккина эди. Ёшлигида ҳам кўп касал бўлиб уйдигиларни тоза ташвишга қўярди. Катта бўлган сари анча ўзини тутиб олди. Лекин эски дарди ҳалиям қолмаганди. Ахён-ахёнда кўзи хиралашиб қолар, худди шу чок боши ҳам қаттиқ оғриб ҳаммани тоза сарсон қиларди. Кўрсатмаган дўхтирларию учрамаган табиблари қолмади. Шохида хола қаерда эскича амал қиладиган одам ҳақида эшитиб қолса эринмасдан излаб топар, чолидан яшириб неча марта бозордан хўроз олиб қўлтиқлаганича расм-русумини қилиб келарди. Аммо наф деган нарса кўринай демасди. Энг қизиги эса Жаъфарга Тошкент хавоси ёқди. Рангига ҳам қизил югурди. Таътилга кел-

ган чоғлари чолу кампир кенжасини зимдан кузатишар, ҳар гал унда яхши томонга ўзгариш бўлаётганини кўриб қувонишарди.

* * *

Ўшанда самолётда ёш аскарларни кузатиб келган зобитларнинг ҳам шашти паст, негадир йигитларга тик қарашолмасди. Уларни кутиб олганлар рўйхат бўйича ҳар бир болани чақириб, тезда машиналарга ўтказиб жўната бошлашди. Олти ой ичида бир-бирига ўрганиб қолган йигитлар энди яна кўришиш насиб қилармикин деб кўзлари ёшга тўлганди. Аъзам Азизнинг қўлидан маҳкам ушлаб олди. Шундай қилса уларни ҳеч ким ажрата олмасди гўё. Таажжубки шундай ҳам бўлди. Уларнинг икковини бир машинага чиқаришди. Хизмат жойлари ҳам шундоққина Кобулнинг ўзида экан. Қисмга етиб келганларида уларни аскарлар қий-чув билан кутиб олишди. Кейинчалик маълум бўлишича бу ердаги аскарлар бари махсус тайёргарликдан ўтган. Энг оғир ва масъулиятли вазифаларни бажаришар экан. Катта ердан келган юқори лавозимдаги амалдорларни қўриқлаш ҳам шу йигитлар зиммасида. Аъзам хизматнинг дастлабки кунларидаёқ устав бўйича зобитларга бўйсунидан ташқари хизмат муддати кўпроқ бўлган «отахон»ларнинг ҳам белгилаб қўйган тартиб-қоидалари сўзсиз бажарилиши лозимлигини сизди. Аввалгига уларни унча безовта қилишмади. Ҳар қандай муҳим топшириқ бўлса «отахон»ларнинг ўзларидан ортмасди. Зобитлар ҳам уларга қаттиқ ишонишарди. Аммо кўпинча рейддан қайтган аскарларнинг сафи сийраклашиб қолар, ана ўшанда уларни тўхтатиб бўлмас, иложи борича кўзларига кўринмаслик маъқул эди. Улар кўпинча аламларини спиртли ичимликдан, у ҳам қор қилмаса наша билан енгиллатишар, зобитлар ҳам буни кўриб-кўрмаганга олишар эди. Бу орада Аъзам билан Алёха (Азизни зобитлар ва «отахон»лар шундай аташарди) ҳам аллақандай каттаконни кузатиб Мазори Шарифга бориб келишди. Улар хизмат қилаётган иккинчи рота аскарлари нисбатан тоза ишларни бажаришарди. Автомобиль

колонналарига қўққисдан ҳужум бўлиб қолганда бориб йўлни тозалаш пайтидаги отишмаларни айтмаганда бошқа хавотирли жойи йўқ эди. Худди шу зайлда хизматнинг бир йили ҳам ўтди. Аъзам уйига ҳар уч кунда хат жўнатар, Германияда хизмат қилаётгани, ҳаммаси яхши эканлигини ёзиб чарчамасди. Жавоб эса кўпинча Жаъфардан келарди. Ҳар замонда Миробдан ҳам хат келиб қолар, қисқагина мактубда ўғлини яхши хизмат қилиши, командирларнинг чизган чизиғидан чиқмаслиги қайта-қайта тайинланарди. Онаси расмини сўраётгани, иложи бўлса жўнатишини эслатиб қўярди. Хизматнинг иккинчи йили бошланган дастлабки кунларда уларнинг рота командирининг хизмат муддати тугаб катта ерга қайтди. Унинг ўрнига эса ҳарбий билим юртини битирганига ҳали унча кўп бўлмаган лейтенант Фролов деган зобит тайинланди. Зобитлардан бири уни катта ерда иши юришмагани учун кўнгилли бўлиб келганини қаердандир билиб олибди. Фролов илк кунларданок нафақат аскарларга, ҳатто зобитларга ҳам ёқмади. Негадир у аскарларни ўзига яқин йўлатмас, худа-беҳудага устав бўйича юришни талаб қилаверарди. Яна бир ёмон томони унда мулоҳаза деган нарсанинг ўзи йўқ эди. Қонсираган қассобдай кўнгли жангни қўмсайверарди. Алалоқибат ниятига ҳам етди. Иккинчи рота ҳам тез-тез жангга ташланадиган бўлди. Энг ёмони унинг тажрибасизлиги туфайли йигитлар нобуд бўла бошлади. Азиз наша чекишга ўрганди. Ҳар қадамда ўлим шарпаси ортингдан эргашиб юргандай гўё. Ҳайратланарли томони лейтенант Фроловнинг бирор ери саккиз ой ичида ҳатто тирналмади ҳам. Тез орада унвони ошиши, орденга тавсия этилгани ҳақида ҳам гап тарқалиб қолди. Янги йилни кутиб олиш арафасидаги оқшомлардан бирида бироз кайфи ошиб қолган биринчи рота командири капитан Гаршин Фроловни яхшилаб чимчилаб олди.

— Эҳ, Летёха — деди у қўлини унинг елкасига ташлаб. — Намунча ҳовлиқмасанг. Ҳали юлдузчаларингни олишга улгурасан. Бу бургутларни асрагин. Уйларига

кеетишларига уч-тўрт ой қолди. Қанча зўр йигитларни жувонмарг қилдинг. Катталарга суйкалмасанг ҳам оласан ўша нарсаларни.

— Мен Ватан олдидаги бурчимни бажаряпман, — деди Фролов қўллари қалтираб. — Бу газандаларни қанча тез қийратсак шунча тез юртга қайтамыз.

— Ўзинг биласан, — деди Гаршин хафсаласи пир бўлиб. — Ўпкангни босиб олсанг ўзингга яхши бўлади. Хали кўп кирасан жаҳаннам оғзига.

Янги йилдан кейин Фроловнинг елкасига муддатидан олдин битта юлдузча келиб қўнди. Ордenga тавсия этилгани ҳам рост бўлиб чиқди. Аъзам ўйлаб ўйининг охирига етолмасди. Намунча қонга ташна бўлмаса бу одам. Баъзан махсус топшириқ билан қишлоқлар оралаганда қари кампиру чолда ҳам душманни кўрар, иложи бўлса-ю, отиб ташласа. Аъзамни ошкора нафрат билан тикилиб қолганини кўриб энсаси қотарди.

— Қариндошларингга раҳминг келяптими? — дерди захарханда билан. — Уруфингда босмачи ўтмаганми? — Эй, сизларнинг ҳаммаларингиз босмачисизлар-ку.

Бундай гаплардан Аъзамнинг жиғибийрони чиқар, унга сари Фроловнинг жони кирарди. Нима учун бошқа зобитлар бундай эмас. Орасида афғонларга раҳми келадиганлари ҳам кўп эди. Аскарларни ўз боласидай кўрадиган, ўққа учиб ҳалок бўлганларни эшитиб йиғлаб юборган зобитларни ҳам кўрди. Аммо бу Фролов деган махлук.

Аъзам, унга қўшилиб Азиз ҳам уни ўлгудай ёмон кўриб қолишди. У эса атайлаб қилгандай энг қалтис вазиятларда уларни ўзи билан олиб кетар, уйига қайтишига уч-тўрт кун қолди-ку, демасди.

Баҳорнинг илиқ кунлари бошланди. Қиш бўйи мудроқ уйқуда бўлган табиат билан бирга жанглар ҳам жонлана бошлади. Азиз ўзи билан Аъзамга бир хил жомадон сотиб олди. Ҳар кун кечқурун яқинларига олган совғасаломларни бир қур кўздан кечиришади. Хизматга янги келган, илк жангларни кўриб йиғлаб юрган ёш аскарлар уларга ошкорона ҳавас билан қарашарди. «Отахонлар» буйруқ чиқишига юз кун қолгандан буён дуч келган янги

аскардан хар куни буйруқ чиқишига қанча қолганини сўрашади. Худо кўрсатмасин, бирор аскар адашиб қолса балога қолади. Аъзам билан Азизни бундай шўхликларга тоқати йўқ. Ҳарна бир кун ўтса-ю, уйга кетиш яқинлашса.

— Рота уйғон!

Навбатчи зобитнинг овозидан казарма ларзага келди. Ҳамма бир зумда оёққа турди. Навбатчи югуриб бориб аслаҳахона эшигини очди.

— Қуролларинг билан майдонга сафлан.

Бутун қисм аскарлари бир зумда саф тортдилар. Қисм командири, штаб бошлиғи ва барча зобитлар шу ердалигидан вазият анча жиддийлиги сезилди. Ҳамманинг юзида ташвиш. Қисм командири қисқача ахборот бериб бажарилиши керак бўлган вазифаларни қисқа-лўнда қилиб тушунтирди. Иккинчи ротага тушгача 56-километрдаги доvon йўлига етиб бориб машиналар карвонини талафотсиз доvондан ўтиб кетишини таъминлаш топширилди. Бу вазифа катта лейтенант Фроловга сира ёқмагани унинг буришиб кетган афтидан яққол сезилди. У қишлоқларни тозалашни яхши кўрарди.

Қисм бир зумда бўшаб қолгандай бўлди. Тўртта «Урал» машиналарига жойлашган иккинчи рота аскарлари олдинда БТР раҳнамолигида йўлга тушди. Тонг ёришар-ёришмас пайтларда тоғлар атрофи ваҳимали кўринади. Ҳар доимгидек ёнма-ён ўтирган Аъзам билан Азиз чуқур хаёлга толган. Нимагадир иккиси ҳам чурқ этишмасди. Балки бу уларнинг охириги топшириқ билан чиқишларидир. Эрта-индин захирага бўшатиш ҳақида буйруқ чиқади. Машиналар аста-секин ўрмалаб тепага тирмаша бошлади. Қуёшнинг нурида товланган чўққилар қизиб турган чўғни эслатади. Худди шу чоғ чор атроф бирдан янаям ёришиб кетди. Олатасир отишма бошланди. Авваллига ўқлар қай томондан келаётганини англолмай қолган жангчилар дуч келган томонга қараб ота бошладилар. Олдинги машинада кетаётган Фролов бир зум ҳам ўқ отишни тўхтатмасликни буюриб бетўхтов бакирарди. Унинг бу ҳолатини кўриб Аъзам хайрон қолди. Рота ко-

мандири жуда кўрқиб кетганди. Ёш боладай ёнидаги хайдовчига ҳам бақириши кулгили эди. Шу пайт ёнида ўтирган Азиз «ух» деганча ўтирган жойидан пастга қулади. Йўлнинг у қулаган томони чуқур жарлик эди. Яхшиям тоғдан юмалаб тушиб йўл четидаги туриб қолган тошга елкаси билан урилиб туриб қолди. У харсангга тиралганча қорнини чангаллаб ётар, бошидан оққан қон юзини қип-қизил бахмалга айлантирганди. Аъзам елкасидаги юк халтасини ечиб машинадан пастга сакради. Ортдан Фроловнинг «Тўхта аблаҳ, отаман» деган овози эшитилди. Автоматидан тириллатиб отганча Азизнинг ёнига келди. Дўстини даст кўтарганида охирги машина унинг ёнидан аста ўта бошлади. Йигитлар Азизни авайлаб машинага тортиб олишди. Ўзи ҳам машина суянчиғига қўлини узатиб энди кўтариламан деган пайтида белини бир нарса тимдалаб ўтгандай бўлди. Шу лахзада қўллари бўшашиб кетди. Яхшиям Эрсен деган старшина йигит, хушёрлик қилиб машинадан ярим эгилганича, Аъзамнинг камаридан маҳкам чангаллаб ушлаб тепага тортиб олди. «Раҳмат оғайни» деб миннатдорчилик билдирган Аъзам Эрсеннинг икки қўли қип-қизил қонга беланганига ҳам эътибор бермай Азизнинг устига энгашди. Машина чумолига ўхшаб ўрмалаб борар, отишма ҳам пасайиб қолганди. Азизнинг елкаси аралаш кўкраги бойлангач қон кетиши бир оз секинлашди. Шунга қарамай дока бир зумда лоларанг бўлиб қолганди. Аъзам дўстининг қўлини ушлади. Худди шуни кутиб тургандек Азиз кўзини очди.

— Сув — деди заиф овозда. Кейин эса Аъзамга маъюс тикилиб оғир хўрсинди. — Агар менга бирор нарса бўлса ўзинг олиб бор. Ёлғиз онам билан синглимга сен ҳақингда кўп ёзганман.

Аъзам дўстини кўп гапиртирмаслик учун нима деса бошини силкитар, ўзи ҳам тобора холдан кетиб борарди.

— Елкамдан худди биров чангак солиб тортгандай бўлди, — деди Азиз кўзларини каттароқ очишга уриниб. — Қандай ағдарилиб тушганимни ҳам сезмай қолдим. Яхшиям харсангга урилдим. Бўлмаса мени тополмасдинг.

— Тирик қолиш учун харсангга калла қўйиш керак дегин, — деди Аъзам дўстига қараб кулиб.

— Ҳа.

Аъзам шу сўздан бошқасини эшитмади. Ҳар замонда белида нимадир ўрмалагандек бўлар, кўзини очишга эса мадори йўқ эди. Кўзини очганда эса ўзини госпиталь каравотида кўрди. Кўзини очиши билан олдига ҳамшира қиз югуриб келди.

— Калла пишдим и аскар? Нақд уч кундан буён қўзингни очмай сана.

Аъзам гапирмоқчи бўлиб оғиз жуфтлаган эди, қақраган лаблари елимдай ёпишиб қолгани учун эпломмади. Тили билан хўлламоқчи эди, уям бўлмади. Ҳамшира қўлидаги оппоқ бинтда уларни хўллаб қўйиши билан лаблари очилиб сув ичкиси келди.

— Мен қаердаман, — деди базўр овозда. — Азизга нима бўлди?

Ҳамширанинг юзида илиқ табассум пайдо бўлди.

— Дўстинг омадли бола экан. Ленинградга олиб кетишди. Уни энг зўр дўхтирлар даволашади. Сен ундан ҳам омадли экансан. Барча жарроҳларимиз ҳайрон. Биқинингни бу томондан кириб у томонидан чиқиб кетган ақлли ўқ ҳеч қаерингга зиён етказмабди. Сен қўйлақда туғилган экансан.

Аъзам ҳамширанинг гапларини аввалига худди қулоғи остидан келаётгандай ҳис этди. Кейин эса оқ қалпоқ, оқ халатли фариштанинг лабларини элас-элас илғади. Бора-бора у ҳам оппоқ булутларга қўшилиб бўшлиққа сингиб кетди.

* * *

Аъзам пойтахт аэропортига июннинг иссиқ кунларининг эрта тонгида тушди. Дала кийимидаги аскарга биров эътибор ҳам бермади. Аэропорт атрофидаги киракашлар одатда худди генераллардай ясанган, кўкси турли ашқол-дашқоллар билан безалган аскарларга ўч бўлишади. Косадек юк халтасини елкасига осиб олган Аъзамга биров кимсан ҳам демади. У ҳам эски хотирасига ишонган

холда автобуска ўтириб марказий майдонга йўл олди. У ердаги чучварахонада қорнини тўйғазиб метро билан марказий автошоҳбекатга келди. Хотираси панд бермабди. Она шахрига қатнайдиган автобуснинг биринчи рейси жўнаши эълон қилинган пайтда тирбанд автобуска бир амаллаб илиниб олди. Анча жойгача тик оёқда кетди. Икки ўриндиқ орасига тахтача қўйиб беришганида жонига оро кирди. Кўзи илиниб, пинакка кетганини ҳам сезмай қолди. Қанча ухлади билмайди. Кўзга таниш далалар, она шахрига кириш еридаги дўппи билан пичоқ тасвирига кўзи тушганида юраги ҳаприқиб кетди. Магистраль йўл уларнинг уйи ёнидан ўтган эди. У уйларидан сал нарида уловдан тушди. Уйларига яқинлашиб қолган чоғида ғалати бўлди. Қаергадир лозимандага йўл олган Шоҳида хола бошида тугун билан дарвоза ҳатлаб кўчага чиқди. Ўзи томон жилмайиб келаётган аскар кийимидаги болага қараб қадамни тезлатди. Орадаги масофа уч-тўрт қадам қолганда эса ўғлини таниб қолиб бир мункиб кетиб хушини йўқотди. Аъзам шошиб бориб онасини қучоқлади. Худди шу пайт онанинг бошидаги тугун Аъзамнинг пешонасига тегиб кўзларидан ўт чақнаб кетгандек бўлди. Бир зумда йиғилган қўни-қўшнилари аскар болани қучоқлай кетишди. Ҳаммалари кулишиб ерда ётган тоғорага имо қилиб ош ўзимизга қолди деб ҳазиллашишарди. Шоҳида холадан Миробнинг қаерда эканлигини билиб олган болакайлар суюнчи олиш учун чошиб кетишди.

Аъзам муддатидан анча кеч қайтгани учун вақт оз қолган эди. Тезда керакли ҳужжатларни тахтлаб Тошкентга йўл олди. Икки йил олдин йиқилиб кетган институт кўзига худди оловдай кўринди. Аммо ҳужжат топширишнинг ҳам ўзи бўлмас экан. Қабул комиссиясидаги олифта, лўппигина йиғит тоза асабини эговлади. Ҳали тиббий варақасидан камчилик топади, ҳали расмингиз бошқа ўлчамда экан деб диққат қилади. Бугун эса охириги кун. Табиатан босиқ Аъзам эргалабдан пешингача зир югуриб йиғитча айтган камчиликларни тўғрилади. Кечга томон тураржойидан олинган маълумотномада имзо

билан мухр коришиб кетганини баҳона қилиб ҳужжатни қабул қилишни истамаганида Аъзамнинг кўз олди қоронгулашиб кетгандай бўлди. Кенгина столнинг нариги томонида турган олифта йигитнинг бўйинбоғидан олдами ёки ёқасидан тутдими ўзи ҳам билмай қолди. Бир сонияда оғзидан чиққан ҳовурга тухум пишадиган йигитча оёғининг остида эди. Кенг йўлак зум ўтмай арининг уясига айланди. Бир-икки дадил йигитлар ҳамкасбларига ёрдам беришга чоғланишди-ю, Аъзамнинг вазоҳатини кўриб юраклари дов бермади. Кимдир қабул комиссияси раиси жойлашган хонага югурди. Аъзам эса йигитчанинг ёқасидан ушлаганча турар, панжалари мушт бўлиб тугилганди. Худди шу чоғ ғала-ғовур йўлакдаги шовқин бирдан пасайди. Одамлар ўраб олган қалин халқа икки томонга ажралди. Даврага юришлари шахдам, сипо кийинган, кўркам аёл кириб келди. Қабул комиссияси раиси Зебо Муродовнани кўриб ҳужжат қабул қилаётган ўқитувчию аспирантлар питирлаб қолишди.

— Бу ерда нима бўляпти? Бу нима бозор?

Аъзам ҳали ҳам қўлини йигитчанинг бўйнидан олмас, у бечора зўрға хириллаб нафас оларди.

— Бу ерда эркаклар борми ўзи? Нимага қараб турибсизлар?

Зебо Муродовна бу гапларни ғазаб билан айтиб Аъзамнинг икки елкасидан силтаб ўзига тортди. Аъзам ҳам ялт этиб тепага қаради. Агар бирор эркак бу ишни қилганида яхшигина тепки еб олиши тайин эди. Аъзам ҳайрон бўлиб қараб қолди. Зебо Муродовнанинг эса кўзлар тўқнашувидан аввал қўллари, кейин эса бутун вужуди бўшашиб кетди. Беихтиёр қўлини елкасидан оларкан илжиж билан Аъзамга қаради.

— Саиджон қўйиб юбор. Ука, укажон.

Аъзам остидаги йигитни бўшатди. Қаддини ростлаб бир-икки қадам ёнга тисарилди.

— Мени ортимдан юринглар, — деди аёл бироз ўзига келиб. Хонага киргач ўз жойини эгаллади. Аъзамни рўпарасидаги стулга имо қилди.

— Жўрабоев нимага бундай бўлди.

Кўзлари косасидан чиқиб кетган йигитча бўйнини ишқалаб бир ютиниб олди.

— Хужжатларида камчиликлар бор экан. Ўшаларни тўғрилашни айтсам бирданига ташланиб қолди.

Зебо Муродовна Аъзамга нима дейсиз дегандай юзланди.

— Эрталабдан бери овораман, — деди Аъзам сал ўн-ғайсиизланиб. — Айтган камчилигини тўғрилаб келсам яна бошқасини топиб турибди. Бирданига ҳаммасини кўрсатса бўлмайдими? Қайта-қайта навбатга туриб уч марта хужжатларимни кўрсатдим. Тўртинчиси ортиқча бўлди.

Зебо Муродовна стол четида турган хужжатларни бир-бир кўриб чиқди. Кейин эса Жўрабоевга узатди.

— Қабул қилиб олинг. Ҳаммаси жойида.

Йигитча осон қутулганига хурсанд бўлганидан дик этиб туриб зипиллаганча чиқиб кетди.

Аъзам ҳам қўзғалмоқчи бўлганида Зебо Муродовна қўли билан сабр қилинг ишорасини қилди.

— Хизматдан қайтдингизми?

— Ҳа.

— Қаерда хизмат қилдингиз?

— Афғонда.

— Мозори Шарифда эмасми?..

— Йўқ, Кобулда.

— Менинг укам ҳам ўша ёқларда эди. Шу йил бахорда тобути келди. Очиб кўришга рухсат беришмади. Бизнинг эса уни ўлганига сира ишонгимиз келмайди. Сиз укамга жуда-жуда ўхшаркансиз. Онам гоҳо ярим тунда укамни чақириб фарёд урадилар. Зўрға, алдаб-сулдаб тинчителиб оламиз. Бундай кўргилик ҳеч кимнинг бошига тушмасин — дея аёл рўмолчаси билан кўзларини артди. — Вилоятдан экансиз, борар жойингиз борми?

— Кечки поездда қайтаман. Имтиҳонлардан бир-икки кун олдин келиб ётоқхонадан жой оламан.

— Манави қоғозда ишхона, уй телефоним ёзилган. Бирор муаммо бўлса қўнғироқ қилинг. Ёқалашиб юриш шарт эмас, — деди кулиб Зебо Муродовна.

Аъзам қоғозни кўкрак чўнтагига солиб ўрнидан туриб хайрлашди. Гавжум йўлакда худди ҳеч гап бўлмагандай гердайиб турган Жўрабоев Аъзамга кўзи тушиб қизариб кетди. Бироз ялтоқлик билан ҳужжатлар қабул қилинганлиги ҳақидаги қоғозни узатди.

Аъзам имтиҳонларни яхши топширди. Ҳарбий хизмати инобатга олиниб ўқишга кириши ҳам нақд бўлди. Зебо Муродовнани бирор марта бўлса ҳам эсламади. Бирор муаммо бўлганида ҳам эркак киши бўла туриб аёл кишидан ёрдам сўрашни ўзига эп кўрмасди.

Зебо Муродовнада эса акси эди. Аъзамни учратгандан буён ичига гулгула тушганди. У бу дўлвор йигитнинг ётоҳхонага жойлашиши, имтиҳонларни топширишини бир зум ҳам кўздан қочирмай, назорат қилиб турди. Қани энди ўзи бир телефон қилиб қолса деб жони ҳалак. У ҳақда эшитган онаси эса худди ўғли ўқишга кираётгандай қизини ҳоли жонига қўймасди. Катта-катта халқаро анжуманларда нутқ сўзлаб пишиб кетган Зебо Муродовнанинг ўзи ҳам узоқдан Аъзамга кўзи тушганида ўзини йўқотиб қўйиш ҳолатига тушишидан ўзиям хайрон бўларди. Гавдаси, қош-кўзлари шунақа ҳам ўхшаш бўладими деб ҳайратга тушарди. Бир кун уйларига олиб борса онаси не аҳволга тушаркин?

Аъзам ўқишни бошлаб юборгандан кейин ҳам на қўнғироқ, на бир ўзи хабар олмаганидан Зебо Муродовнанинг бир жаҳли чиқса, ҳатто укаси билан характери ўхшашлигини ҳам кўриб энтиқиб кетарди. Укаси ҳам мағрур, бировга бўйин бермасди.

Талабалар бир ой ҳам ўқимай пахтага кетишди. Ноябрь ойининг охиригача далада бўлишди. Янги йилгача қолиб кетган дарслар ўрнини тўлдириш учун уларни вазифаларга кўмиб ташлашди. Ана шундай кунларнинг бирида Аъзамни ректоратга чақирди. Айтилган хонага кирганда Зебо Муродовнага кўзи тушиб довдираб қолди. Берган саломи ўзига ҳам зўрға эшитилди.

Зебо Муродовна узун столни айланиб ўтиб қўлини узатди.

— Табриклаймиз. Институтимиз талабаси бўлибсиз. Ўқишлар қалай? Ётоқхонада қийналмаяпсизми?

— Йўк, раҳмат ҳаммаси жойида.

Зебо Муродовна унга бир қараб олди.

— Сизга бир юмуш бор эди. Агар малол келмаса, — деди ийманиб.

— Бемалол. Меҳнатдан қочмайман опа.

Опа шарақлаб кулиб юборди. Кейин эса яна жиддий тортди.

— Эртага укамнинг туғилган куни. Бутун оиламиз ота ҳовлига йиғилади. Агар сиз ҳам борсангиз онам роса хурсанд бўладилар. Сиз ҳақингизда гапирганимдан буён илҳақ бўлиб кутяптилар. Эртага кечки соат бешларда шу ерга келсангиз ўзим сизни олиб кетардим.

Аъзам розилик билдиргач кетишга изн сўради.

— Яна бир дақиқа, — деди опа бир нарса қидириб тортмага қараркан. — Афғон уруши қатнашчиси эканлигингизни кўрсатиб уй беришларини сўраб ариза ёзиб беринг. Сизларнинг ҳақингиз бор.

Дабдурустдан айтилган таклифдан Аъзам шошиб қолди.

— Ётоқхона яхши, ўқишни битиргач қишлоққа қайтаман. Уйни нима қиламан?

— Сиз аризани ёзиб беринг, у ёғи бир гап бўлар, — деди Зебо Муродовна бироз аччиқлангандай бўлиб. — Хизматни қилгандан кейин роҳатиниям кўриш керак-да.

Ҳақиқатанам иккинчи курснинг ўрталарига келиб Аъзамга Сирғали туманидан икки хонали уй берилди. Энди эса унинг роҳатини укаси Жаъфар кўряпти. Бойваччалардай акасининг уйида яшаб ўқияпти. Тошкент ҳавоси ёқиб, ўзини анча қўйворди. Анчадан буён боши оғримай қўйган бўлса ҳам Мироб хотиржам эмас. Доим хавотирда. Чолу кампир гапни бир ерга қўйиб Жаъфар иккинчи курсни битириши билан уйлантириб қўйишди. Шохида холаниям орзулари ушалди. Кичкина келин қайнонаси билан лозимандадан-лозимандага юриб чарчамасди.

Ниҳоят, Миробнинг ҳам бағри ўз набирасининг тафтидан исийдиган бўлди. Мироб неваралик бўлди. Ўғлининг оёғи Аъзамга ҳам қутлуғ келди. Анчадан буён йиғиб юрган тоштерар мосламаси хорижликларни ҳам қизиқтириб қўйди. Шоҳида хола эса йиғинларда неварамуборак деб қутлаган аёлларга Замирани мактаб чарчамасди.

— Катта келин худди ўзим. Қўзи ёрийдиган куниям икки тандир нон ёпди барака топгур. Оёғидан ўт чақнайди.

Шоҳида холанинг кичик келиндан ҳам «омади» юришмади. Кичик келин эрининг таътили тугаши билан унга қўшилиб Тошкентга кетди. Ҳамма ўзи билан овора. Ҳар замонда телефонлашиб ҳол-аҳвол сўраган бўлишади. Шу кетган бўйича ёшлар тўрт ой деганда уйга келишди. Кичкина келин ҳам «тўлишиб» қолганидан Шоҳида холанинг боши кўкка етди. Аммо келин сочини калта кестириб, беармон бўянганидан яхшигина жаҳли чиқди. Ўзининг узоқ қариндоши бўлган бу келинининг ора-сира гап ичида «вотти»лаб қўйиши холанинг гашига тегди. Тўрт ойда шунчалик ўзгарган бўлса, бир-икки йилдан кейин ахvoli нима бўларкин? Шунга қарамасдан Жаъфардаги яхши ўзгаришлардан кўнгли таскин топарди.

Жаъфар пишиққина бола чиқди. Дарсдан бўш пайтлари бир-иккита савдода қўзи пишган курсдошлари билан бозорга аралашди. Улгуржи нархда турли хил маҳсулотларни олиб, устамасини қўйиб сотувчиларга етказиб беришни йўлга қўйди. Бу ишларнинг шунчалик ҳадисини олдики, шанба кунлари тушдан кейин, бозор куниси эса кун бўйи юриб топган пули бир ойлик стипендиядан кўп эди. Аммо Жаъфар учун бу камлик қиларди. Учинчи курсни битириш арафасида у ҳам ўғилчалик бўлди. Шоҳида хола қудаси билан Тошкентга бориб бир ҳафта туриб келишди. Миробнинг оғзи қулоғида. Оиласида эркаклар туғиляпти. Наслини давом эттиришяпти.

Жаъфар билан Маъсуда ёзги таътил бошида ота ховлига келиб атиги уч кунгина бўлишди, холос. Шу кунлар ҳам улар наздида узоқ чўзилаётгандай эди. Жаъфар, унга қўшилиб Маъсудани ҳам катта шаҳар ўзига оҳанрабодай тортаётгани аниқ эди. Уларга қараб туриб Миробнинг чапақай жаҳли чиқсада индамади. Дуо берди. Набирасини эҳтиёт қилишларини қайта-қайта тайинлади. Набирасини кўзи қиймаётганиди.

Жаъфар диплом олиш арафасида эскироқ бўлсада суяги бутун оппоқ «жигули» миниб келганида уйдагилар хайрон қолишди. Ҳатто Мироб ажабланиб «Одамлар минг азобда ўқиб дипломини олиб, кейин эса ишлаб машина олишарди. Сен ўқувчи бўлатуриб машина олганинг нимаси» деб хайрон бўлди. Шоҳида холанинг эса қувончи ичига сиғмасди. Энди ўғли билан келини набирасини тез-тез олиб келиб туришади.

* * *

Аъзам ўқишни битиргунча икки хонали уйида бир ўзи яшаган эди. Таътил пайтлари Жаъфар келиб акасиникида уч-тўрт кун ўйнаб кетишини айтмаса, ҳатто қўшнилари билан ҳам унча яқинлиги йўқ Аъзам фақат ўз хаёллари билан яшарди. Унинг аффончи эканлигини эшитган одам уруш ҳақида албатта сўрар, улар учун қизиқ бўлган нарсалар ҳақида гапириш Аъзам учун азоб эканлигини хаёлларига ҳам келтиришмасди. У томондан эса бўз болаларнинг тобутлари келиши тўхтамасди. Шунданми, Аъзам у кунларни ёдга соладиган ҳамма нарсани унутишни истарди. Ҳатто, энг яқин ўртоғи Азизни ҳам излашдан қўрқарди. Аммо ҳамиша ҳам бандаси айтгани бўлавермас экан. Бир куни дарс пайти Аъзамнинг тиши бирданига қаттиқ оғриб қолди. Оғриқ зўрлигидан худди биров бошини пармалаётгандай эди гўё. Ўқитувчисидан сўраб ташқарига чиқди. Оғзи ловуллаб ёнаётгандай эди. Катта асфальт йўл ёқасидаги осмонўпар биноларга қараб-қараб Олой бозоригача келиб қолганини сезмай қолди. Оғриқ чидаб бўлмас даражага етганди. Йўл бўйида писта сотиб ўтирган аёлдан бу атрофдаги тишни даволайдиган дўхтир-

хонани сўради. Тиш оғриғини бир марта бўлсада бошидан ўтказмаган ким бор. Аёл Аъзамга ачиниш билан қараб катта йўлдан сал ичкарида кўриниб турган бинога ишора қилди. Аъзам шитоб билан йўл солди. Аммо йигирма қадамча юрмай таққа тўхтаб қолди. Унинг рўпарасидан унга қараб бир нима демоқчи бўлгандай Фролов келарди. Бутун вужудини зирқиратиб турган оғриқ қаергадир йўқолгандай бўлди. Кўз олдида хизматнинг сўнгги йиллари магнит тасмасидек ўта бошлади. Жанглардан кейин дўстларининг ҳар ёққа сочилиб кетган тана аъзоларини йиғиш, Азизнинг жарлик томон думалаб кетаётгани. Ҳаммаси бир лаҳзада кўз ўнгидан ўтди. Рўпарасидан келаётган одам унга яқинлашиб салом берди.

— Шу ерликмисиз ука?

Бу гапдан кейин Аъзам сал ўзига келди. Ё тавба. Одам ҳам шундай ўхшаш бўладими?

— Ха, — деди базўр. Қош-кўзи, жағининг олдинга чўзинчоқлиги, кўзларининг чақчайиб туриши, оқ-сариклиги ҳам худди ўзи. Аммо бу одамнинг ёши собиқ командиридан анча катта кўринарди. Аъзамнинг тиши яна симиллаб оғрий бошлади.

— Хизмат сафари билан келган эдим — деди «Фролов». — Меҳмонхонадан жой ололмай аэропорт яқинидаги ҳовлилардан бирида бир кеча тунаб қолдим. Эрталаб турсам на ҳужжатларим, на пулларим бор. Уй эгаларидан сўрасам билмаймиз дейишди. Кейин бирор танишим учраб қолар деб бозорга келдим. Аксига олиб бу ерда ҳам ҳеч кимни учратмадим. Эрталабдан бери бозорни учтўрт бор айланиб чиқдим. Ўттиз сўм пулим бўлса уйимга етиб олардим. Етиб олишим билан қайтараман. Ўзим «Шампань» заводининг директориман. Манзилингизни берсангиз боришим билан жўнатаман.

Бошида шляпа, бўйнида бўйинбоғ пўрим кийинган бу одам зорлангандай бўлиб қараб турарди. Аъзам беихтиёр чўнтагига қўл суқди. Ўн бир сўм пули бор экан. Бир сўмини қайта киссасига солиб қолганини узатди.

— Мана ака, бори шу. Ҳарна. Ишингизни битиринг.

— Манзилингизни беринг. Етиб боришим биланоқ почта орқали жўнатаман.

Негадир Аъзамнинг бу одамдан тезроқ қутулгиси келарди.

— Хиждолат бўлманг. Мен розиман — деди Аъзам бояги бино томон йўл олarkan. «Фролов» яна нимадир дегандай бўлди. Аммо унинг қулоғига ҳеч нарса кирмасди. Тезроқ кўзига нажот қалъасидек бўлиб кўринаётган бинога етиб олса бас.

Тиш дўхтирнинг олдидан кўзлари ярқ этиб очилгандай бўлиб чиқди. Бояги одам билан тўқнаш келган жойдан ўтаркан миясига келган фикрдан бир лаҳза турган жойида қотиб қолди. Сўнг эса панжалари мушт бўлиб тугилди. «Шампань» заводи биргина Тошкентда бор шеклилли. Наҳотки алдаган бўлса. Иприсқи одамлар бирибирига ўхшарканда. Аъзам бу одамни тезроқ хаёлидан чиқариб ташлаш учун бу воқеани бошқа ўйламасликка ҳаракат қилди. Шунга қарамай бандаси айтгани ҳар доим ҳам бўлавермайди. «Фролов» яна ўзини кўрсатди. Ўқишлари тугаб, диплом ҳаракатида юрган кезлари уни Чилонзордаги истироҳат боғида учратди. Худди олдин кўрганидай пўрим кийинган эски таниши бир йигитга нималарнидир тушунтирар, суҳбатдоши эса ҳамдардлик билан бошини ликиллатиб турарди. Аъзамнинг бу томошани охиригача кузатгиси келди. Ҳамсуҳбатининг гапларидан ниҳоятда таъсирланиб кетган йигит сал нарида турган, ўзига ўхшаган тўпорироқ йигитларнинг олдига бориб нималардир деди. Кейин улардан олган пулларига ўзидан ҳам қўшиб, бир энлик қоғозга бир нималарни ёзиб пул билан бирга «Фролов»га узатди. Эски танишимиз қайта-қайта куллуқ қилганича йигитдан узоқлашди. Аъзам ҳам унинг ордидан эргашди. Боғдан чиқиш жойида етиб олди.

— Ҳорманг ака, — деди ўзини зўрға тутиб. — Ҳалиям ҳужжатларингизни қидириб юрибсизми? Йигитлар қанча тўплаб беришди.

«Фролов» ўзини анқовликка солди. Балки ростдан ҳам эслай олмаётгандир. Қанча одамлар билан бу тарзда «салом-алик» қилган бўлса.

— Мени бировга ўшшатдингиз шекилли, иним.

Аъзам эски кадрдонинг билагидан ушлади.

— Адашмасам «Шампань» заводининг директори эдингиз. Бир-икки йил олдин аэропорт олдидаги ховлида хужжатларингизни йўқотиб қўйганингизда мен ёрдам берган эдим. Ўша пулни қайтарасизми?

Эски ошна худди эсламоқчидай ўйга толди. Ё хужжатлари кўп «йўқолганидан»ми эслолмади. Аъзамнинг ҳам қайсар феъли тутди. Ушлаб турган юмшоқ билакни омбурдай сиқди. Унинг бақувват панжалари гўё билакка кириб кетгандай бўлди. Ҳартугул эски танишнинг эси жойига келгандай бўлди.

— Қанча пул берувдингиз укажон? — деди ранги оқариб.

— Ўн сўм.

Арслон панжасидаги бўталоқ бўш қўлини чўнтагига тикиб бир даста пул чиқарди. Аъзам битта ўнталикни олиб киссасига солди.

— Ҳалиги йигитлар қанча беришди?

— Эллик сўм.

— Эҳ-ҳе, топишингиз ёмон эмас-ку. Бир кунда шунча пул топиш ваҳима-ку. Ҳозир бирга ичкарига кириб йигитларга пулни қайтарамиз. Улар сенга ўхшаган ифлосга пул бериш учун тер тўқишмаган бўлишса керак.

Аъзам ҳалиям чангалини ёзай демасди. Йигитлар қўл бўйидаги қаҳвахонада музқаймоқхўрлик қилишаётган экан. Дехқон болалар эканлиги шундоқ кўриниб турибди. Буларни кўриб ҳайрон бўлишди. Аъзам панжаларини бўшатиб «эски жўра»сининг елкасига туртди. Кейин эса йигитларга юзланди.

— Бу муттаҳам аканлар сизлар билан ҳазиллашибди. Пулларингни қайтариб олинглар.

Йигитлар ҳеч балога тушунмасдан хангу-манг бўлиб қараб туришарди. Ҳисоб-китобни жойига қўйган Аъзам «Фролов»ни қўлтиқлаганча йигитлардан узоқлашаркан

ҳалиям аламидан чиқай демасди. Ёнида мўмингина бўлиб бораётган ҳамроҳини роса дўппослагиси келарди. Шунга қарамасдан бир амаллаб ўзини босди. Қани энди кимсасиз бир жойда бўлиб қолсанг-у, тўйиб-тўйиб тепкилаб хумордан чиқсанг. Дарвоза олдида «Фролов»ни бир силтаб ташлади.

— Ҳайф сенга одам деган ном, — деди овози бўғилган ҳолда. — Бундай юргандан кўра ўлганинг яхши.

Аъзам тез-тез юрганича боғдан чиқди. Дипломолди бир оз ҳордиқ оламанми деганди шуям расво бўлди.

* * *

Мироб билан Шоҳида холанинг олдига тушадигани йўқ. Болалари ўзларидан тинишди. Аъзамда уч ўғил, Жаъфарда эса бир ўғил ва бир қиз катта бўлишяпти. Жаъфар ҳам олий маълумотли бўлди. Лекин соҳаси бўйича ишлашни хаёлига ҳам келтирмайди. Четга мева-чева жўнатади. Топиш-тутиши яхши. Машинасини янгилади. Ота ҳовлидан хабар олиши янаям камайди. Қачон қарасанг иши зарил. Эр-хотин аллақачон шаҳарлик бўлиб кетишган. Аъзамнинг неча марталаб соҳанг бўйича ишла деб ундаши ҳар сафар зое кетди. Жаъфарга гап уқдириб бўлмасди. Пули кўпайиб қолган ука, ҳатто аканинг ўзига ҳам насихат қиладиган, савдо билан шуғулланишга ундайдиган бўлди. Бундай пайтларда Аъзамнинг қони қайнаб кетар, ўзини зўрға босарди. Шунга қарамай Мироб билан Шоҳида хола кистаб қўймаганидан бир-икки ой деганда укасидан бир хабар олиб кетади. Ҳар келганида уйда бир янгилик. Телевизор, музлаткич янгиланган. Уй қайта таъмирдан чиқиб қимматбаҳо гиламлар солинган, чиройли пардалар илинган. Бу ўзгаришлар акани хурсанд қилар, ишнинг кўзини биладиган укасига ҳаваси келарди. Навбатдаги сафар келганида укасидан қайси мева қаерда қанчалигини суриштирди. Укаси эса акасини жон-жаҳди билан қизиқтира бошлади ва ниятига ҳам эришди. Замира билан йиғиб қўйган озгина сармоялари бор эди. Укаси айтган мевалардан олиб Рос-

сияга юк қилмоқчи бўлди. Укасининг ишига қизиқиб бир-икки кун Тошкентда қолиб кетди. Бундан жиянчалари Зафар билан Манзура роса қувонишди. Болажон амакиси уларни роса ўйнатди.

Уйга қайтгач, ўйлаган иши ҳақида отасини олдидан ўтди. Миробга бу иш маъқул келмагани унинг чехраси бир зумга бўлса-да тундлашганидан сезилди. Шундай бўлса ҳам ўғлининг раъйини қайтаргиси келмади. Дуо берди. Аъзам эса ўзларида ҳам бу иш билан шуғулланиб пишиб кетган одамлар билан маслаҳатлашиб юк қилишга киришди. Бу орада ишхонасидан навбатдаги меҳнат таътилини ҳам расмийлаштириб олди. Уч кун деганда ҳамма ишни тахт қилиб йўлга тушишди. «Камаз» эгаси Рўзмат ака йўлга қатнайвериб пишиб кетган экан. Йўлдаги савол-жавобларни ўзи ҳал қилиб муддатидан ярим кун илгари қўзланган манзилга етиб келишди. Қоқ ўртасидан улкан дарё оқиб ўтган бу шаҳар ниҳоятда хушманзара, хавоси мусаффо эди. У ердаям Рўзмат аканинг танишлари кўп экан. Буёғига ҳам туриб берди. Қовун-тарвуз, узумларнинг анча қисмини ўша кунгек кўтарасига ўтказишга ёрдам берди. Қолганини Аъзам майдалаб сотишга киришди. Назарида бу иш жўнгина кўринди. Аммо хато ўйлабди. Чет эл машинасини миниб олган бир-иккита олифта болалар икки марта келиб ҳеч кимдан сўрамай бир қути узум, қовун-тарвузларнинг сайланмасидан олиб кетишди. Улар учинчи бор келганида Аъзам бир оз ранжиди. Истихолани йиғиштириб Рўзмат акадан танишларингизми деб сўради. Рўзмат ака ҳайрон бўлгандек елкасини ночор қисди. Кейин эса улар бозорнинг норасмий хўжайинлари эканлиги, на милиция, на бошқаси уларнинг мушугини пишт деёлмаслигини ётиғи билан тушунтирди. Бу орада олифта йигитлар яна бир қути узум, уч-тўртта қовун-тарвузни қўлтиқлаб машина томон юришди. Худди шу чок:

— Тўхта, — деган ҳайқирикдан Рўзмат ака чўчиб тушди. Унинг ранги оқариб кетганди. — Жойига қўйиб қўй — деди Аъзам хотиржам овозда.

Бу гапдан олифта йигитчалар аввалига ҳайрон бўлишди. Кейин эса қўлларидаги нарсаларни ҳафсаласизлик билан юкхонага жойлашди. Ишларини битказиб олгач масхараомуз кулганча Аъзамга яқинлашишди. Сал пачоқроғи кўрсаткич бармоғини бигиз қилиб унинг пешонасига тиради.

— Мен тушунмадим шекилли мужик нима деганингни яна бир қайтариб юбор.

— Эшитганинг, — деди Аъзам янаям хотиржамлик билан. Мен буларни совғага олиб келмаганман. Жойига қўй.

— Кўп нарса хоҳлаб юбормаяпсанми, ғўла? — деди пачоқча ва зарб билан Аъзамнинг қорнига тепди.

Бир хунук иш бошланганидан кўрқиб кетган Рўздат ака оёқ кўтарган йигитчанинг ерда узала тушиб, кимирламай ётганини кўриб қотиб қолди. Иккинчиси эса «бургутмисан» деб хезланиб келиб кафтининг қирраси билан бўйнига бир тушириб «меҳмон»нинг тавбасига таянтириб қўймоқчи бўлди. Зарбани берди-ю, бир зум ўзи ҳам турган жойида тош қотди. Кейин эса зарба берган қўлини иккинчиси билан силаганча букчайиб қолди. Бу манзара уларнинг учинчи шеригининг ақлини бир зумда киритиб қўйди. У секин бориб машина юкхонасини очиб «вақтинча сақлаш учун» қўйилган нарсаларни олиб жойига элтиб қўйди. Меҳмонлар инқиллаганча машинага ўтиришди. Унинг чийиллаб қўзғалгани бутун бозорга эшитилди. Бу манзарани гувоҳи бўлган Рўздат ака, унинг эски таниши бозор директори ҳам бақа бўлиб қолишганди. Бироздан кейин директор бир сесканиб олиб ўзига келди.

— Эй йигит, сен нима қилиб қўйдинг. Менимча ҳозир катта жанжал бўлади. Мен ҳеч нарса қилолмайман. Яхши иш бўлмади. Бу шаҳарда ҳали ҳеч ким уларга бундай қилмаган. Қолган юкларингни ҳаммасини олишсаям майли, ўзларинг соғ қолсаларинг бўлгани.

Бу гаплардан кейин Аъзам ҳам бекор қилибман деб афсусланди. Неварали одам Рўздат аканинг бу ишга аралашиб қолиши хунук иш бўлди. Кўнгли ҳам хижил бўлди.

— Рўзмат ака — деди айбдорларча бошини эгиб.

— Сиз меҳмонхонага кетаверинг. Агар машинангизга бирор гап бўлса менинг бўйнимда. Соғ бўлсам тўлайман. Энди булар ҳам қўймаса керак.

Директор нима деяпти дегандай Рўзмат акага қаради. Кейин эса ўзинг биласан, хоҳласанг юр дегандай машинасига ишора қилди. Рўзмат акаям унинг ортидан бирикки қадам ташлади. Сўнг эса шахд билан тўхтаб ортига қайтди.

— Пешонадагини кўрамиз ука, бир бошга бир ўлим. Сизни ташлаб кетсам, у ёқда қандай бош кўтариб юрман. Одамлар нима дейди?

Бу орада худди ҳеч гап бўлмагандай бозор жонланиб кетди. Директор шошилишч тайинлаган иккита харидор келиб бор юкни кўтарасига ўз машиналарига ортишди. Пулини икки кунда қилиб беришни ваъда беришди. Энди бу икки кун ўтишини кутиш азобини кўринг. Йўқ, азоб ўзини куттириб ўтирмади. Бояги машина ортидан яна битта қоп-қора, ойнаси ҳам қоралигидан ичи кўринмайдиган машина бозорга кириб келди. Уларни кўрган директор шошиб ўз машинасига ўтириб жўнаб қолди. Қора машинадан узун плаш кийган, кўринишидан спортчилиги кўриниб турган гавдали йигит тушиб келди. Худди эски танишлардай «ҳа бабай» деб Рўзмат аканинг елкасига уриб қўйди. Аъзамга қараб ҳам қўймади. Устидагисини ечиб ёнидаги йигитга узатди. Бошидаги телпагини олганида жингалак сочлари елкасига ёйилиб тушди. Кейин эса худди отасидек Аъзам билан савол-жавобга киришди.

— Биринчи марта келишингми?

— Ҳа.

— Бозорнинг эгаси кимлигини билмайсанми?

— Йўқ.

— Йигитларни хафа қилиб қўйибсан. Энди товон тўлашингга тўғри келади. Эскироқ бўлсам «Камаз»ингни, кейин бутун савдони пулини берасан. Етса бахтинг, етмаса биттанг бориб олиб келасан. Сенларда қўй қўп. Бир подасини сотсанг олам гулистон.

— Ундай қилмасам-чи.

— Унда сени тарбиялаб қўйишга тўғри келади. Ўзи-мам анчадан бери муносиб рақиб тополмай хумори бўлиб юрувдим. Бир савалашамиз. Эски матоҳинг ўзинга сийлов. Бобой мурдангни кўтариб кетмайди-ку.

Шу гаплардан кейин кун бўйи тик оёқда турган, яқингинадаги дилхираликдан кўнгли ёзилмаган Аъзам ўзи томон йўналтирилган зарбани сал кечроқ пайқади. Чап беришга зўрға улгурди. Бу ҳолат рақибини ниҳоятда ғазаблантириб юборгани тайин эди. Ҳалигача унга биров бунчалик «беодобчилик» қилмаган эди. Лабларини қаттиқ тишлаб бошини сарак-сарак қилди.

— Колка тўпчини зарбасига чап бера оладиган бургутлар ҳам бор экан-ку. Энди бунисиниям бир татиб кўрчи.

Шундай дея Аъзамга қарата қўл-оёқ аралаш пайдарпай зарба бера бошлади. Аъзам эса жавоб зарбасини бермай уларни қайтариб тураверди. Бу эса Колка тўпчини баттар жазавасини қўзғатди. «Хе онангни» деганча орқа-олдига қарамай мушт ёғдира кетди. Лекин hozиргина беихтиёр оғзидан чиқиб кетган гапи билан ўзига ҳукм ўқиб қўйганидан хабари йўқ эди. Аъзам ўзига яқинлашиб қолган, ҳимояни хаёлига ҳам келтирмаётган Колка тўпчининг афтига қараб калла қўйди. Ҳарбий хизматда ҳам машғулотлар пайтида унинг беш-олти киши орасидан бирорта зарба емай чиқиб кетиши, айниқса, бош билан берган зарбасига қойил қолишарди. Зобитлар сенинг калланг снайпер ўкига ўхшаб беҳато уради. Ундан ҳимояланиб ҳам, қутулиб ҳам бўлмайди дейишарди. Айни дамда «Снайпер ўки» отилганди. Колка тўпчининг оғиз-бурнидан қон келиб мукка тушиб ўтириб олди. Кўзлари аланг-жаланг бўлиб бир нуқтани тутолмай қолди. Бироз каловланиб қолган шериклари югуриб келиб икки қўлтигидан олишмаганда тош ерга юзтубан йиқилиши тайин эди. Бир амаллаб машинага ётқизиб бозордан олиб чиқиб кетишди.

Меҳмонхонага худди кун бўйи арава тортган одамдек ҳориб-толиб кириб келган бозорчиларнинг чой ичиш-

га ҳам мадорлари етмади. Кийим-бошларини ечмай ўринга чўзилишди. Икковларини ҳам хавотир иплари чирмаб ташлаган эди. Эртага нима бўларкин? Мусофир юрда кимдан паноҳ излайсан. Икковлари ҳам уйғоқ, икковлари ҳам чурқ этишмасди. Шунга қарамай барибир уйқу зўрлик қилди. Энди кўзи илинган экан бир маҳал эшикни охишта чертилгани, кейин эса қаттиқроқ тақиллагани эшитилди. Аъзамнинг кўнгли бир нохушликни сезгандек ўрнидан туриб чироқни ёқди. Соат тунги икки. Эшикка яқинлашиб ким деб сўради. Йўлакдан бозор директорининг бўғиқ овози эшитилди.

— Эшикни очинглар, зарур гап чиқиб қолди.

Аъзам эшикни очиб бемаҳал ташриф буюрган меҳмонни ичкарига таклиф қилди. Рўздат ака ҳам уйғониб бўлганди. Меҳмон ичкарига кириб стулга омонатгина чўқди.

— Иш пачава — деди директор худди айбдор одамдай мўлтираб қарар экан. — Ҳозир мен сизларни зудлик билан бир ерга олиб боришим керак. Бормасликнинг сира иложи йўқ.

— Тонг ёришганда борсак бўлмайми — деди Рўздат ака илинж билан.

— Йўқ, ҳозир бормасак бўлмайди. Улар бунақа нарсани кечиришмайди. Менинг ҳам бола-чақам, қари отаонам бор ахир.

Биргалашиб кўчага чиқишди. Директорнинг машинаси олдида ҳалиги олифта йигитларнинг машинаси турарди. Олдинма-кейин йўлга тушишди. Шаҳардан чиққандан кейин ҳам яқин ярим соат йўл юришди. Баланд тепаликда қурилган эски қасрларни эслатувчи бино олдида тўхташди. Кўчанинг икки бетида бир қанча қимматбаҳо автомашиналар қатор тизилганди. Улкан дарвозанинг кичкина табақаси очилди. Чироқ нурида ҳовли ҳайбатли кўринарди. Уйнинг ичи эса янада салобатли эди. Битта хонадан ўтилгач кичикроқ меҳмонхонага кирилди. У ерда узун стол ясатиғлиқ, тўрда камин ёниб турибди. Уч киши ястаниб ўтириб олганча улфатчилик қилишяпти. Билагига оппоқ сочиқ ташлаб олган икки

йигит хизматда. Олдинда бозор директори Павел Николаевич бошчилигида булар ҳам кириб боришди. «Уч баходир» улфатлар кириб келган янги меҳмонларга эътибор ҳам беришмади. Уларни бошлаб кирган йигитлардан бири тўрда ўтирган, томоғигача юнга бурканган одамни олдига бориб қулоғига аста пичирлади. У қўлидаги қадахни столга оҳиста қўйди. Кейин эса ўрнидан тураётиб сўради.

— Текшириб кўрдингларми, қуроли йўқ эканми?

— Тоза, — деди йўл бошлаб келган йигит.

— Да, — деди улфатчиликнинг белига тепилганидан норози бўлган мезбон. — Мен ҳозир сўраб кўрайчи, босс бошига урармикин бу қоракетларни.

Меҳмонхонанинг тўрида яна бир эшик бор экан. Ҳар қандай сезгир одам ҳам дарровда илғаши қийин бўлган бу эшик оҳиста очилиб ичкарига кириб кетган мезбон тезда қайтиб чиқди. Павел Николаевич билан Рўздат акани ўзи истамаган ҳолда, аммо мажбурият юзасидан столга таклиф этди. Улар раҳмат айтиб жойларидан жилмай туравергач директорнинг елкасига дўстона туртиб қўйди.

— Павел Николаевич, нима бало русча одатларни унутиб қўйдингми? Қани ўтиринглар. Ҳозир болалар хизмат қилишади. Сен эса мен билан юр — деганча Аъзамни эргаштириб бояги эшик томон юрди. Аъзам сал ҳаяллагандай бўлувди, юрақолсангчи дегандай қўлидан аста ушлади. Ичкари шу даражада ҳашаматли эдики, бироздан сўнг ҳоли не кечишини билмаганидан ичини ит тирнаётган Аъзам ҳам бир зум маҳлиё бўлиб қолди. Тепасида турган нақд ярим тонналик қандилдан таралаётган нур кўзини камаштириб юборди. Шу пайт рўпарасида пайдо бўлган басавлат киши қўли билан кузатиб кирган кишига кетавер ишорасини қилди. Ўзи эса Аъзамга янаям яқин келди.

— Келинг меҳмон, ҳуш кўрдик! Аммо бироз бебошлигингиздан ранжидик ҳам. Кўча қоидасини қаттиқ бузибсиз. Энди уни қонингиз билан ювиб, тозалаб бермангиз кўнглимиз хира бўлиб қолади.

Сочлари оппок, қора мўйлови ўзига ярашиб турган бу одамнинг овози ниҳоятда таниш эди. Қачон, қаерда эшитган, сира эслолмасди.

— Тирик қолиш учун нима қилиш керак? «Снайпер ўқи» буни биладимми?

Аъзамнинг бутун вужуди титраб кетди.

— Харсангга калла қўйиш керак — деганича кучоғини очиб олдинга талпинди. — Азизмисан?

Бир-бирининг бағрига сингиб кетган икки қуролдошнинг ҳозирги ҳолатини моҳир қаламқаш ҳам бор бўйича кўрсата олмаслиги аниқ эди. Улар анча пайтгача чурк этмай туриб қолишди. Улар учун жикқа ёшга тўлган кўзлар, бир-бирини қаттиқ қисган кафтлар гапирарди.

Емакхонага чиқишганда Павел Николаевич билан Рўзмат аканинг қимтиниб ўтиришганига кўзи тушган Аъзамнинг кулгиси кистади. Азиз чиқиши билан улфатлар ҳам сергак тортиб дик этиб ўринларидан туришди. Катта мезбон ўзбекча бўлсин деб меҳмонларни тўрға ўтказди. Хонадагиларнинг кўпчилиги бу холдан хайрон бўлишди. Ҳамма ўтириб бўлгач Азизнинг бир оғиз гапи барчасига ойдинлик киритди.

— Аъзам менинг қуролдош дўстим, туғишгандан зиёд акам — деди ўрнидан туриб. Мен олаётган ҳар бир нафасим учун ундан қарздорман. У мени ўлимдан сақлаб қоламан деб ўзи ҳам яраланган экан. Мана бир неча йил деганда яна топишдик. Колка тўпчи пачоқ бўлиб қайтганида юрагим шиф этиб кетди. Унча-мунча одам уни уролмаслиги аниқ. Кейин бундай антиқа зарба берадиган битта одамни билардим-да. Аслида йигитларни бундай паст кетиб суллоҳлик қилишларини ҳеч қачон кечирмасдим. Аммо уларнинг бу қилиғи туфайли акамни топганимдан мамнунман. Уларниям бу гал кечирдим. Кўнглим сезган экан. Яхшиям Павел Николаевич улар тушган меҳмонхонани биларкан. Бўлмаса эрталабгача кутишга сабрим етмай ўлиб қолардим. Қани энди дастурхонга. Бугун энг катта байрамимиз.

Югурдак болалар дастурхонни шунчалик тез қайта тузашдики, уларнинг олдида ман-ман деган официант-

лар ҳам ип эшолмасди. Ёши элликдан ошиб қолган Рўзмат ака шу икки кун ичидаги ғалвалардан бўлари бўлган эди.

Ишнинг бундай тус олганини кўриб елкасидан тоғ ағдарилгандай бўлиб, яшариб кетгандай бўлди. Павел Николаевич узатган қадахни бир симиришда бўшатди. Югурдак бола ўша заҳотиёқ уни ароққа тўлдирди. Рўзмат ака бунисиниям шу тарзда бўшатди. Югурдак бола яна қадахни тўлдирмоқчи эди, сал кейинроқ деб қадахни нарироқ суриб қўйди. Кайфияти кўтарилиб кетгани боисми, ёки газак яхшилигиданми ароқ сира таъсир қилмаётгандек эди. Кўзи билан югурдак болага имлаб қўйиб қадахни олдинги жойига суриб қўйди. — Қуй оғайни.

Даврадаги гаплар бировдан яширадиган бўлмагани учун ҳамма очилиб ўтирди. Павел Николаевич билан Рўзмат ака аллақачон «мен сизга айтсам» бўлиб қолишган. Яна бир қадахдан олишса чўзилиб қолишлари ҳеч гап эмасди. Шундай ҳам бўлди. Аъзам билан Азиз эрталабгача эсламаган воқеалари қолмади. «Фролов»нинг иккинчи нусхаси ҳақидаги хангома ҳам тилга олинди. Азизнинг онаси қазо қилибди. Синглиси турмуш ўртоғи билан Киевда туришар экан. Яралангандан кейин Азиз касалхонада узоқ даволанибди. Ўзи билан афғондан бирга учиб келиб, доим унга қараб турган шифокор қиз билан турмуш қуришибди. Майда олди-сотти билан иш бошлаган кичик корхонаси бора-бора катта фирмага айланибди. Асосан чет элдан автомобиль олиб келиб сотишар экан. Аввалига Азизга ҳам осон кечмабди. Довжураклиги, бироз таваккалчилиги сабаб бу даврага дохил бўлибди. Хорижда ҳам шуъба корхоналари ишлаб турганмиш.

Эрталабга яқин икковлари холи қолишгач дўстини кўргандан буён кўнглини безовта қилиб турган нарса ҳақида сўради.

— Ноқонуний иш қилмаяпсанми? Сен ҳақингда шаҳарда дув-дув гап юраркан.

— Эҳ дўстим, — деди Азиз ўртоғининг елкасига қўлини қўйиб. — Соддалигинг ҳалиям қолмабди. Мен солиқ ва бошқа тўловларни ўз вақтида тўлаб борилишини қат-

тиқ назорат қиламан. Давлатга хиёнат қилмайман. Мен билан ишлайдиганларнинг деярли ҳаммаси «афғончи». Улар фирромликни билмайдиган ҳалол болалар. Сен айтган миш-мишларга келсак бу нарсалар ҳам керак. Бошқа бўрилар чўчиб туриши учун. Биз бировнинг бурнини бекорга қонатмаймиз. Майдалашмаймиз ҳам. Ҳозир шундай замон. Сал бўшашганингни билишса дарров тагингга сув қўйишади. Баъзан ваҳимали ишларни ҳам худди менинг болаларим қилишгани ҳақида овозалар эшитиб қоламан. Уларга ишонганим учун парво ҳам қилмайман. Майли қўрқишгани яхши. Шунда катта ишларда фирромлик қилишга юраклари дов бермайди. Кеча сизларга олифталик қилган болалар яхшигина жазосини олишди. Аслида бундай пастликни сира кечирмасдим. Колка тўпчини эса ўзинг яхшилаб тавбасига таянтирибсан. Уям собиқ десантчи. Ҳали бирор марта бурни қонамаган эди. Болаларни айтишига қараганда юзи дўмбира бўлиб кетган эмиш. Ҳали дўстлашиб оласизлар, зўр йигит.

Аъзам билан Рўздат ака икки кунгача Азизнинг меҳмони бўлишди. Бозордан хабар олишнинг ҳам ҳожати қолмади. Павел Николаевич ҳамма олди-бердини тийинтийинигача ўзи тўғрилаб олиб келиб берди. Учинчи куни тушдан кейин юртга қайтадиган бўлишди. Азизнинг маслаҳати билан у айтган жойдан бир машина қилиб тахта, фанер каби қурилиш материалларини ортишди. Азиз йўлда совуқ қотмайсан деб сувсар телпак, асл теридан тикилган, ичи майин юнгли қимматбаҳо пальто совға қилганди. Кечалари унга ўраниб олган Аъзамнинг жони кирди. Рўздат аканинг оғзи қулоғида. Машинага керагидан ортиқ ёнилғи ғамлаб қўйишибди. Энг кизиғи шунча йўлни босиб ўтганларига қарамай биров кимсан деб сўрамайди. Эски одат бўйича тўхташи лозим бўлган жойларда машинани секинлатса пастдагилар ўтиб кетавер ишорасини қилишади. Йўлда юравериб пишиб кетган Рўздат ака буларнинг бари Азиз туфайли эканлигини

дарров фаҳмлаб терисига сиғмай кетди. Унинг учун бу йўлларда яшил чироқ ёқилган эди. Эсон-омон манзилга етиб келгач Рўздат аканинг ўзи тахта-фанерларни яхшигина нархга сотиб берди. Бир ҳафта нари-берисида сарфлаган бир сўмлари уч сўм бўлиб қайтди. Шунга қарамай Рўздат ака қайта-қайта сўраб турса ҳам Аъзам бошқа юк қилмади. Бу иш бизга эмас экан деб дангалини айтиб қўя қолди. Азизга ҳам бир икки бор қўнғироқ қилди, кейин эса ишга ўралашиб кетиб бошқа хабарлашмади. Катта ўғли мактабга чиқди. Кичкиналари боғчада. Ишлари ҳам бир маромда кетаётган эди. Тўсатдан Миробнинг феъли айниб қолди. Замира пиширган овқатни емай қўйди. Мироб келинини ёмон кўриб қолган эди. Бундан эса худонинг ўзи асрасин. Уй жаҳаннамга айланди. Онаси ҳам ҳайрон. Мироб кўчага ҳам чиқмай қўйди. Сўкиш эшитавериб зада бўлиб қолган неваралар ховлига чиқишга қўрқиб қолишди. Шоҳида хола нима қилишини билмай боши қотган. Миробнинг бугун ҳам кечки овқатга чиқмагани ҳаммининг дилини вайрон қилди. Оназор бир лўқма овқатни осойишта едириб олиш учун жони ҳалак. Набиралар ҳам апил-тапил овқатларини еб олиб мўлтираб ўтиришибди.

— Уканг тушимга кирибди, — деди Шоҳида хола ўғлига жовдираб қарар экан. Келин билан бирга бориб бир хабар олиб келсангларчи. Баҳонада сал бўлсаям ёзилиб келардинглар.

Аъзам сен нима дейсан дегандай аёлига қаради. Бир нуқтага тикилиб қолганча хаёлга чўмган Замирага ўзининг ҳам раҳми келди.

— Эрталабки биринчи автобусда жўнаймиз, — деди онасига қараб: — Бир-икки кун туриб қайтамиз. Жиянларимни мен ҳам соғинганман.

Бу гапдан Шоҳида хола ҳам қувониб кетиб дарров ўрнидан туриб, шаҳардаги невараларига атаб қўйган нарсаларни тугунча қилиб бойлади. Бувиси юборади-

ган курт, туршак, майиз, бодомлар жиянчаларга жуда ёқарди. Ҳаммасини кўйиб улар мана шу нарсаларга ёпишишарди. Шохида холанинг ҳаракатга тушганини кўриб булар ҳам кўзғалишди. Эртага барвактроқ туриш керак.

* * *

Пойтахтга ҳар доимгидек пешинга яқин кириб келишди. Ҳамиша гавжум шаҳар кўчалари ҳам бу гал дилларини ёзмасди. Жаъфар уйда йўқ экан. Келин билан жиянчалар меҳмонларни кўриб нақд осмонга сапчишди. Ёқимтой бўлиб қолган болажонлар амакисининг пинжига суқилиб чарчашмасди. Келин уларни қайтаргани сари улар баттар ёпишишади. Меҳмонхонада дастурхон безатиғлик. Турли хил ноз-неъматлардан стол синай дейди. Келин меҳмонхонага таклиф қилганди, меҳмонлар ийманишди.

— Меҳмон келадиганми? — деди Аъзам кишлоқча содаллик билан.

— Ҳа, — деди келин бепарволик билан. Чамаси келин меҳмон кутавериш унча-бунчасига парво қилмайдиган бўлиб кетганди.

— Россиялик шериклари келишяпти. Уларни кутиб олишга чиқиб кетувдилар. Ҳали замон келиб қолишади. Сизлар бемалол жойлашаверинглар. Сизлардан азиз бўлибдимми? Мен ҳозир чой олиб келаман.

Келин энди чиқиб кетмоқчи бўлиб турган жойида Аъзам тўхтатди. Замиранинг ҳам биров учун тузалган дастурхонга ўтиргиси йўқ эди.

— Меҳмонлар келсинчи, бирга ўтирармиз. Ҳозирча айвондаги сўрида ўтириб турайлик, — деб Аъзам ўша томонга юрди.

Аъзам ўқиб юрган вақтларида айвонга ўзи қўлбола қилиб сўри ясаб олганди. Ўша ерда ўтириб кўчани томоша қилганча чой ичишни яхши кўрарди. Жиянчалари ҳам онаси қанча хай-ҳайлаганига қарамай бири Замиранинг яна бири Аъзамнинг тиззасига ўрнашиб олишди. У ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтириб чойхўрлик қилишди. Болачалар ўз қилиқлари билан амакисини қулфидилини очиб юборишди шекилли анча енгил тортган Аъзамни уйқу элитди. Дастурхонга фотиҳа қилишгач, келин мул-

ла акасига пар ёстиқ олиб чиқиб берди. Кейин эса болаларини ҳам алдаб-сулдаб бошқа хонага олиб чиқиб кетди. Аъзам бир неча кундан буён биринчи марта хотиржам уйқуга кетди. Сал бўлсада тиниқиб ухлади. Йўлакдан келган шивир-шивирдан беихтиёр уйғониб кетди. Жаъфар келган эди. Меҳмонлар ҳам изидан келишяпти шекилли, хаяжони баланд.

— Меҳмонхона тайёрни, айтганимдай бўлдимиз? Мана бу кема қаердан пайдо бўлди? — деди акасининг ўлчови катта туфлисига ишора қилиб.

Аъзам шундоқ йўлакнинг кириш ерида туфлисини ечгани эсига тушди. Ўрнидан тураётганда келиннинг паст овоздаги илтижоси эшитилди.

— Дадаси секинроқ гапиринг. Овсиним билан мулла акамлар келганлар. Йўлда толиқишган шекилли, икковлари ҳам ухлаб қолишди.

Йўлак жимиб қолди. Аъзам ўрнидан туриб укасининг истиқболига юрмоқчи, бағрига босмоқчи эди, энди бир қадам қўйиши билан Жаъфарнинг айтган гапларидан жойида михланиб қолди.

— Эй, буларни келишга топган вақтини қара. Келатган одамлар жуда зўр инсонлар. Уларнинг қўнглини олишимиз керак. Ҳали акамам уларнинг олдига кириб ўтириб олсалар-а. Келишга бошқа вақт қуриб қолибдимизми?

Келиннинг «хой секин, одамни номусга ўлдиряпсизку» деган сўзларини эшитиб Аъзам ортга тисарилиб жойига чўзилди. Бу орада меҳмонлар ҳам келиб тайёрлаб қўйилган хонага кириб кетишди. Аъзам ўрнидан туриб сўрида оёқларини осилтирганча бироз ўтирди. Келини ҳам ботинмайгина меҳмонхонага таклиф этди. Аъзам эса кўчада иши борлигини айтиб уларнинг мушкулени осон қилди. Юз-қўлларини ювиб кўчага йўл олди. Пойафзалларга қараганда меҳмонлар уч киши эди. Укасини безовта қилгиси келмай оёқ учида юриб ташқарига чиқди. Кўча ҳавоси дим бўлишига қарамай кўксига енгил ҳаво урилгандай бўлди. Уйдан сал нарида болалар майдончасидаги ўриндиқда бироз ўтирди. Кейин эса катта

йўл томон юрди. Талабалик пайтларида анҳор бўйида сувга термилиб ўтиришни яхши кўрарди. Ҳозир ҳам ўша ерга боргиси келди. Автобуста чиққач Замирани ҳам бирга олмаганига афсусланди. У бечора ҳам эзилиб кетди. Анҳор ҳам кўнгил чигалини ёзолмади. Бир-бирини қўлтиқлашиб олган ёшларга тузук экан бу жой. Аъзам ўрнидан туриб девоналиги тутди. Талабалик давридагидай уйга пиёда кеткиси келди. Соя-салқин йўлакка ўтиб олганча уйи томон йўл олди. Аъзам ўзига сиғмай борарди. Ўзида йўк, бемақсад, хаёл сурганча қадам ташлаб ўз мавзеига етиб келганини ҳам сезмай қолди. Кун шомга қараб оғиб бормокда эди. Катта йўлдан уйлари томон бурилган жойдаги янги очилган кафега киргиси келди. Давраларда ўртоқлари қўярда-қўймай қистаган пайтлари ярим қултум зўрға ичадиган одам, икки юз грамм ароқ буюрди. Барменни ҳайрон қолдирганча уни бир кўтаришда бўшатди. Кейин эса бироз ўтирди. Назарида ичкилик ҳам таъсир қилмаётгандай эди. Яна ичкиси келди. Аммо Замирани ўйлаб фикридан қайтди. Аёли ичкилик ичган одамни хушламасди. Йўл-йўлакай жиянчаларига ҳар хил ширинликлар олди. Уйга кириб келганида меҳмонлар аллақачон кетиб бўлишган экан. Меҳмонхонадаги дастурхон ҳали йиғиштирилмабди. Жаъфар акасини хурсанд бўлиб кутиб олди. Меҳмонхонага бошлади.

— Табаррук одамлар ўтиришган жой, атайлаб йиғиштиргани қўймадим. Бизгаям ўшаларнинг йўлини берсин. Ўтиришни давом эттирайлик.

Аъзам стулда ўтиролмаслигини баҳона қилиб меҳмонхонага кирмади. Укаси уни кетиб қолганига унча хафа бўлмаётганини ҳам сезиб гаши келди.

— Биз чорпояда, ерда ўтириб ўрганиб қолганмиз. Стулда ўтириш бизга эмас, — деганча сўри томонга ўтди. Жиянчалари пилдираб келишганида олиб келган ширинликларини улаша кетди. Бу машғулотдан ўзи ҳам яйраб кетгандай бўлди.

Ака-ука, овсинлар анча маҳалгача гурунглашиб ўтиришди. Асосан Жаъфар гапирди. У икки гапининг бирида бугунги меҳмонларнинг қўли узунлигию иши пухта-

лигини таъкидлаб чарчамасди. Бунга сари аканинг жаҳли чиқарди. У укаси билан сўрида ёнбошлаб олиб тонг-отар суҳбатлар қурмоқчи, хали бировга дил ёриб айтмаган даврларини сўйлаб укасидан таскин олмоқчи эди. У укасига жуда ишонар эди. Энди шуям насиб қилмайди чоғи.

Эртаси куни Замира овсини билан «Отчопар» бозоридан чолу кампир, эрига, ўзига, болалари учун кийим-кечак харид қилиб бурнидан тортса йиқилгудек бўлиб, пешинга яқин қайтиб келди. Эрининг уйга қайтишга шай бўлиб турганини кўриб хайрон бўлди. Овсинига уч-тўрт кун турадиган бўлиб келдик деганди. Ўтириб тушлик қилишди. Кейин эса эрининг охирги автобустга илинайлик деган гапига амал қилиб тезда йиғинди.

* * *

Аъзам аёли билан бўхчаларни кўтариб олиб катта йўл бўйида автобусдан тушганида соат тунги ўн бирни кўрсатиб турарди. Кўчада деярли ҳеч зоғ йўқ. Аста-секин пиёда уйлари томон йўл олишди. Замира эрига ҳарна мадор бўлсин деб бўғчанинг бир четидан кўтариб борарди. Эри унинг иссиқ тафтини ҳис этиб борар, бошқа ҳеч кимда учрамагани, фақат аёлидан уфуриб турадиган хушбўй иффордан маст бўлиб борарди.

Биринчи қўнғироқдаёқ дарвозани Шоҳида холанинг ўзи очди. Набиралар ухлаб қолишган экан. Келини билан ўғлини қучоқлаб, йиғлаб юборди. Савол назари билан қараган ўғлини хотиржам қилди.

— Отанг анча тузук. Пешинда шотут егим келяпти дегандилар. Невараларим бир зумда бир оламини териб келишди. Уч-тўрт донасини едилар. Ўша ўтди. Бу яхшилик аломати. Қўй гўштидан қайнатма сол дегандилар. Эргалабоқ ташлаб қўяман. Зора дармон бўлса. Ўзлариям эндигина ухладилар. Сизларни бекор кетишибди деб афсусландилар.

Бу гаплардан кейин Аъзамнинг дили анча ёришгандай бўлди. Отасидаги ўзгаришлардан қувонди. Онаси билан гаплашиб ўтиргиси бор эди. Отасини ёлғиз қол-

диргиси келмади. Айвонда бир қатор тизилиб ётган бола-ларига қараб, уларнинг юзидаги табассумга мойилликни кўриб кўнгли янаям равшан тортди. Дилхираликлар ортада қолгани рост бўлсин. Анча хотиржам бўлиб уйига кирди. Кийимларини алмаштириб диванга чўзилди. Аёли иссиқ чой дамлаб келайми деб хонага кирганида Аъзамнинг кўзи илиниб бўлганди. Лабининг бир четидаги ширин табассум Замиранинг завқини оширди...

Тонгга яқин деразанинг қаттиқ тақиллашидан ҳар иккалови чўчиб уйғонишди. Халатини кийиб ултурган, бошига рўмол ўраётган Замира эрига шипшиди.

— Дадаси тез чиқинг, бир гап бўлганга ўхшайди.

Аъзам зина устида турган обдастадаги сув билан юзини чайиб, артишни ҳам унутиб онасига юзланди. Онаси ташвишманд кўринарди. Шошиб тургандай эди.

— Болам юрчи, отанг овирлашиб қолганга ўхшайдилар. Энди бўлмайди шекилли. Келинимниям чақир.

Ичкарида бу гапларни эшитиб ўтирган Замираям шошиб ташқарига чиқди. Мироб хушсиздай сассиз ётарди. Кампири, унинг ортидан кириб келганларни ҳам сезмасди гўё. Аъзам отасининг юзларини силади. Қулоғи остидаги одеялни букланиб қолган жойини текислаётганида панжалари отасининг қулоғига енгил тегиб ўтди. Мироб ярқ этиб кўзларини очди. Ўғлига қараб миннатдор жилмайди. Қўлини сиқмоқчи бўлди-ю, уддалолмади. Орқароқда ўтирган Замирага қараб нимадир демоқчи бўлди. Лаблари бир икки бор жипслашди. Бошқасига қурби етмади. Илтижо билан кампирига қаради. Кампири ҳам бошини оҳиста силкитиб «Сиз айтгандай бўлади» ишорасини қилди. Мироб кампири томон яна хиёл юзини бурганича туриб қолди. Шоҳида хола чолини юпатмоқчи бўлиб яна нималардир деди. Кейин эса «вой шўрим, дадангдан айрилиб қолибмиз-ку» деганича хушидан кетди. Бир неча дахшатли ўлимларни кўрган Аъзам отасининг бу қадар беозор жон беришидан ларзага тушди. Қўлига осилиб қолган онасини нима қилишни билмай довидирарди. Замира югуриб бориб бир пиёла муздек сув олиб келди. Онанинг юзига муздек сув тегиб ўзига кел-

ди. Шунча йиллик ёстикдошини ўғли ёрдамида тўғри ётқизиб жағини боғлади. Оёқларини ҳам тўғрилаб қўйди. У бу ишларни ғайритабиий равишда бажараркан бир гапни қайта-қайта такрорлаб чарчамасди. «Отанг жаннати, отанг жаннати, бундай беозор омонат топшириш ҳаммагям насиб этавермайди».

Тонг бўзара бошлаган пайтда Миробнинг уйидан йиғи овози кўтарилди. Расм-русумини қилиб пешинда ерга қўйишди. Асргача ҳам Жаъфардан дарак бўлмагач, Аъзам хавотирлана бошлади. Эрга тонгда укаси билан гаплашган, хаёли қочмасин деб «Отам қаттиқ бетоб, тез етиб келмасанг бўлмайди» деб айтганди. Агар ўша захоти йўлга тушганида тушга қолмай етиб келган бўларди. Аксига олиб телефонни ҳеч ким кўтармаяпти. Ишқилиб тинчлик бўлсинда. Одамлар кўнгил сўрагани келиб кетишар, тасалли беришар, Аъзам эса бошини силкитганича жавоб қайтарар, фикри хаёли укасида эди. Уни аллақандай нохуш хаёллар чулғаб олган эди. Кўчага чиқай деса одамлардан хижолат қилади. Уйда эса ўтиролмаюпти. Одамлар келиши камайиб, кечга томон бетўхтов қўнғироқ қилаётган Замира нариги томонда гўшак кўтарилди чоғи, шошиб эрини имлади. Маъсуда гўшакни олган эди. Замира бир-икки оғиз ҳол-аҳвол сўраган бўлиб телефонни эрига узатди. Аъзам ҳам ўзини босиб олиб ҳол-аҳвол сўрагач укасини сўради. У томондан ғалатироқ жавоб келди шекилли, Аъзам ҳайратдан қотиб қолди. Кейин эса гапни қисқа қилди. Нима гап экан дегандай мўлтираб қараб турган онасига «Укам улгуролмабди» деди секингина. Жаъфар эса эртаси куни атиги бир кунга келди холос. Шундаям оёғи куйган товукдай питирлаб турарди. Буюртмалар ҳаддан ташқари кўп эмиш. Акахонлар топшириғига кўра кетини узмай юк жўнатар, оқиб келаётган пулни санаб улгурмасди. Шерикларининг эса борган сари иштаҳалари очилиб борар, Жаъфарни мақтай-мақтай юкни янаям кўпайтиришга даъват этишарди. Шундай ҳам бўлди. Жаъфар бор сармоясига мол жўнатиб бўлгач қарзга ҳам юк жўнатишга бошлади. Олдинроқ кетган хайдовчиларнинг кўпчилиги қуруқ қайтаётганига аввал

этибор қилмади. Кейингилари ҳам бўш қайтгач хавотирлана бошлади. Кетма-кет телефон қўнғироқларига эса ҳеч ким жавоб бермасди. Унинг шериклари қумга томган сувдай ном-нишонсиз эди. Жўнатилган юкларга кетган маблағни ҳисоблаб кўрганда эса эси оғиб қолай деди. Рақамлар миқдори осмон бўйи бўлиб кетган эди. Ундан биринчи галда ёнида туриб бирга иш қилишган шериклари пулларини талаб қила бошлашди. Кун сайин эса эшикни тақиллатиб келадиганлар сони ошиб борарди. Икки ҳафта деганда олдинги Жаъфардан асар ҳам қолмади. Маъсуда ҳам эри йўқ пайти келганларга савол-жавоб қилавериб, сўкиш эшитавериб озиб-тўзиб кетди. Каттароқ миқдорда пул берганлардан бир-иккитаси уйингни олиб қўямиз деб таҳдид сола бошлашди. Жаъфар таваккал қилиб сарфлаб юборган пулга бундай уйлардан бир қанчасини берарди. Ўз уйи ҳам жаҳаннамга айланди. Кимдан ёрдам сўрашни билмайди. Машина ҳам гаровга кетди. Илгари бир бор қўлини олиб қолишни шараф деб билган танишлар ҳам ўзларини ошкора олиб қочадиган бўлишди. Мулла акамга маслаҳат солинг деб Маъсуда минг ялинса ҳам эри қимирлай демасди. Унинг кўзи очилган. Ўзи тан олганидай отасининг арвоҳи урган эди. Акасининг илк қўнғироғидаёқ отасидан ажралганини сезган, лекин мўмай даромад ширасига чиппа ёпишиб қолганди. Энди эса ўша заҳоти етиб бориб отаси билан видолашмагани, маъракаларида акасининг ёнида турмагани учун ўзини кечиролмасди. Балки шундай қилганида бу кўргиликлар бўлмасиди. Жаъфарнинг энг яқин ҳамкори келиб бақир-чақир билан уйнинг ҳужжатларини олиб кетди. Уй ҳам арзонгина баҳоланиб, қолган пулнинг ҳам ҳаракатини тезроқ қилинглари деб дағдаға ҳам қилди. Бу орада Жаъфар кўчага чиққан куни калтак еб келадиган бўлди. Қарз берганлар ҳаддидан ошиб боришарди. Миробнинг қирқи арафасида тонгда Жаъфар ота ҳовли дарвозасини оҳиста тақиллатди. Дарвозани очган Аъзам аввалига укасини таниёлмай қолди. Келини, жовдираб турган жиянларига қараб кўзига ёш келди. Укасини бағрига босиб кўришди. Иккала жиянларини пешо-

насидан ўпиб қўлларида етаклаганча ичкарига бошлади. Чолидан айрилганига чидолмай бир бурда бўлиб қолган Шохида хола ўғли билан келинини бу алфозда кўриб донг қотганди. Ҳар хил амакиларнинг дўқ пўписасини эшитавериб кўрқиб қолган мурғаккина Зафар билан Манзура чор атрофга ҳадик билан боқишарди.

Замира тезда айвонга жой солди. Миробнинг руҳига Куръон тиловат қилинди. Аъзамнинг катта ўғли ишқомда товланиб турган узумлардан сараларини узиб ювиб келди. Икки меҳмон неварачалар сўлаклари оққанча узумга ташланганларини кўриб Шохида хола Жаъфарга ачиши билан қаради.

— Нима бўлди болам? Рўзгоринг тинчми? Қўзичоқларим узум кўрмаган одамга ўхшаб қолишибди-ку.

Жаъфар томоғини бир қириб олиб гап бошламоқчи бўлди. Кейин хижолат бўлгандай акасининг катта ўғлига бир қараб қўйди. Кўнгли катта бир нохушликни сезган Аъзам ўғлига бир қараган эди йигитча дик этиб ўрнидан турди. Ўзи билан амакиваччаларини ҳам олиб уйга кириб кетди. Катталар холи қолишгач Жаъфарнинг бошига тушган кўргиликларни миқ этмай тинглашди. Чой чойлигича қолди. Биров қимир этмасди. Бўш пиёлани анчадан буён ушлаб турган ака секин дастурхон четига қўйди.

— Уйни сотсанг, биз ҳам мол-қолларни сотсак узилишиб кетасанми? — деди укасига умид билан қараб.

Жаъфар бошини эгганича қанча қарздор эканлигини айтди. Бунга эшитган Аъзамнинг ҳам ранги оқариб кетди.

— Биз борган куни меҳмон бўлиб келган акаларингни ишимми бу?

— Ҳа, — деди Жаъфар панжаларини мушт қилиб. — Ҳали ҳаммасини топаман. Мен ҳам қўймайман.

— Бўпти, — деди чуқур уф тортиб Аъзам. — Бу ёғини худо билади. Бундай ифлосликни қилган одам Жаъфарбой қачон келиб жағимни эзиб қўяркин деб кутиб ўтирмаса керак. Битта аҳмоққа уч-тўрт сўм берса,

бир зумда суробингни тўғрилаб қўяди. Отамнинг маросимларини ўтказиб олайлик. У ёғи бир гап бўлар.

Уч-тўрт кун ичида укаси билан келини анча ўзларига келиб қолишди. Кичкинтой Зафар эса ота-онаси қолиб Аъзамга чиппа ёпишиб олди. Кечаси амакисининг ёнида қолмаса ғашланиб ухламайдиган одат чиқарди. Бошида ўғлининг бу қилигидан хижолат бўлган Маъсуда Зафар ухлаб қолиши билан овсинидан илтимос қилиб ўғлини олиб чиқиб ўз жойига ётқизиб қўярди. Баъзан кечалари ўғли уйғониб кетиб қилган хархашасидан кишининг юраги эзилиб кетарди. Охири Шоҳида хола қўяверинг энди, амакиси бува ўрнида, ўғлингиз набирадай гап деганидан кейин Зафарни тек қўйишди. Уям «бобо»сидан бир қадам ажралмайдиган одат чиқарди. Яна бир қулғили жойи Зафар «бобо»сининг қуловини ушлаб ётмаса ухлолмасди. «бобо» билан «буви» баъзан қулишиб унинг дўмбоқ қўлчасини секин ажратиб олишса ғашланиб, пайпаслаганча яна топиб оларди. Аъзам эса икки ўт орасида қовириларди. Бир хаёли отасини охири манзилга кузатган чоғида укаси ёнида қанот бўлиб турмаганидан хафа бўлар, баттар бўл дегиси келар, келинию Шоҳида холанинг мунғайиб қолганларини кўриб вужудидаги ғазаб ўрнини тушуниб бўлмас бир туйғу эгаллаб оларди. Наҳотки жианчалари хор-зорликка маҳкум этилган бўлса. Энг ёмони онаси бу ғамдан кундан-кун сўлиб бораётган эди.

* * *

Эрталаб Шоҳида хола нонуштага чиқмади. Аввал набиралари, кейин эса иккала келин олдига кириб чиқишди. Кампир чиқай демасди. Аъзам қўрқиб кетди. Онаси кўпинча бетобланиб қолса таом емай қўярди. Келинлар ҳам шумшайиб чиққач Аъзамнинг ўзи кирди. Онаси бомдод номозини ўқиб бўлганига анча бўлган, лекин халиям жойнамоз устида ўтирарди. Ўғли кириб пойгакка чўккалагач унга томон ўғирилди.

— Отангизни туш қўрибман.

Аъзам бир сесканиб тушди. Шу пайтгача онаси у билан сенсираб гаплашарди.

— Икки марта олдиларига бораман десам тескари қараб ўгирилиб олдилар. Мендан хафамиканлар? Бир нарса ёдимдан кўтарилибди. Хув бир мазалари қочганда бир варақ қоғозга шошиб бир нарсаларни ёздилар. Кейин йиртиб ташлаб бошқасини ёздилар. Кўп бор қайта ёздилар. Охир биттасидан кўнгиллари тўлди шекилли тўрт буклаб менга узатдилар. Агар вақти етиб қазо қилсам бирор ой ўтказиб ўғлимга бер, агар вақтидан ўтказиб ёки олдин берсанг ҳам рози эмасман деган эдилар. Шу бугун фурсати келган шекилли деганча ўрнидан туриб раҳматли эри янги уйланган кезлар ўз қўли билан ясаб берган, бежиримгина сандиқчани очиб тўрт букловлигича турган қоғозни олиб узатди. Отасининг хаттотларникидай чиройли ҳуснихатини кўрган Аъзамнинг юраги ҳаприқиб кетди. Кўзлари ёшланганидан ёзувлар чаплашиб кетаётгандек туюлди. Ўғил дод деб юборай деди. Отаси ҳам негадир хатида унга сизлаб мурожаат қилган эди.

«Ўғлим, мен сизни ранжитганимни биламан. Шундай қилмасам бўлмасди ҳам. Келинимдан мингдан-минг розиман. Уни опаларингдан ҳам зиёда кўраман. Бундай фарзандни вояга етказган ота-онасига раҳмат. Кўнглим сезиб турибди. Узоққа бормасам керак. Сиз мени жуда яхши кўришингизни биламан. Бизни аяб, афғонда эканлигингизни айтмаганингизни ҳам анча кейин билдик. Агар келин, онангиздан беихтиёр сўраб қолмаганида белингиздан ярадор бўлганингиздан ҳам беҳабар қолардик. Вақтида онам қазо қилганида қаттиқ қайғурганман. Отам раҳматли «болам бундай қаттиқ куйиб бўлмайди» деб неча бор айтганларига эътибор қилмаганман. Ўшанда ўттиз ёшимда қанд касалини ортириб олдим. Уч-тўрт ёшлар пайтингизда кечалари қулоғимни ушлаб ётиш одатингиз бор эди. Баъзан онангиз ҳазиллашиб қаттиқ ухлаганингизда ўзининг қулоғини ушлатиб қўйса чўчиб уйғониб кетишингиздан ҳайрон бўлардик. Мен ҳам сизни еруқўкка ишонмай Аллохдан доимо ўз паноҳида асрашини сўрардим. Ўғлим, менинг вафотимга кўп қайғурманг. Ота-она кетиши мерос. Онангиз, укангиз, келинлар ва

невараларим сизга омонат. Жаъфардан кўнглим ғаш. Уни иложини қилиб ёнингизга олинг. Мен сизданам, покдомон келинимданам розиман. Рўзи қиёматда ёруғ юз билан кўришишдан умидворман».

Аъзам хат ўқидими, ёки отаси билан юзма-юз гаплашдимиз англолмай қолди. Чуқур ух тортиб «Ох отама, отам» деганча ўрнидан турди. Онасининг қўлтигидан олди.

— Ойи юринг, бир пиёла чой ичайлик. Ҳаммаси яхши бўлади. Ёнимда турсангиз бас.

Шоҳида холанинг юзларига қизиллик югурди. Ўғлининг ёрдамга узатган қўлини четга сурди.

— Хали қувватим бор болам.

Анчадан буён кўнгишларга боғланган ғашлик тугунлари ечилгандек бўлди. Аъзам укасининг олдига ўзига яқин турган қаймоқ тўла пиёлани сурди.

— Муттаҳам акаларингни манзилларини биласанми?

— Биттаси ўзимиздан эди. Турган уйига борсам ижарада эди, ҳисоб-китобни ҳам охиригача қилмай жўнаб қолди дейишди.

— Юкни қайси-қайси шаҳарларга жўнатгансан?

— Улар қаерга деса ўша жойга. Хайдовчилар билишади.

— Харажатини кўтарсам хайдовчилардан бирортаси бирга борармикин?

— Боришса керак.

— Унда эртага сен билан шаҳарга кетамиз. Бир-икки кунда ҳамма ишни тахт қилиб учиб кетаман.

— Муллака, менда уларнинг расми бор.

Аъзам, унданда Жаъфар хайрон бўлиб Маъсудага қарашди. Маъсуданинг юзлари лов-лов ёнарди.

— Уйимизда меҳмон бўлишганда биттасининг кайфи ошиб қолиб ошимни роса мақтади. Ёнидан фотоаппаратини олиб лагандаги ошни, кейин даврадагиларни суратга олди. Кетар чоғида кўлидаги аппаратини шкафга қўйиб туриб туфлисини кийган-у, аппарати ёдидан чиқиб қолиб кетган. Орада бундай воқеалар бўлиб ўзимни ҳам ёдимдан чиқибди. Бу ёққа келишдан олдин шкаф тепасидаги йўл халтани олаётганимда кўриб қолдим. Қўшнимизнинг

олтинчи синфда ўқийдиган ўғли унинг ичида қандай расмлар борлигини бирпасда чиқариб келиб кўрсатди. Мен кераклисини қоғозга чиқариб беришни сўрадим. Барака топгур бунисиниям бир зумда чиқариб олиб келди.

Маъсуда уйга кириб мўъжазгина фотоаппарат ва хатжилдга солинган суратларни олиб чиқди. Эри нега шу пайтгача айтмадинг деб сўраганида «қўрқиб кетдим-да» деб йиғлаб юборди.

Аъзам хатжилд ичидан расмларни олиб қарай бошлади. Унинг назарида худонинг ўзи ишни ўнглаб юборгандай эди. Аъзам ўрмон яқинидаги қасрманд ҳовлиларни, нотаниш башараларга тез-тез кўз югуртириб келин айтган расмларни қарай бошлади. Бирдан у сесканиб кетгандай бўлди. Укасининг тўкин дастурхонининг бир четида ширакайф, эски таниши «Фролов» ҳам кўзларини чақчайтирганча ўтирарди.

— Ўша куни шу ҳароми ҳам уйингдамиди? — деди кўзлари чақнаб укасига қараркан.

— Ха, — деди Жаъфар хайрат билан акасига қараб. — Уни танийсизми?

— У билан эски қадрдонмиз. Мен бу башарани бир умр унутолмасам керак.

Нонуштадан сўнг Аъзам ишхонасига бирров ўтиб келди. Уйига кириб укаси айтган томонлардаги қуролдошларининг манзилларини бирма-бир ёзиб олди. Ҳар эҳтимолга қарши Азизнинг телефонини ҳам олди. Қўйиб берса Замира ҳам эри билан кетишга тайёр эди. Унинг ҳам қанча курсдош дугоналари бор. Аъзам хотинига ёлғондакам дўқ уриб қўйди.

Эртаси куни ака-ука сахар туриб Мавлоно Лутфуллоҳ ҳазратлари боғига бориб зиёрат қилишди. Шифобахш тиниқ булоқ сувидан тўйиб-тўйиб ичишди. Кейин эса Тошкентга қараб йўл олдилар. Узоқ йўл гўёки уларга таъсир этмагандай эди. Манзилга ҳам тезда етгандай бўлдилар. Жаъфар акасининг ортидан уйга кираркан эшикни қулфламоқчи бўлганда гап эшитиб олди.

— Юзига ёпиб қўй. Кундуз куниям қулфлаб ўтирадими одам. Телефониям улаб қўй. Қўни-қўшнилари шу

ерда эканлигингни билсин. Қўнғироқларга ўзим жавоб бераман.

Дарҳақиқат қўнғироқлар ҳам ўзини узоқ куттирмади. Уларнинг барчасига Аъзам жавоб қайтарди. Укасининг ҳақини олиб беришига жуда ишонарди. Ҳайдовчилардан ҳеч бири Аъзамга ҳамроҳ бўлишни истамади. Самолёт ҳавога кўтарилиб кўзланган манзил томон уча бошлаганида қўнғлида андак хавотир ҳам йўқ эмасди. Укасини чув туширганлар бошқа жойга кетиб қолган бўлсачи. Яна бир қўнғли иши бароридан келишини билдириб турарди. Манзилга етгач эса ишни нимадан бошлашни билмай туриб қолди. Йўлга чиқишдан олдин режалаштириб ҳам олмабди. Бироздан кейин бир қарорга келгандай бўлди. Одамлардан сўраб-суриштириб яқин орадаги меҳмонхонани излаб кетди. Назарида у ёлғиз эмасдай, кимдир уни ҳар бир қадамни кузатиб бораётгандай эди гўё. Дарё бўйидаги меҳмонхона шинамгина экан. Дарёнинг шувури ҳам қулоғингга чалиниб туради. Аъзам кийимларини алмаштириб ўрнига чўзиларкан бугунги кунини бир-бир ҳаёлидан ўтказди. Самолётдан тушганидан бери биров кузатиб келаяпти деган гумон уни ҳалиям тарк этмаганди. Бу нарсани ўзидан йироқлаштиришга қанчалик уринмасин фойдаси бўлмади. Уйқуси қочди. Бир бор ухлаб қолгандек ҳам бўлди. Аммо негадир тезда чўчиб уйғониб кетди. Узоқ ўйланиб ётиб кўзи илиниши билан тушига отаси кирди. Қўлида кимнингдир суратини ушлаб олибди. Танийсанми, тур кўзингни каттароқ оч дейишини қўймайди. Аъзам эринибгина кўзини очиб ой нурида соатига қаради. Соат миллари тунги учни кўрсатиб турарди. Батамом уйқуси қочди. Эртанги кун режасини туза бошлади. Шу пайт йўлакдан одам шарпаси эшитилди. Назарида унинг эшиги олдида тўхтагандай бўлди. Нафасини ичига ютганча секин ўрnidан турди. Ўрнини одам ётгандай қилиб дўшпайтириб қўйиб эшик олдига яқинлашди. Худди шу пайт эшик ҳеч қандай овозсиз очилди. Аъзам ўзини панага олишга зўрға улгурди. Хонага шарпа каби оҳиста кириб келган одам эшикни майин ёпди. Чўнтагидан бир нарса чиқариб диван томонга яқинлаш-

ди. Диваннинг бош тарафидаги одеялни чап қўли билан кўтарди. Шу чоғда ўнг қўли жиззиллаб қўлидаги нарса-си ерга тушди. Томоғига ёпишган учта бармоқ сиқувидан кўзлари чакчайиб кетди. Кейин эса шарпа бугун гавдаси билан креслога беозоргина ўтириб қолди. Сал олдин қўлида бўлган тўппонча ўзи томон тўғрилланган эди. Ёнидаги пичоғи ҳам йўқ бўлиб қолган чақирилмаган «мехмон» ўтирган жойида бир қимирлаб олди.

— Хонамни адаштириб қўйибман.

— Адашиб кириб қолган жойингдаги одамларни отиб ташлаш одатинг ғалати экан. Ҳозир мутасаддиларни чақирман, хонангни кўрсатиб қўйишади. Балки ўзлари ҳам анчадан буён излаб юришгандир. Ноёб касбинг бор экан. Лекин сен адашмадинг. Сен мени самолётдан тушган пайтимдан бери таъқиб қилиб келдинг. Лекин мени сен билан ҳеч қандай номаъқулчилик жойим йўқ. Истасанг кетавер. Мен ҳам вақтида кўп одам ўлдирганман. Аммо улар душман эди. Қўлида ҳам қуроли бўларди. Ухлаб ётган одам эмасди улар.

Шарпа сал жонлангандай бўлди.

— Ростданам кетсам бўладими?

Аъзам қўлидаги тўппончани, ортидан пичокни очик деразадан зарб билан дарё томон улоқтирди. Сувда уларнинг чўлпиллаган овози эшитилди.

— Кетавер, сенда бошқа ишим йўқ.

— Мени ким ёллаганини ҳам билгинг келмайдами?

— Керак эмас.

Шарпа ишониб-ишонмай ўрнидан турди. Кейин эшик томон юрди. Йўлакка чиққач эшикни ёпишдан олдин Аъзамга қараб бошини у ён-бу ён қимирлатди. Эшик аста ёпилиб қадам товуши узоқлашди. Аъзам бу товушга қулоқ солиб ётаркан ўзида аллақандай енгиллик сизди. Мезбонлар «самимий» кутиб олишмоқда. Демак укасининг «жўра»лари шу шаҳарда. Эрталаб собиқ қуролдоши Ремпелни топади. Учиб келишидан олдин телефонлашганди. Иши осонроқ битса тезроқ қайтиш ниятида эди. «Жўра»лар ҳам унча-мунча эмас шекилли.

Эрталаб меҳмонхонанинг ўзида нонушта қилди. Сўнг дўстига телефон қилди. Тўхтаган манзилини айтди. Унинг ярим соат ичида етиб келишидан мамнун бўлди. Кенг залнинг турли бурчакларига қўйилган креслолардан бирига ўтириб ҳар хил журналларни ҳафсаласизлик билан варақлаб ўтирди. Вақт эса имиллаб ўтаётгандай гўё. Дўсти ўзгариб кетганмикин. Дўнгпешона, жингалаксоч йигит эди. Бир тутам сочи казак атаманларига ўхшаб ҳамиша ҳурпайиб турарди. Ниҳоят меҳмонхона эшиги олдида Ремпель кўринди. Ҳали ҳам бир тутам жингалак сочи пешонасини бегаб турибди. У ичкарига кириб атрофга синчиклаб қаради. Ўрнидан туриб пешвоз юрган Аъзамни таниб яшнаб кетди. Бир-бирларини бағирларига босиб ҳар иккаласи ҳам бир сўз демай туриб қолишди. Аъзам дўстини юқорига таклиф қилди. Ремпель эса сал наридаги диванга ишора қилди.

— Тепага чиқишга тоқатим йўқ, шу ерда гаплаша қолайлик.

Аъзам ҳам бошқа қистамади. Биргалашиб диван томон юришди. Хол-аҳвол сўрашган бўлди. Доимо кулиб турадиган Ремпель ҳалиям ўша-ўша. Охорли костюм-шим, чиройли бўйинбоғ уни янаям кўркам кўрсатарди. Аъзамнинг бир кўнгли дўстингни уканг можаросига аралаштирма дегандай бўлди. Пўрим кийиниб олибди. Балки бирор жойда амалдордир. Унга бу ишлар тўғри келмас. Бир хаёли у сенинг дўстинг, бирга қон кечгансизлар дерди. Охири барини тўкиб солди. Володка жуда сокин бир тарзда эшитди. «Жўра»лардан бири «Фролов» ҳақида гап кетганда бошини чайқаб қўйди. Меҳмонхонадаги тунги «меҳмон» ҳақида эшитганда эса беихтиёр муштлари қисилди.

— Нарсаларингни олиб туш, меникида турасан, бу ишни ҳал қиламиз. Кўп йигитларнинг хабари бор. Ҳаммаси етиб келишади. Душмандан баттар экан-ку, бу қанжиклар. У дўсти кўрсатган суратларда «Фролов»дан бошқа бирортасини танимади.

— Ростданам ўша исқиртга ўшаркан, — деди суратларни узатаркан. — Майли, буларни танийдиган йигитларни топамиз. Сен нарсаларингни олиб тушавер.

Аъзам юқорига чиқиб юкларини олиб тушди. Унгача Ремпель анча жойга телефон қилиб улгурди. Дўстининг қўлидан юкхалтасини оларкан кўзини қисиб қўйди.

— Алёха билан гаплашдим. Германияда экан. Мен боргунимча ҳеч қандай ҳаракат қилманглар деди. Эртага етиб келаркан. Иркутскдан Сашка Рожков келяпти. Бугун-эрта йигитларнинг кўпчилиги йиғилишади. Бир маза қиламиз.

— Аъзам дўстининг елкасидан аста кучоқлади.

— Эҳ Володка, сизларни ҳам ташвишга қўйдим шекли. Йигитларниям овора қилиб қўйдик.

— Овораси йўқ оғайни. Икки йил бошимиздан нималар кечмади. Биз тирик қолганимиз, тирик юрганамиз учун бир-биримиздан қарздормиз. Хизмат вазифам бундай ишларга аралашимни тақозо этмайди. Лекин керак бўлса аралашаман. Алёха билан Сашка Рожковнинг ўзи бундай ишларнинг жонини киргизади. Бошқа ҳар қандай хизматингга тайёрман. Ҳозир дала ҳовлимга борамиз. Бошқа йигитлар ҳам келиб қолишади. Бу ҳовли уларнинг қўналғаси. Йўли тушгани қўниб ўтади. Бир-биримизни топиб олганимизга анча бўлган. Йилда уч-тўрт марта йиғилиб турамиз.

Дала ҳовли шаҳардан ярим соатлик йўл экан. Ўрмонзор биқинига жойлашган шинамгина уй Болтиқбўйи томонларда русм бўлган шаклда қурилган. Атрофдаги уйлардан пастроқ бўлсада кўзга бошқача кўринади. Ҳовлида эр-хотин ёш молдованлар қоровуллик қилишаркан. Володка машина калитини қоровулга тутқазиб тайинлади.

— Шу кунлар уйда меҳмондорчилик бўлади. Ўзбекистондан энг яқин дўстим келган. Уни кўришга кўпчилик келади. Машинани ичкарига олиб кирма. Нима камчилик бўлса тўғрилаб келасан. Мен эса бугун ишга бормайман. Аввал ичкарига кириб бизга чиройли газак тайёрлаб бер. Дўстим билан қиттак-қиттак қилиб турамиз. Сизлар эса бозор-ўчар қилиб келинглар. Келганинглар-

да нима овқат қилишни маслаҳатлашамиз. Ҳа айтгандай, тўнғиз гўшти аралашган ҳеч нарса олма. Дўстим хафа бўлади.

Икки ўртоқ ичкарига кириб кийимларини алмаштириб чиқишди. Шундан кейин Володка боғни, ундаги гуллар, ҳар хил дарахтларни, кўм-кўк мавжланиб турган чўмилиш ҳавзасини кўрсатди. Аъзам қойил қолган жойи уйнинг ертўласи эди. У ерга юк машиналари бир томондан кириб, иккинчи томондан бемалол чиқиб кетарди. Катта-катта музлаткичлар, қутиси билан тахлаб ташланган турли хил ичимликлар худди савдо омборини эслатарди. Улар ертўладан чиқишганда қоровул йигит сув бўйидаги шийпонга бошлади. Стол устида турли хил газаклар чиройли қилиб териб қўйилган эди. Володка мамнун жилмайиб йигитнинг елкасига қоқиб қўйди.

— Баракалла, энди бўшсизлар. Қолган ишларни бажараверинглар.

Қоровул йигит аёли билан чиқиб кетгач икки ўртоқ ёлғиз қолишди. Володканинг таклифи билан жангларда ҳалок бўлган дўстларини хотирлаб ҳар бири учун алоҳида қадаҳ кўтаришди. Ичкиликка унча хуши бўлмаган Аъзам ҳам дўстининг қистови билан тенгма-тенг олишиб турди. Бирида ўтказиб юбормоқчи бўлганди Володка росмана хафа бўлди. Шундан кейин у ҳам баравар олаверди. Бу орада дастурхон бир неча бор янгиланди. Володка ширакайф бўлиб қолгач гитарасини келтирди. Кечқурунлари казармада ётиб айтган қўшиқларини куйлай бошлади. Бир маҳал Аъзам дарвозадан кириб келаётган Сашка Рожковни кўриб ўрнидан туриб кетди. Володка парво қилмай куйлаб ўтирганини кўриб ўзидан хавфсиз ради. Кўзимга кўринди чоғи, маст бўлиб қолдим шекилли деб ўйлади. Сашка янаям яқинроқ келганида эса унга қараб кучоғини очди. Володка ҳам гитарасини четга қўйиб кучоқлашиб кўришди. Сашка ўктам тортибди. Гаплари ҳам кескир, лўнда-лўнда. Володкадан воқеани эшитгани учун дўстини руҳлантирган бўлди.

— Эртага Киевдан Вася Даниленко ҳам етиб келади. Йўқ деганда взводимизнинг ярми йиғилади. Муаммонг

хал бўлади дўстим. Кейин сен бизга ўзбекча қилиб палов дамлаб берасан хўпми, бир отамлашамиз.

Эртаси куни тушга яқин Азиз кириб келди. Унинг атрофида нари-бериси билан ўнтача одам бор эди. Колка тўпчини Аъзам бир қарашдаёқ таниди. Кек сақламайдиган йигит экан. Аъзам билан қучоқлашиб кўришди. Азиз дўстининг ёнига ўтираркан кафти билан тиззасига уриб қўйди.

— Болавар шуғулланишяпти. Қайси бозорга Ўзбекистондан мева келтирилган бўлса, унинг бошида ким турганини аниқлашяпти. Бир икки соат ичида хал бўлади. Сенда уларнинг фотолари бор экан, кўпайтириб болаларга тарқатсак шоввозларни топишимиз осонлашади. Топганимиздан кейин у ёғини Колка тўпчининг ўзи охирига етказди.

Азизнинг айтганидай бўлди. Тушдан кейин Колка тўпчининг болалари қидирилаётган одамлар топилгани ҳақида хабар беришди. Улар билан гаплашган Колка тўпчи жиддий тортиб Азизни четга имлади. Бир икки оғиз холи гаплашиб олишгач яна даврага қўшилишди. Аъзам савол назари билан қараганда Азиз изоҳ берган бўлди.

— Қассоб лақабли бир одам бор. Ҳаммаёқни ресторанлар билан таъминлаб ташлаган. Иши тоза одам. Оддий қассоблик билан иш бошлаган. Кейинчалик кучайиб кетган. Қўл остидаги оддий фаррошдан қоровулгача ҳаммасини таъминлаб қўйган. Бировга хафа қилдирмайди. Биз излаган одамлар унга хизмат қилишаркан. Шуниси га хайрон қоляпман. Қинғир одамларни жини суймайди деб эшитган эдим. Ҳозир Колка тўпчи уни олдига бориб келади. Одамлари шилта эканлигини айтади. Тушунсатушунди. Тушунишни истамаса ўзимиз тортиб оламиз. У кишиниям биз биладиган нозик жойлари йўқ эмас.

Колка Қассоб билан учрашувга кетиб бирор уч соатларда қайтиб келди. Хотиржам, чехрасидан иш ўнгидан келгани тайин эди. Маълум бўлишича Қассоб шулар билан ош-қатиқ бўлгандан буён иши орқага кетаётганини айтиб эртага кундузи соат тўққизда «Уч оғайни» ресторанида уларни рўбарў қилишга сўз берибди.

«Уч оғайни» ресторани шаҳардаги энг нуфузли емакхоналардан бири. Катта-катта корчалонлар, чет эллик бойваччаларнинг севимли жойларидан саналарди. Колка тўпчи йигитлари билан йигирма дақиқа олдин етиб келди. Аъзам билан Азиз сал кейинроқ келишди. Шу пайтгача уларни бепарво кузатиб турган мулозимлар Азизни кўргач гимирлаб қолишди. Улардан бири тезда ичкарига кириб кетди. Хаял ўтмай ичкаридан Қассоб чиқиб келди. Эллик ёшлардан ошган катта хўжайин илтифот билан Азизга пешвоз чиқди.

— Менинг кадрдоним, марҳабо. Ташрифинг билан мени бағоят хурсанд этдинг.

Азиз ҳам чуқур ҳурмат билан Қассобнинг қўлини олди. Сўнг эса Аъзамга ишора қилди.

— Менинг акам. Энг кадрли меҳмоним.

Мезбон Аъзам билан ҳам худди эски кадрдонлардай кўришди. Ҳатто ҳазил ҳам қилди.

— Қаерда бундай қорайдингиз? Одамнинг ҳаваси келади-я.

Азиз ҳазилни давом эттирди.

— Буники табиий, заводидан шундай чиққан.

Ҳаммалари барабар кулиб юборишди. Қассоб эшик олдида турган мулозимлардан бирига маъноли қараган эди, у ҳам ўнг қўли кафтини хиёл кўтариб қўйди. Қассоб бир қадам четга сурилди.

— Нима қилиб ташқарида турибмиз. Қани ичкарига. Азизнинг меҳмони менинг ҳам меҳмоним, — дея Аъзамнинг қўлтиғидан олиб ичкарига бошлади. Улар ортидан Азиз билан Колка тўпчи юришди.

Азиз Қассобнинг шаҳарнинг ўзида элликта ресторани борлиги, бошқа худудларда ҳам шундай эканлиги, улардан яхшигина даромад олишини ҳам яхши биларди. Унинг хосхонаси одмигина экан. Меҳмонлар жойлашиб олгач унга маҳтал бўлиб турган мулозимга яқинроқ келишни буюрди.

— Мен бандман. Ўзим айтмагунимча ҳеч ким безовта қилмасин. Энди анави учаласини бошлаб кир. Беш-

ўн дақиқалик ишимиз бор. Қолганини кейин гаплашамиз.

Мулозим чиқиб кетгач хонага ажабтовур сокинлик чўкди. Қассобнинг панжалари хиёл қалтираётгани Азининг назаридан четда қолмади. Хаял ўтмай хонага худди ака-укадек гавдаси бир хил барваста икки киши, улар ортидан эса елкалари бироз букчайган «Фролов» кириб келди. Фотосини кўриб кўзлари ўрганганига қарамай «Фролов»ни кўрганда Азиз «вой онангни» деб юборганини сезмай қолди. Хамма жим эди. Пойгакда тизилишган учовлонга Қассоб аста яқинлашди. Улардан бирига кўрсаткич бармоғини ниқтади.

— Мен бераётган пул маишатингга етаяптими?

Эшитилар-эшитилмас тасдиқ ишорасини олгач қолганларидан ҳам сўраб чиқди. Улар ҳам қуллук қилишди. Қассоб бориб жойига ўтирди. Шу алфозда панжалари креслонинг икки томонига сингиб бораётгандай эди.

— Етаётгани аниқ. Ўйнашларинг билан хорижда айш қилишга ҳам етиб ортади. Шундай экан нега фирромлик қилдиларинг. Бир йигитни чув тушириб хонавайрон қилибсанлар-ку, муттаҳамлар. Ўша йигитнинг акаси менинг кадрдоним. Энди нима қиламиз? Агар мен кам тўлаётган бўлсам айтинглар.

«Фролов»нинг ёнида тургани икки кўлини кўксига кўйди.

— Бизни кечиринг. Биз у йигитни хафа қилмоқчи эмасдик. Иш билан чалғибмиз. Уч кунга қолмай қарзимизни етказамиз.

Колка тўпчи Қассобга пулнинг тахминий миқдорини ҳам айтган экан. Қассоб унга яна икки баравар қўшиб айтди. Аъзам ҳайрон бўлиб оғиз жуфтлаган эди, Азиз ишинг бўлмасин дегандай туртиб кўйди. Айбдорлар ҳам бу миқдорни эшитиб ғимирлаб қолишди-ю, Қассобнинг чакнаб кетган кўзига қарашга ботинолмай ердан бошларини кўтаролмай қолишди.

— Эшитмаяпман.

Қассобнинг қаҳрли овози ҳатто меҳмонларни ҳам чўчи-
тиб юборди.

— Айбдормиз, тўғрилаймиз.

Қассобнинг юзида истеҳзоли кулгу пайдо бўлди.

— Мана бу эркакча гап бўлди. Албатта тўлайсизлар. Фақат уч кунда эмас. Бир соатга қолмай тўғрилайсизлар. Меҳмонларни интизор қилиш яхши эмас. Кечиксанглар хафалашиб қоламиз.

Қассоб гапини тугатиши билан хонага бояги мулозим кириб келди. Хожасининг амрини кутиб бурчакда тош қотди. Қассоб ҳам уни маҳтал қилмай амр этди.

— Вячеславга айт. Йигитларига тайинласин. Манавилар билан бориб ишни битириб келишсин. Бир соатга қолмай ҳаммаси тахт бўлсин.

Шу лаҳзаларда Аъзамнинг кўзлари «Фролов»нинг кўзлари билан тўқнашди. У жуда аянчли эди. Аъзамнинг ҳатто раҳми ҳам келди. Разм солса Азиз ҳам унга нафрат билан қараб турибди. Учовлон шалвираб чиқиб кетишди. Шундан кейин Қассоб Аъзамга юзланди.

— Иш битди. Биздан хафа эмасмисан? Энди сизларнинг таомил бўйича бир пиёла чойга марҳамат.

Аъзам раҳмат деганча Азизга қаради. Азиз ҳам миннатдорчилик билдирди.

— Биз қайтсак бўларди. Шундайига ҳам кўп вақтингизни олдик.

— Йўқ, йўқ, — деди Қассоб. — Ўзи мени ҳам қарзим кўп. Йўқ десанглар қаттиқ хафа бўламан.

Шу гаплардан кейин Қассоб хосхонанинг тўридаги эшикни очиб ичкарига манзират қилди. У ерда чиройли стол тузаб қўйилган. Столнинг икки томонида бежирим кийинган икки қиз ёқимли табассум билан меҳмонларни кутиб олишди. Улар жойлашиб олгач қизлар ёнига яна икки йигитча келиб қўшилди. Улар шундай чаққон, эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилишардики, ҳатто Азиз ҳам қойил қолгани сезилиб турарди.

Йигитчалар қадахларини тўлдиргунча қизлар газакларни устини очиб тайёр қилиб қўйишди. Қассоб қадах-

ни оларкан хизматдагиларга енгил ишора қилди. Улар худди шарпа каби ғойиб бўлишди. Ўтирганлар уларни қайси томонга юрганлариниям сезмай қолишди. Қассоб қўлига қадахни олиб ўрнидан турмоқчи бўлганда Азиз илтимос қилди.

— Илтимос, ўтириб гапираверсангиз, сиздай одам тик туриб гапириши бизга ноқулай.

Шунга қарамай Қассоб ўрнидан турди.

— Мен тик туриб гапирмасам бўлмайди. Балки гапим чўзилиб кетар. Мен бугун ҳаётдаги ўз принципларимдан иккитасини бузаяман. Лекин бундан хафа эмасман. Ҳеч қачон тушликкача ароқ ичмаганман. Бугун ичяпман. Чунки азиз меҳмонларим келган. Иккинчиси, мен ҳеч қачон ўз одамларимни хор қилиб қўймаганман. Тўғри, хато қилишса шафқатсиз жазолайман. Лекин бировнинг олдида эмас. Энди гапим чўзилса ҳам яна бир гапни айтишим керак. Шунини ҳам эшитганларингдан кейин мени тушунасизлар деб ўйлайман. Қишлоғимизга немислар бостириб кирганда мен беш ёшда, опам Настя саккиз ёшда эди. Улар танк устида, оғзида гарможка чалиб келишган. Бизга печенье, шоколадлар беришган. Мен, ҳатто уларни яхши кўриб қолган эдим. Аввал улар мактаб директорига қўшиб бувамни отиб ташлашди. Бунга чидолмаган отам сомонхонадан панхаша олиб чиқиб уларга ташланди. Уни ҳам отиб ташладилар. Онам оғироёқ эдилар. Бир амаллаб уларни кўмишга рухсат олдик. Қишлоқ четидаги қабристонга олиб бориб кўмганимиздан сўнг қишлоққа қайтишга ҳолимиз ҳам, хохишимиз ҳам қолмади. Бувим бошчилигида ичкари томон йўл олдик. Йўл-йўлакай сафимиз ҳам кенгайиб борарди. Фашистлар яна қайтиб келишидан қўрққан одамлар жон талвасасида ичкарига интилишарди. Бир бурда нонимиз ҳам йўқ. Кийимларимизнинг увадаси чиқиб кетган. Қанча юрганимизни билмайман. Бир катта шаҳарга етганимизда аёллар, ёш болаларни машинага чиқаришди. Қандайдир вокзалга келдик. Умримизда биринчи марта поездни кўриб Настя иккаламиз роса қувонганмиз. Кейин эса поездда

хам анча юрдик. Поезддан тушганимиздан кейин арава-ларда, яна машинада ҳам юриб худди ўзимизнинг қишлоққа ўхшаган жойга бориб қолганмиз. У ернинг Фарғона эканлигини кейин билганман. Биз жойлашган уй эгалари жуда меҳрибон одамлар эди. Бизга битта хоналарини бериб, ўзлари саккиз жон битта хонага жойлашишган эди. Ўшанда биринчи бор ичган суюқ овқатнинг мазаси ҳали-ҳам оғзимдан кетмайди. Собит дадам ўғилларига қўшиб менинг ҳам қўлимни ҳалоллаганлар. Ўшанда Содик билан иккимизга янги тўнча кийгишиб, белимизга белбоғ бойлаб қўйишган. Тўйимиздаги қувончим, ирғишлаб у ёқдан-бу ёққа югуришимни айтсангизчи. Ўшанда қўшнилар, тўйга келган меҳмонлар олиб келган қўйлақчаларим Содикникидан ошиб кетган экан. Бувим айтганлари учун Настя иккаламиз Собит амакини дада дердик. Биз билан Собит амакимнинг болалари саккизта бўлдик. Айниқса онамга ҳамма меҳрибон эди. Ҳовлимизга кирган қўшни хотин борки қўлида майизми, туршакми, чалпакми бир нарса бўларди. Синглим ўша ерда туғилган. Бувимнинг розиликлари билан унга ўзбекча Насиба деб исм қўйишган. Ҳақиқатданам синглим ризқ-насибали бўлди. Уруш охирироғига бориб имкони борлар қаторида биз ҳам ўз юртимизга қайтдик. Бувим забардаст аёл эдилар. Колхозда трактор ҳам минганлар. Ўзларига ишончлари баланд эди. Собит дадамга минг қуллуқ қилиб юртимизга қайтишга изн сўрадилар. Бир пайтлар қуруқ қўл билан абгор ҳолда кириб борган жойдан қўни-қўнжимиз тўлиб чиқиб кетганмиз. Бутун қишлоқ бизни кузатишга чиққан. Ким олма, ким қовун, ишонасизларми бир арава юк бўлган. Содик ўртоғим ортимиздан анча жойгача эргашиб йиғлаб келган. Ҳалоллик, бировнинг ҳақига хиёнат қилмасликни Собит дадамдан ўрганганман. Буларни унутиб бўладими? Бувим умрларининг охиригача уларни алқаб ўтдилар. Улар бўлмаса ҳолимиз не кечарди. Жуда қўп одамлар очликдан ўлиб кетганини ўз кўзим билан кўрганман. Афсус, бувимнинг бир орзуларини амалга оширолмадим. Уруш пайти жон сақлаган жойларимизга олиб боролмадим. Бепарволик қилдим. Бувим

армон билан кетдилар. Онам эса ўз қишлоғимизга келгач бир йилга ҳам етмадилар. Бувам, отам кўмилган жойни ҳар кун қидириб чиқиб кетадиган одат чиқардилар. Ҳеч нарса емай, озиб-тўзиб кетдилар. Охири шу дард у кишини олиб кетди.

Гапнинг шу ерига келганда Қассобнинг овози титраб кетди. Хаяжони ортиб борарди. Яна бирор воқеа ёдига тушиб қолса йиғлаб юбориши аниқ эди. У қадахни баяланд кўтарди.

— Шу азиз инсонлар хотираси учун ичайлик.

Қадахлар бўшаши билан икки қиз ва икки йигит қандай тез ғойиб бўлишган бўлса шундай тез пайдо бўлишди. Қадахларни тўлдириб хизматни бошлаб юборишди. Бундан уёғи эса қоларли гап бўлмади ҳисоб. Ҳамма гапни мезбон айтиб бўлганди. Бир соатга етмай қарздорлар ҳам етиб келишганини хабар қилишди. Вячеслав кириб ҳаммаси тахт бўлгани ҳақида ахборот берди. Кейин эса Қассобнинг қўлига бир энлик қоғоз узатди. Хатни ўқигандан сўнг у Аъзамга ҳайрат билан тикилиб қолди. Кейин эса ҳақиқий эркак мана шундай бўлади деб Аъзам учун қадах кўтаришни сўради.

Меҳмонлар тургач Қассоб уларни кўчагача кузатиб чиқди. Йўл-йўлакай Жаъфарнинг ғайратига қойил қолгани, у билан тўғридан-тўғри ишлашга тайёрлигини айтди. Агар бу ишга Аъзам ҳам бош қўшса янада яхшилигини қайта-қайта таъкидлади. Гапининг охирида эса уканг ҳамкорлик қилган ҳайдовчилардан бири ноҳолис одам экан бундайлардан эҳтиёт бўлинглар, деди.

Сашка Рожковнинг башорати тўғри чиқди. Володканинг дала ҳовлисига собиқ қуролдошларнинг бир қанчаси йиғилишибди. Узун столга дастурхонлар тўшаб, чиройли тузаб қўйишибди. Йигитлар бир-бирини суҳбатига тўймас, айтадиган гаплари кўп эди. Ош дамлашини баҳона қилиб Аъзам ичмади. Темир ўчоқ, қозон, уч-тўрт хил гуруч, сабзи-ю, зираворларгача тайёрлаб қўйишибди. Қозонни осиб ошга уннади. Қримдан етиб келган дўсти Амет аллақачон қўйни сўйиб нимталашга бошлаганди. Энг мазали жойларидан кесиб олди. Бироздан сўнг қову-

рилаётган масаллиқларнинг хушбўй ҳиди Володканинг ҳовлисидан ошиб ўтиб қўшни ҳовлиларга ҳам етди. Зирваги тайёр бўлиб гуручини солиш арафасида қоровул йигит кўчада қўшни аёллар Аъзамни чақиришаётганини айтди. Ҳайрон бўлиб кўчага чиқди. Уч-тўртта ёши катта аёллар экан. Димоғларини қитиқлаган бу хушбўй овқат борасида тортишиб қолиб, аниқлик киритиш учун келишган экан. Аъзам қулганича палов дамлаётгани, пишганида уларга ҳам узатишини айтди. Аёллар эса бу болалари учун зўр совға бўлишини айтиб хурсанд бўлишди. Бу аёллар Аъзамга онасини эслатди. Бундан у онаси, аёли, болалари-ю, жиянчаларини соғинганини чуқур ҳис этди. Жаъфарнинг кўзлари яшнаб, ғам-ташвиш эгиб қўйган қадди тикланишини кўз олдига келтириб яйраб кетди. Эртага биринчи рейс билан юртга қайтади. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас.

ЛАФЗ

Икки улфат чойхонадан чиққанларида янги машина атрофини тумонат одам ўраб турганди. Булар яқинлашгач томошабинлар бироз четга сурилишди. Ичларидан кимдир «Умар ака, машина муборак бўлсин» деди. Улфатларнинг олдироғида келаётгани қўлини кўксига қўйганча томошабинларга юзланди.

— Қуллук, сизларгаям бўлсин.

Оппоқ, чиройли машина аста жилиб бирдан тезлашди. Рулда ўтиргани ўриндиққа қулайроқ жойлашиб олди.

— Абдуғаффор ошна жониворни қара, қўйвор мени дейди. Тезликни анов кунни бир юз олтмишдан ҳам оширсам қилт этмади.

— Яхши, аммо ҳозир кимсасиз чўлда эмассан-ку, сал секинроқ юр. Яна ичиб ҳам олдинг. Бир фалокат бўлмасин.

— Қўрқма ўрток. Тормозиниям яхши ишлашибди. Шундоқ босишнинг билан тўртта филдирак ҳам ерни қаттиқ тишлаб, бир қарич ҳам жилмайди. Мана ҳозир кўрсатаман.

Аста кетиб бораётган машина бирданига шиддат билан ела кетди.

— Бўлди Умар, кўрдим зўр экан. Нима бўлгандаям бу темир. Ўпкани босиб юрган маъқул.

Шу маҳал қаттиқ чийиллаш овози эшитилиб машина бир ёнга сал оғиб тўхтади. Олд ойнага урилган ширмой нон филдиракдек айланиб катта йўл ёқасидаги ариқ томон филдираб кетди. Шошиб машинадан тушган ҳайдов-

чи, ундан кейин сапчиб тушган шериги машинанинг ўнг томонида, гужанак бўлиб ётган болани кўриб довдираб қолишди. Ҳайдовчини ёнида ўтиргани шошганича бошидаги дўпписини олиб, йўл четидаги ариқчадан сув олиб келиб боланинг юзига сепди. Ерда ётган бола бир силтаниб кўзини очди. Шундагина кўрққанидан нима қилишини билмай турган машина эгаси унинг олдига чўккалаб қўл-оёғини пайпаслай бошлади.

— Ўғлим, ҳеч нарса қилмадимми? Ўрнингдан туроласанми?

Чамаси ўн ёшлар атрофидаги болакай нима бўлаётганига тушунмай бу икки кишига ҳайрон бўлиб қаради. Бирин-кетин одамлар тўпланаётганини кўриб даст ўрнидан туриб уст-бошини қоқди. Ўзидан сал нарироқда турган елим халтани олиб, ичига қараб ҳайрон қолди. Битта нони кўринмайди. У теварак-атрофга олазарак қараб йўлнинг нариги четида, шундоққина ариқ бўйида турган нонга кўзи тушиб ўша томон бир-икки қадам босдию мункиб кетди. Яхшиям ҳайдовчининг шериги ушлаб қолди.

— Умар, болани касалхонага олиб бориш керак.

Машина жўнаб кетгач ҳангоматалаб йўловчилар ҳам ўз йўлига равона бўлиб, ҳозиргина гавжум бўлиб турган кўча яна сокин бўлиб қолди.

* * *

— Бола равон, бир текис гапиряпти. Бирор жойи лат емаган. Лекин бу хотиржам бўлиш керак дегани эмас. Етти ёшда. Гавдаси борлигига ёшидан катта кўринади. Нонга чиққан экан. Уйда ёлғиз онаси билан яшаркан. Ташлаб қўйинг. Иложи бўлса хабар олиб туринг. Агар бирор ўзгариш бўлмаса сизни бахтингиз, — деди болани обдан текшириб бўлган шифокор.

Бутун шаҳарга қўли енгиллиги билан танилган Улуғбоев дўхтир, адолатпарварлиги билан ҳам кўпчиликнинг ҳурматини қозонганди. Ўзи ҳам бу болани уч-тўрт бор уйига ўтиб хабар олиши тайин. Агар унга бирор нарса бўлса Умарнинг ҳам ҳолига вой. Дўхтир юз-хотир қилиб

ўтирмай тегишли жойга рўпара қилади. Умар дўхтир билан гаплашиб бўлгач сал нарида турган болани олдига бориб қўлидан тутди.

— Отинг нима ўғлим, қаерда турасан.

— Яккабулоқда.

Умар машинада кутиб турган ўртоғига кетдик ишорасини қилди. Шаҳар маданият уйининг олдидан ўтиб ўнгга қайрилгач, машинани тўхтатиб бозорга кириб чиқди. Шошилич қилинган бўлсаям елим халтадаги патир нонлар, анор, олма каби меваларни сархилидан олингани кўриниб турарди. Яккабулоқ маҳалласига яқинлашаркан Умарнинг қўллари қалтираётганини ўртоғи ҳам сизди.

— Ошна, — деди у орқага ярим ўгирилиб болага қараб. — Мен шаҳар марказидаги дўконда ишлайман. Нима керак бўлса келавер. Сендан жонимни ҳам аямайман. Айтганингни қилмасам эркак эмасман. Мана ўртоғим гувоҳ. Фақат бирон жойим оғрияпти дема, жон ошна. Гапимда турмасам кун кўрмай.

* * *

— Зўлдир келяпти, қоч!

Ногаҳон эшитилган овоздан кўчамиз адоғидаги сайхонликда копток тепаётган болалар дуч келган томонга тарикдек сочилдик. Яқинда ҳарбийдан қайтган акамнинг менга совға қилган камари дарвоза вазифасини бажараётган тош устида қолгани бирдан ёдимга тушиб ортимга ўгирилдим. Зўлдир анча яқинлашиб қолганди. Ҳали ҳамма ўртоқларимга кўрсатиб мақтанишга улгурмаганим, акамни икки йил кутиб, энг кўп хат ёзиб эришган камарим тош устида, темир тўқаси қуёш нурида ялтираб ётарди. Кўзим ёшланиб, бир-икки қадам ортимга юрдим. Аммо қўрқув кучлилик қилди. Кўзимдан шашқатор ёшимни оқизганча уйга югурдим. Дам олиш кунни бўлгани учун ҳамма уйда эди. Кўча эшигимиз олдида енгим билан кўзларимни артиб олдим. Кейин эса эшикни қия ёпиб кўчага мўралаб турдим. Зўлдир тўғри бизнинг эшикка қараб келарди. Югурганимча ховли этагига чопдим.

Қўйхонамиз орқасига жойлашиб олиб пойлаб ўтирибман. Тиззаларим дир-дир қалтирайди.

— Ҳой, ким бор, сув ичиб олсам майлими?

Бу Зўлдиннинг овози эди. Ичкари уйдан аввал отам, кейин онам чиқиб келишди. Акам соқол олаётган экан, деразадан бошини чиқариб «ха полвон» деб қўйди. Опаларим катта бўлишсаям чиқишмади. Кичкина укам билан деразадан мўралаб туришибди. Ҳовлимизнинг ўртасидан ўтган ариқнинг устига ўрнатилган темир сўрига аввал отам, кейин Зўлдин чиқиб ўтиришди.

— Меҳмон келиб қолибди, қани чойингни олиб кел онаси, — деди отам юзига фотиҳа тортаркан.

Онам бир зумда сўрига дастурхон ёзди. Кейин эса теварак-атрофга қараб кимнидир қидиргандек бўлди.

— Шовкат, ҳой Шовкат. Ҳозиргина шу ердан ўтиб кетувди-я. Худди Илвирсга* ўхшайди. Бир зумда йўқолиб қолади.

Бир маҳал қарасам онам мени қидириб боғ томон келяпти. Биқиниб олган жойимдан секин чиқиб онам томонга юрдим.

— Ҳа, бу ерданинг. Нима қиялсан? — дедилар ойим юришдан тўхтаб. — Уч-тўртта олма териб туш, меҳмон келди.

Онамнинг гапларидан жаҳлим чиқди.

— У меҳмон эмас, жинни-ку. Нимага бизникига келади?

Онамга яқин жойга келиб қолган эканман. Юзимга тушган тарсакидан кўзимдан олов чакнаб кетгандек бўлди. Баттар қайсарлигим тутди.

— Нимага урасиз? Олма териб бермайман.

Шарт ўгирилиб, бояги жойим томон юрмоқчи бўлганимда, биллагимда онамнинг қаттиқ панжаларини ҳис қилиб жойимдан жилолмай қолдим.

* *Илвирс* — Баланд тоғларда яшайдиган, қоплонга ўхшаш, тезлиги баланд жонзот.

— Ундай дема эси йўқ. Уям худонинг бир бандаси. Ўзларинг мазах қиласанлар, шунга уради. Индамасаларинг иши йўқ.

Зўлдирнинг асл исмини ҳеч ким билмасди. Қаердан келади, қаерга кетади унисиниям. Билганимиз киссасида доим ҳар хил катталикдаги зўлдирлар бўларди. Яна бир феъли, бирдан қўлига илинган нарса билан ёқмаган кишини тушириб қоларди. Катталар билан иши йўқ.

Тандир ёнидаги илгакга илинган халтани олиб, қўрқапаса, Зўлдир ўтирган сўри ёнидан ўтиб, ховлимиз ўртасида ўсган, шохлари деворимизу томимиздан ошиб, катта кўчагача кўриниб турадиган, қип-қизил бўлиб пишадиган олмамизга тирмашдим. Онам қизиқ эдилар. Кўчадан ўтган йўловчи борки, олмамиз ҳақида бир оғиз ҳавас билан гапирса бас. Дарров биттамызни чақириб олма териб тушишга буюрадилар. Ҳалиги одамнинг қўлига бир коса-ярим коса олмани тутқизгач, кўнгиллари жойига тушади. Бу юмуш кўпинча менинг чекимга тушгани учунми, олмага чиқиш ҳадисини жуда ўзлаштириб олгандим. Ҳозир эса истар-истамас зўрға чикдим. Олмаларниям иложи борича қурт еганроқларидан тердим. Пастга тушиб бояги йўлим билан Зўлдирга кўринмасликка уришиб ошхона томонга лип этиб ўтиб олдим.

Онам овқатга уннабдилар. Қўлимдан халтани олиб чиройли идишга солдилар. Ювиб бўлгач, зарда билан менга карадилар. Олмаларнинг сал қўлга илинадиганини саралай бошладилар. Мен эса пинагимни бузмай турибман. Онам олма солинган идишни қўлимга тутқаздилар.

— Дастурхонга олиб бор.

Ана холос! Энди нима бўлади? Зўлдир отамни олдида гарданимга тушириб қолса-я. Бир хаёлим йўқ деб оёқ тираб олай дедим. Аммо терган олмаларим туфайли онамдан шапалоқ еб қолмаганимга шукр қилиб турибман. Идишни кўтарганча сўрига яқинлашдим. Дастурхоннинг

бир четига қўлимдагини қўйиб ортимга ўгирилганимда отамнинг гапларидан турган жойимда қотиб қолдим.

— Шавкат, аканга салом бермайсанми?

Яхшиям олдимда Зоҳид, Юнус деган қитмир ўртоқларим йўқ. Агар бўлганда борми? Зўлдиннинг укаси деб роса калака қилишлари аниқ эди. Минғирлагандай бўлиб салом бериб ортимга қайтаётганимда отамнинг кейинги гаплари ҳаммасидан ошиб тушди.

— Ўтир, бирга чой ичамиз. Таом кўпчилик бўлиб ейилса савоб бўлади.

Оилада, ҳали бирортамиз отамнинг сўзларини икки қилмаганмиз. Энг ёмони отам Зўлдиннинг ёнига ишора қилиб турибдилар.

— Камаринг қолиб кетган экан, бу киши кўтариб келибди. Нега нарсаларингни дуч келган ерда қолдириб юрасан?

Шунда сўрининг бир четидаги, яп-янги камаримга кўзим тушиб хурсанд бўлиб кетдим. Қўрқа-писа Зўлдиннинг ёнига чўқдим. Бу орада онам мен яхши кўрадиган маставани тайёрлаб сузиб келдилар. Ўзлари ҳам отамнинг ёнларига омонатгина ўтирдилар. Назаримда Зўлдиннинг ёши акам билан тенгдай. Юзлари лўппи, гавдаси акамникидан катта эди. Бир зумда овқатини тугатганини кўриб онам бўш косага қўл узатдилар.

— Яна сузиб келайми?

Зўлдин хурсанд бўлиб кетди.

— Майли, роса ширин бўлибди.

Мен овқатимни яримлагунча у косасини яна бўшатди. Отам билан онамга қайта-қайта қуллуқ қилиб ўрнидан турди. Кетишга чоғланаркан сўрининг темир суянчиғига кафти билан уриб қўйди.

— Шу жойини тахтадан қилиб қўйсанглар бўларкан, одамга қаттиқ тегади. Мана бу ариқниям очик жойини ёпиб қўйинглар, биров тушиб кетмасин.

— Хўп бўлади полвон, — дедилар отам қулиб. — Кейинги келгунингизча тузатиб қўямиз — деб Зўлдиннинг елкасига қоқиб қўйдилар. Мен эса секин бориб камаримни тақиб олдим.

Аслида бу воқеани эслаб ўтиришнинг ҳожати ҳам йўқ эди. Зўлдирнинг гапида нима ҳикмат бўлиши мумкин? Аммо кейинги ҳафтасига уч-тўртта қариндошларимиз меҳмон бўлиб келишди. Айниқса, Дилбар холамнинг эндигина бир ярим ёшга кириб, ширингина бўлиб қолган қизини ҳам олиб келишидан ҳаммамиз хурсанд бўлдик. Жажжигина Дилдорани опаларим, укам, мен талашиб роса ўйнатдик. Пешин маҳал чой ичмоқчи бўлганимизда, сал бепарвороқ бўлиб қолибмизми, бир маҳал Дилдоранинг қаттиқ чинқириғидан чўчиб тушдик. Ҳовлида, кичкина коптокчани ўйнаётган Дилдора ариққа тушган коптокчани оламан деб ўзи ҳам ариққа йиқилиб тушганди. Буни кўриб сапчиб ўрнидан турган Дилбар холам шошганларидан оёқларини сўрининг темир суянчигига қаттиқ уриб олдилар. Биринчи бўлиб ариқ бўйига ўзим етиб бордим. Чиройли кўйлақчалари лойга беланган Дилдорани кўтариб олдим. Онам, Дилбар холам бири олиб, бири қўйиб қўрқиб кетган болачани овута кетдилар. Хайрият, бирор жойи тирналмабдиям. Тезда ювинтириб, бошқа кийимларини кийгизиб қўйишганди, худди ҳеч нарса бўлмагандай яна чопқиллаб кетди. Сўри томон юрганларида Дилбар холамнинг бироз оқсоқланаётганларини сезиб қолдим. Онамнинг айтишларича, тиззаларидан сал пастроғи кўкариб кетибди.

Ўша куни меҳмонларни кузатаётган чоғимизда онам бечора худди ўзлари айбдордек Дилбар холам атрофида парвонадай айланиб, тоза узр сўрадилар. Дилбар холам яхши бўлиб қолди деб қайта-қайта айтганларига қарамай, охиста юриб бораётганларидан жонлари оғриётгани сезилиб турарди.

Кечга томон, отам ишдан келганларида опаларим сўрига жой қилишди. Чой ичиб ўтириб онам меҳмонлар келгани ҳақида айтдилар.

— Яхши кутиб олдингларми?

Отам камгап одам эди.

Онам дастурхон четидаги попугини титраётган бармоғига ўраганича бошини қуйи солди. Отам зийрак киши

эдилар. Онамнинг нимадир дегилари борлигини дарров сездилар.

— Яна бирон гап борми?

— Дилбархон қизчасиниям олиб келди. Бирам ширин. Ўша денг коптогини оламан деб ариққа йиқилиб тушса-да! Уни кўриб шошиб қолган онаси сўридан ошиб ўтаман деб оёғини манави сабилга уриб олди.

— Ишқилиб қизчасига ҳеч нарса қилмадимми?

— Йўқ. Дилбархонни оёғи сал лат еди. Яхши бўлиб қолар.

— Ҳа, майли, яхшиликка бўлсин.

— Шундайку-я, одам хайрон бўласан. Анов куни девона йигит ариқнинг устини ёпиб қўйсанглар бўларкан девди. Сўрининг темир суянчиғи ҳақида ҳам гапирганди.

— Қара-я, — деди отам эндигина ушатган бир тишлам нонни дастурхон четига қўяркан. — Ё қудратингдан, бундай одамларда бирор хислат бўлармикин?

Энг қизиги шу воқеалардан сўнг мен Зўлдирдан қўрмай қўйдим. Кўчада кўриниб қолса ўртоқларимга ўхшаб тум-тарақай қочмайман. Менинг ботирлигимга болалар хайрон. Кейинчалик Зўлдил биз томонга келмай қўйди. Гоҳ-гоҳ шаҳар марказидаги бозорда кўриб қоламан. Ўзи таниган одамларнинг елкаларига икки қўли билан шاپатилаб қўйиб, кинна солгандай бўлиб, улар берган пулни киссасига жойлаётган бўлади. Гавдаси янаям бесўнақайлашган, елкасини букчайтириб юрадиган, кийимлари янаям афтодахол бўлиб қолганди.

Шу бўйи Зўлдилрни бошқа учратмадим. Мактабни битириб институтга киролмадим. Бир йил қурилишда ишладим. Кейин ҳарбий хизматга кетдим. Хизматдалик чоғим отам қазо қилдилар. Ҳарбийдан қайтгач, тайёрлов курсини битириб ўқишга кирдим. Энди мен талабаман. Назаримда катта ишларга қодирдайман. Биринчи курсни битириб таътилга келдим. Катта шаҳар ҳавосидан сўнг, дўппидек шаҳрим кўзимга кичкина кўринади. Ўша кунлари синфдошлар билан тоққа чиқмоқчи бўлдик. Бозор

дарвозаси олдида кўришмоқчи эдик. Сал вақтлироқ чиққанам учунми шошмасдан, бемалол кетиб борардим. Бир маҳал бировнинг қаттиқ овозидан чўчиб тушдим.

— Ҳой етимча, тўхта!

Хайрон бўлиб ён томонга қарасам Зўлдир келяпти. Эғнидаги кўйлагини тугмалари пойинтар-сойинтар, оёғида қийшайиб кетган калиш. Истар-истамай қўл узатдим. У эса қучоғини очиб келяпти. Ўзимни ўнглагунимча узун қўллари билан икки елкадан тутиб бағрига тортди. Ундан гуркираб келаётган бадбўй хиддан кўнглим беҳузур бўлиб кетди. Қани энди қўйиб юборса.

— Сен ҳам менга ўхшаб етим бўлиб қолдингми? — деди бурнини бир тортиб олиб. — Отанг зўр одам эдилар. Ҳамма яхши кўрарди.

Беихтиёр кўзларимга ёш қалқиди. Ҳарбий хизматим чет элда бўлганлиги учун отамнинг вафот этганлари ҳақида уйдагилар менга хабар беришмаганди. Жанозаларида қатнашмаганим армон бўлиб қолган эди. Зўлдирнинг гапи кўнглимни бузиб юборди. Шу тобда у кўзимга қадрдонимдай кўриниб кетди. Қўлимни киссамга тикиб бироз пул чиқардим. Қандай узатишни билмай турибман.

— Пулингни жойига солиб қўй, мени пулим роса кўп — деди у кўзлари чақнаб. Сўнг бўйнимни икки кафти орасига олиб у ён-бу ён бурагандай бўлди. — Жиринг қолмабди, ёғ еб тургин. Акангни кўрсам айтаман. Сени яхшилаб боқсин. Катта ўқишда экансан. Сен ҳали қора «Волга»да юрасан. Ўшанда мени уйлантириб қўясан.

Унинг болалигимдаги башорати ҳали ҳам эсимда эди. Бу гаплари руҳлантириб юборди.

— Танлаганингиз бўлса ҳозирам айтаверинг, уйлантириб қўяман.

Зўлдирнинг бирдан жаҳли чиқиб кетди. Кўзлари косасидан чиққудек бўлиб менга тик қаради. Шу тобда тушириб қолиш вазоҳати ҳам йўқ эмасди.

— Бор йўлингдан қолма сўтак — деди газаб билан, оғзидан тупук сачратиб. Тупугининг бир-икки томчиси юзимга тушди. Нима қилишни билмай довдираб қолдим. Зўлдир эса чарс ўгирилиб қовун бозори томон йўл олди.

Мен ҳам бозор дарвозасига қараб юрдим. Дилим ғаш, кўнглимга ҳеч нарса сиғмасди. Яхшиям ўртоқларим келиб туришган экан. Улар билан бозорликни бошлаб юбордик. Аммо, минг чалғимай Зўлдирнинг сўнгги муомаласи оғир тошдек дилимга қадалиб қолганди. Шу кўйи уни бошқа учратмадим. Ундан яна қўрқиб қолгандай эдим.

Ўқишни битириб, йўлланма билан энг чекка вилоятга ишга кетдим. У ерда беш йил ишладим. Ишим кичикроқ туманда бўлгани учун ҳамма бир-бирини танийди. Ишим яхши. Иккинчи йил меҳнат таътилига келганимда уйлантириб қўйишди. Катта қизим уч ёшга тўлганда ўзимизнинг вилоятга ишга келдим. Кейинроқ эса туманимиздаги газ таъминоти идорасига бошлиқ қилиб ўтказишди. Ёшлиқ шижоатими, ёки дўстларим ёнимдалигими, хуллас ишим кундан-кунга яхшиланиб борди. Ходимларнинг аксарияти ёшлар бўлгани боис янги технологияларни татбиқ этишда доим пешқадам эдик. Тез орада қўшни туманлардан ҳам иш услубимизни ўрганиш учун ҳамкасбларимиз келадиган бўлишди.

* * *

Ёшлигимдан бир одатим бор. У менга отамдан ўтган. Эрталаб барвақт уйғонаман. Ишга ҳам анча эрта бораман. Ишхонадаги қоровуллар ҳам бунга ўрганиб қолган. Сахарлаб чой дамлаб қўйишади. Биргалашиб бир пиёладан ичамиз. Кейин эса корхона ҳудудини бир айланиб, қилинажак ишлар режасини пишитиб оламан. Бугун ҳам шундай бўлди. Ходимлар келгунча ҳаммаёқни бир қур кўздан кечириб чиқдим. Хонамга яқинлашганимда қабулхонада анча одам йиғилиб қолганига кўзим

тушди. Отам бировни маҳтал қилиб қўйишдан ёмони йўқ дердилар. Йиғилганларнинг айримлари билан ўша ернинг ўзидаёқ гаплашиб, масалани ҳал қилдим. Қабулга келганлар қолмагач, кеча бош муҳандис берган янги лойиҳани қўлимга олдим. Бало экан бу Комил ака деганлари. Агар унинг лойиҳаси амалга ошса, корхона фойданинг тагида қолиб кетади. Лойиҳага берилиб кетганимдан йўлакдаги ғала-ғовур, кейинроқ эса котиба эшикни тақиллата-тақиллата охири кириб келганини ҳам сезмай қолибман. Довдираб турган котибага кўзим тушиб хайрон бўлдим.

— Тинчликми — дедим олдимдаги қоғозларни тахлаб, четга қўйиб.

— Бозорда юрадиган телба киши бор-ку, ўша олдингизга кираман деб тўполон қияпти. Йўқ деганимизга кулоқ солмаяпти.

Бир лаҳзада болалигим, Зўлдирдан кўрқиб уй-уйимизга чопганимиз, бозор олдидаги қаттиқ гапи кўз олдимдан ўтди.

— Зўлдирми — дедим ўзим ҳам беихтиёр ўрнимдан туриб кетганимни сезмай.

— Отини билмайман. Кийимлари ҳам бир аҳвол.

— Киритиб юборинг. Кейин чойниям янгилаб беринг.

Котиба хайрон бўлиб стол устидаги чойнакни оларкан, киритиб юбораверайми деб яна бир бор сўради. Тасдиқ ишорасини олгач, хайратини яширолмаганча хонадан чиқди. Мен ҳам хона ўртасига келиб турдим. Юрагим қинидан чиққудай гурсиллаб урарди. Ўзгариб кетганимкин? Ўзини қандай тутаркин?

Эшик оҳиста очилиб Зўлдир кўринди. Назаримда худди ўша, охириги марта кўрганимдек ҳолатда эди. Мен олдин салом бердимми, уми, англолмай қолдим. Қўл бериб кўришдик.

— Келинг — дедим стулга ишора қилиб. — Яхши юрибсизми?

Зўлдир омонатгина бўлиб стулга ўтирди. Кейин эса бир нарсани эсламоқчи бўлгандай иягини қашлади.

— Яқинда Умар дўкончи ўлди, — деди худди муҳим гапни айтаётгандай жиддий тортиб. — Жанозасига менам бордим. Одам роса кўп бўлди.

Зўлдир айтаётган одамнинг доврўғи ҳақида эшитган эдим. Юзимга фотиҳа тортидим.

— Мен Сайлибоғгаям бориб тураман. Бир кунни сени ўша ерда кўрдим.

Сайлибоғ шаҳар четидаги дам олиш маскани. Аксарият улфатлар ош қилишмоқчи бўлишса ўша ерни танлашади. Боғ чор атрофдан чойхоналар билан гир ўралган. Чойхоначилар ошни бир-биридан ўтказиб дамлашади. Яқинда бир-икки ўртоқлар кўярда-қўймай олиб боришганди.

— Болалар билан бир ошхўрлик қилайлик, дедик-да оксоқол — дедим Зўлдирга жилмайиб.

— Яхши, ош одамни бақувват тутади. Аммо ёнингдаги шеригинг бўлмайди. Жунфурушнинг ўғли яхши бола эмас. У сархур*. У билан ўртоқ бўлма.

Зўлдирнинг гапидан чўчиб тушдим. У айтаётган Нодир Толибович бир пайтлар тайёрлов идорасининг бошлиғи бўлган Толиб бойваччанинг ўғли эди. Шаҳарнинг турли жойларидаги қабул пунктларида унинг ишчилари аҳолидан жун, тери маҳсулотларини қабул қилиб олишарди. Толиб бойваччанинг ҳамма фарзандлари турли институтларда ўқишган. Шавкатга ўхшаганларнинг барчаси ҳавас қиладигани шунда эдики, бойваччанинг пойтахт марказида уч хонали уйи бор эди. Болалари ётоқхона, ижара уй нималигини билишмасди. Талабалик пайтлари Шавкат ҳам бир-икки давраларда Нодирни учратган, аммо дуруст-қуруқ гаплашишмаган эди. Нодир у пайтлар осмонда эди.

Котиба чой олиб кирди. Шавкат бир лаҳза хаёлга берилиб, кўп нарса ёдига тушганидан хайрон бўлди. Шоша-пиша чойни қайтариб бир пиёла қуйиб узатди.

Сархур * — Одамнинг бошига етадиган касофат.

Зўлдир пиёлани олиб иссиқ чойни бир-икки хўплашда тугатди. Пиёлани узатаркан ширин тамшаниб қўйди.

— Менга берган ваъданг эсингдами?

Нима ваъда берган эканман деб, эсламоқчи бўлиб бошимни қашладим.

— Полвон ака, иш кўп. Баъзи нарсалар ёддан кўтариладида. Нима деган эдим?

— Хў кичкиналигингда мени уйлантириб қўяман деган эдинг. Энди катта бўлдинг. Ваъдангни бажар.

Ичимдан вулқонга ўхшаган кулги келди. Уни базўр босдим. Бир ҳазиллашгим келди.

— Келинни қаерга туширасиз полвон ака, — дедим кулиб юбормаслик учун дераза томонга қараб.

— Уйимни томини Олим сартарош бошқатдан ёпиб берди. Онам роса дуо қилиб, хурсанд бўлдилар. Уйимизам чиройли бўлди, уйлантириб қўясанми?

— Ха, — дедим бу сафар жиддийлашиб. — Якшанба куни эрталаб бизникига келинг, бозорга чиқиб сизга кийим оламиз. Пешиндан кейин келинникига ўтиб келамиз.

Зўлдирни кўчагача кузатиб чикдим. Ишхонадагиларнинг хангу манг бўлиб қараб қолишганига кулгим қистади. Зўлдирнинг кимлигини улар қаерданам билишсин. Шу билан яна ишга чалғидим. Ҳафтанинг боши бўлганига иш кўп. Бу орада, очиги, Зўлдирни эсданам чиқариб юборибман.

Якшанба куни ўз-ўзидан эрта уйғондим. Ҳовлида куймаланиб юрган аёлимга қарашган бўлдим. Кейин сўрида нонуштага ўтирдик. Бир маҳал кўча дарвозамиз охишта тақиллади. Бирдан Зўлдир эсимга келди. Берган ваъдам ёдимга тушиб тезда қўзғалдим.

— Онаси меҳмон келди, ҳаракатингни қил.

Рафиқам ўрнидан туриб, сўри устини тартибга келтиришга киришди. Дарвоза иккинчи марта қаттиқроқ тарақлади. Илдам бориб очдим. Остонада Зўлдир турарди. Бошида тахи яхши очилмаган, аммо янги чуст дўппи. Енги

узун, тугмалари бир текис солинган кўйлак, кенгрок бўлсада шим, оёғига сарғимтил туфли кийган «куёвтура» турарди.

— Ий, ий, келинг полвон ака, — дедим эшикни каттароқ очиб. — Қани ичкарига марҳамат.

Зўлдир ичкарига қадам қўяркан ён атрофга бир қараб олди.

— Онам бормилар?

Унинг бу гапига ҳайрон бўлдим. Кейин бутун маҳалладагилар онамни эъзозлаб, онахон деб аташлари ёдимга тушиб кулиб қўйдим.

— Акам тўй бошлаганлар. Ўшанга кетганлар. Сизни кўрсалар хурсанд бўлардилар.

Зўлдир индамади. Биргалашиб сўрига яқинлашдик. Болаларимнинг онаси қутилмаган меҳмон ташрифидан лол қолганди. Қизлик уйлари бизникидан икки ҳовли юқорида бўлганидан, ёшлигида у ҳам Зўлдирни мазах қилиб юрганигами, турган жойида қотиб қолганди.

— Ха, — дедим ҳазиллашиб, — меҳмонни энди кўраяпсанми?

Уям шоша-пиша салом бериб ошхона томон югурди. Ҳовлимиз ўзгариб кетган. Бир пайтлар ҳовли ўртасидан ўтган ариқ ҳовлининг этак томонига ўтказилган. Қипқизил бўлиб пишиб, ҳамманинг ҳавасини келтирадиган олмамиз кесилиб, ўрнига уй тушганди. Зўлдир шошаётган эди. Ҳовлидаги ўзгаришларга эътибор ҳам бермади. Нонуштани ҳам тузук-қурук қилмади.

Кийим-кечак бозоридаям уни кўпчилик таниркан. Кимдир калака қилмоқчи бўлади, кимнидир хангомалашгиси келади. Чиройли костюм-шимлар осиб қўйилган рас-тага етганда уни секин туртдим.

— Ёққанини танланг.

Иш жиддийлигини кўрган сотувчи йигит питирлаб қолди. Молларини хилма-хилини рўпара қила бошлади. Зўлдир гердайиб турибди. Энг қимматидан олдим. Икки-уч хил кўйлак, туфли, ҳатто пайпоққача олдик. Бўйинбоғ оламиз десам кўнмади. Сиқилиб кетармиш. Эътибор бермаган эканман. Зўлдирнинг қўлида кичкина тугун-

часи бор экан. Авайлаб очди. Чиройли қилиб тахланган пуллар. Салмоқлигина кўринади. Пулни тахини бузманг деб зўрға кўндирдим. Унга кўпроқ нарса олиб бергим келарди.

Бозордан чиқиб харидимизни машина юкхонасига жойлаштирдик. Зўлдир олд ўриндикқа ястаниб ўтириб олди. Тирсагини ойнадан чиқариб олибди. Росмана куёв-бола.

— Янги кийимларни бир кийиб кўрмайсизми? — дедим уни пўрим бўлиб турганини кўргим келиб.

— Бўлмайти, — деди у. — Аввал ҳаммом қилишим керак.

Баъзан ўйланиб қоламан. Шу одам соппа-соғ, атайлаб ўзини жинниликка солади. Бўлмаса гапирган гапию қилган ишини кўринг.

— Қайси тарафга юрай, — дедим унинг юзига қараб ниманидир ахтарганча.

— Умар дўкончиникига. Ўшани қизини менга олиб бер.

Умар дўкончи эски савдогарлардан эди. Бир пайтлар шаҳардаги иккита бойнинг биттаси бўлган. Ёшлигимда у ҳақда эшитганларим узук-юлуқ хаёлимга келди. Зўлдир нима деяпти ўзи. У хонадонга яқинлашиб бўларканми?

— Яқинда отаси қазо қилган бўлса, фалати бўлмасмикин? Дўкончини узатадиган қизи борми?

— Бор. Отаси ўртоғини ўғлига берганди. Болача қилиб бермаганига ажрашган. Кейин яна икки марта эр қилиб болача қилмаганидан кейин, энди бўлди дебди. Шунини менга олиб бер.

Сал ўзимга келгандай бўлдим. Қиз бола эмас, турмуш кўрган аёл экан-ку. Сўраб борса уйдагилари уриб ўлдириб қўйишмас.

— Аввал келини бир кўрсак бўлмасмикин полвон ака, — дедим қизиқишим тобора ортиб.

— Бўлади. Отасини дўқонида ишлайди. Роса дўмбиллаган. Шунини олиб бер.

Келин бўлмишни таърифлашга топган гапидан кулгим қистади. Узукка кўз қўйгандай бўлади шекилли. Эски хотирам бўйича, бир пайтлар энг катта саналган, бугунга келиб кўримсизгина бўлиб қолган, икки қаватли дўкон томон машинани хайдадим. У ерга яқинлашганимиз сари шеригимнинг хаяжони ортиб борарди. Ястаниб ўтириб олган одам қўлларини икки тиззасини орасига олиб ғужанак бўлиб олганди. Борган сари ўриндик остига кириб кетай деяпти. Машинани атайлаб дўконга яқинроқ қадаб бордим. «Куёвбола» қимир этмай ўтирибди.

— Тушмайсизми? — дедим унга жиддий қараб.

Зўлдилр илтижо билан кўзларимга тикилди.

— Мен тушмай. Қўрқиб кетяпман.

Кулиб юбордим.

— Мен келинни танимайман-ку.

— Танийсан. У ерда энг чиройлиси ўша. Оти Латифа. Шунни менга олиб бер.

Кулиб юбормаслик учун юзимни четга бурдим. Кейин эса аста зинадан кўтарилиб ичкарига кирдим. Одам унча кўп эмас. Сотувчи қизлар ўзлари билан банд. Бири кулоғига телефоннинг пистончасини тикиб олиб нимадир эшитяпти. Яна бири эса қайсидир газетани ичига кириб кетай деб муккасидан кетганча ўқияпти. Биров кирадими, чиқадими ишлариям йўқ. Қўлида бир даста пойабзал қутисини кўтариб, ичкаридан чиққан йигитчадан Латифа опани сўрадим. Йигитча чоғроқкина эшикка ишора қилди.

— Ҳисоб-китоб қияптилар. Ишингиз зарур бўлса кираверинг.

Бирдан негадир суст босди. Бир хаёлим шарт ортинга қайт дейди. Аммо пастда ўтирган бечорага нима дейман? Бир томондан «бўлғуси келин»ни ўзим ҳам жуда кўргим келаётганди. Эшикни журъатсизгина тақиллатдим. Ичкаридан «киринг» деган майин, айни дамда кишини энтиктириб юборадиган овоз келди. Эшикни очиб ичкарига кирдим. Кичкина хонача. Битта диван, унинг

рўпарасида узун стол, стуллар. Диваннинг ён томонида телевизор. Ортиқча ҳашам йўқ. Стол тўрида ўтирган, чиройли рўмоли ўзига ярашган аёл келинг деб ўрнидан турди. Биринчи галда хаёлимга келгани, тўлалик баъзи аёлларга жуда ярашадида деган фикр бўлди. Латифа опа ҳақиқатданам латофатли эди. Оғзининг ўнг томонидаги тилла тишлари гапирган чоғи юзини ёритиб юборгандай бўларди. Қош-кўзлари қоп-қора, юзлари оппоқ, тиниқ. Энг қизиғи пардозсиз ҳам унча-мунча аёлни ортда қолдирадиган даражада эди. Зўлдир ярамасдан очик гап жаҳлим чиқди. Ўзини кимга тенглаяпти у. Бу аёлни унга сўраб бўларканми? Аёл эса рўпарамда турганича муддаомни кутарди. Бир амаллаб ўзимни қўлга олдим. Сўнг эса газ таъминоти идорасидан эканлигим, шаҳардаги барча корхоналарда, газдан қандай фойдаланилаётганини текшириб юрганимни айтдим. Бу гап бирданига миямга келиб қолганидан ўзим ҳам хурсанд бўлиб кетдим.

Дўконнинг орқа тарафида ховлича, омборхона, сотувчилар овқатланадиган емакхона ҳам бор экан. У ерда газ плита рисоладагидай ўрнатилган. Ўзимча униям бир кўздан кечирган бўлдим. Дам олиш куни бундай текширув қилиб юрганимдан опа ажабланаётганди.

— Ҳаммаси жойида, узр безовта қилдим, — дедим опага жилмайиб.

— Ҳечқиси йўқ, келганингиз яхши бўлди. Баҳонада танишиб олдик. Газ идораси бошлигининг ўзи текшириб юрса ғалати бўларкан.

— Ие, мени танийсизми? — дедим ҳайратимни яшира олмасдан.

— Ҳа, Нодир билан юрганингизга қўзим тушувди. Сизниям унга ўхшаган бўлса керак деб ўйлабман. Лекин яхши одамлар сизни палаги тоза деб мақташди.

Гап оҳангидан Нодир Толибовични опа унчаям суймаслигини сезиш мумкин эди.

— У кишини ёқтирмайсизми дейман?

— Э, уни анчадан буён биламан. Отаси отам билан жуда қалин эди. Нодир отамни амаки-амакилаб у ёғларидан кириб, бу ёғларидан чиқиб кетарди. Бир неча бор яхшигина чув туширган пайтлари ҳам бўлган. Отасини ҳурматини қилиб индамасдилар. Бирор раҳбар ёки бойроқ тадбиркор чиқиб қолса бирпасда уларнинг пинжигига кириб олади. Уларни номидан иш қилиб қанчасини бадном қилиб юборган. Отам қазо қилганларида, ҳатто жанозага ҳам келмабди. Шу бўйи қорасини кўрсатмади.

Сотувчи қизлар чой олиб киришди. Латифа опанинг «бир пиёла чой ичиб кетинг» деган сўзини рад этолмадим. Ўзимниям ич-ичимдан бу аёл билан суҳбатни давом эттиргим келарди.

— Нодир ҳақида сиз билан бўлиб иккинчи кишидан нохуш гап эшитдим, — дедим ҳафсалам пир бўлгандай. — Ўзи тенгдош бўлсак ҳам, ош-қатиқ бўлган жойимиз йўқ эди. Бир-икки давраларда ёнма-ён ўтириб қолгандик. Шу-шу кўришиб турадиган одамларга айландик. Ҳар куни бир телефон қилади, ё келиб кетади. Ўта меҳрибон, оқибатли...

Латифа опа чиройли кулди.

— Яхши одамлар ҳақида гаплашайлик. Сиз келганингиздан хурсанд бўлдим. Энди ишимиз тушса сизни қора тортиб бораверамиз.

— Албатта, — дедим мамнун бўлиб. Аммо ич-ичимда Зўлдирга бу аёлни сўраб бўлмаслигини ҳис қилиб турардим. — Ҳар қандай хизмат бўлса бош устига.

Латифа опа мени кўчагача кузатиб чиқди. Бундан бир хурсанд бўлсам, машинада ўтирган Зўлдирни кўриб қолишидан кўрқиб турардим. Яхшиям зина олдида ўзига ўхшаган, дуркунгина аёл билан кўришиб қолиб, мен билан тезда хайрлашганча ичкарига кириб кетди. Назаримда Зўлдир ўриндиқ тагига кириб кетгандай эди. Катта йўлга чиққунча атайлаб индамасдим. «Куёвтўра» боякиш ёрилиб кетгудек бўлиб ўтирарди. Охири чидолмади.

— Нима бўлди, рози бўлдимми?

— Ҳали бу тўғрида гаплашмадим. Аввал уйдагиларидан сўрасак бўлармиди? Ҳар қалай уида катталари бор-ку.

— Бўлмаса, нега шунча қолиб кетдинг? Юр уйига борамиз.

Қўйиб берса у қўлимдан судраб борадиган. Мен эса бу ишга сираям аралашгим келмасди. Тан олиб айтадиган бўлсам, шундай аёлга унинг ишки тушганидан ёжина бошлагандим. Лекин унга лафз қилиб қўйган жойимам бор. Уни дилини оғритиб қўйишданам кўрқаётгандим.

— Ўзингиз айтгандай улар ҳали аздор. Сал фурсат ўтсин. Балки опани ўзи билан таваккал қилиб гаплашармиз.

— Майли, — деди уям гапга кўнгандай бўлиб, — уйини олдидан бир марта ўтайлик. Кейин уйимга кетаман.

Унинг бу гапига йўқ деёлмадим.

— Бошланг бўлмаса, — дедим тезликни бироз ошириб.

— Кўнчилик маҳалласи бор-ку, ўша ерда, — деди кўзлари чакнаб.

Машинада деярли ўн дақиқалик йўл экан. Таниш кўчага яқинлашганда Зўлдир ҳолсизлангандай кўрсаткич бармоғи билан ўймакорли дарвозага ишора қилди. Дарвоза олдидан ўтиб кетганимизга қарамай ортига қараганча анча жойгача борди. Кейин эса чуқур уф тортди.

Беихтиёр мактабда ўқиб юрган кезларим ёдимга тушди. Саккизинчи синфда ўқиб юрган чоғимизда, синфимиздаги кўпчилик болалар биздан бир синф қуйида ўқийдиган Маҳмудани яхши кўриб қолгандик. Велосипедни миниб олиб дарвозаси олдидан ўтганимиз-ўтган эди. Мабо-до кўчага чиқиб қолса, биздан бахтли одам бўлмасди.

Зўлдирнинг муҳаббати ҳам болаларча содда, самимий эди назаримда.

— Албатта кейинги сафар сўрайман, — дедим лабларим беихтиёр пичирлаб.

Овозим деярли чиқмаган бўлса-да, унинг юзлари ёришиб кетди.

— Алдамайсанми? Мени ҳамма алдамоқчи бўлади. Умар дўкончи ҳам алдади. Мен ҳеч кимни алдамайман.

Ўша кунни савобни охиригача қилдим. Машинани Яккабулоқ маҳалласига ҳайдадим. Зўлдир кекса онаси билан ўша ерда туришини билиб олгандим. Уйлари шундоққина кўча юзида экан. Кичкинагина ҳовли. Орастагина. Деворлари оқланган. Қўйхона, товукхонасиам бор. Айвонда дўппи тикиб ўтирган кексагина аёл шошиб ўрнидан туриб пешвоз чиқди.

— Келинг болам, келинг. Айвонга чиқинглар, — деганча айвондан ўтиб кичкина уйчага кириб янги кўрпачалар кўтариб чиқиб, хонтахта атрофига қўша-қўша қилиб солди.

— Вой айланиб кетай, қани ўтинг болам.

Онахоннинг бу мулозаматларидан кейин айвонга кўтарилдим. Шунча йўқ деганимга қарамай онахон чойга унаб кетдилар. Ҳар замонда ичлари қизиб, айвоннинг шундоқ лабида турган, иккита қутидаги бозорлигимизга қараб қўядилар. Чой маҳали ота-онамни сўради. Уларни таниркан. Отамнинг ҳақларига дуо қилди. Тагли-тугли одамларнинг фарзанди экансиз деб хурсанд бўлди. Қилган бозорлигимизни кўриб йиғлаб юборди. Кейин эса ўғлига юзланди:

— Шундай яхши аканг бор экан ўғлим. Қара сенга қандай чиройли нарсалар олиб берибди.

— У мени акам эмас укам, — деди Зўлдир ўрнидан тураркан. — Мен уни ҳеч кимга хафа қилдирмайман.

— Хўп, хўп, жон болам. Укангни ҳеч ким хафа қилмайди. Энди қўйларингга бир қараб қўй. Эрталабдан бери олдига ҳеч нарса ташлаганим йўқ. Тагин келинга берадиган қўчқоримиз ориқлаб қолмасин.

Худди бир нарса эсидан чиққандай Зўлдир шошиб айвондан тушди.

— Эй, эсимдан чиқибди. Ҳозир ҳаммасини ўзим бопта қиламан.

Кейин мен томон юзланди.

— Сен онам билан чой ичиб тур. Мен қўйларимга қараб олай.

Зўлдир ишларини тугатиб олгунича онаси билан гаплашиб ўтирдик. У ёлғиз фарзанд экан. Отаси ёшлигида ўтиб кетган. Бу ерда на бир уруғи, на бир аймоғи йўқлигини билиб олдим. Буларнинг авлодини эшакчилар дейишаркан. Қадим-қадимдан, улар тоғлар ошиб, юк ортилган эшак карвонларида шаҳарма-шаҳар юриб, савдогарлик билан кун кечиришган экан. Фозилнинг (ха, айтгандай, Зўлдирнинг бир чиройли исми бор экан) қайсидир бобокалони шу ерлардан ўтаётганда бир соҳибжамол қизга кўзи тушиб, ошиқ бўлиб қолган. Карвондагиларнинг ҳар қанча қистаганларига қарамай, ўтроқ ҳаётни танлабди. Карвонбоши ошиқ йигитни бу ниятидан қайтаришга кўп уринибди. Лекин ҳеч қандай натижа чиқмабди. Карвонбоши жўнатган йигитлар уни шунча қийнасалар ҳам ўз аҳдидан қайтмабди. Шунда карвондагилар тўдадан айрилган қайсар йигитни дуойибад қилишибди. Бу гапларга ҳам неча юз йиллар ўтиб кетган. Аммо бу хонадонни бир кўргилик сира тарк этмайди. Ўздан кўпаймайди. Бу хонадондан неча авлод ўтган бўлса, улар фақат бир дона фарзанд кўришган. Фозил сулоланинг сўнгги вакили экан. Отаси ўлими олдидан аёлига ўтиниб, авлодини давом эттиришини қайта-қайта сўраб жон таслим қилибди.

— Аммо бунга ким қиз беради. Мана шунисига доғман, — деди кампир юзларига оқиб тушган кўз ёшини рўмоли учи билан артаркан. — Қарчиғайдай болам бир кунда шу аҳволга тушиб ўтирса. Мактабга чиқарчикмас дастёрим бўлиб қолган эди. Бирор йил ўқиғач сал жиззаки, ўртоқлари билан худа-беҳуда нарсага уришиб қоладиган одат чиқарди. Баъзан эса одамови, ичимдагини топ бўлиб қоларди. Бир куни қайгадир тўйга бориб келди-ю, кечаси билан босинкираб чиқди. Эртасидан бошлаб, пою-пиёда кўчага чиқиб кетадиган одат чиқарди. Яхшиям отаси ўғлини бу алфозда кўрмади. Отаси Фозилим олти ойлик бўлганида дўстлари билан тоққа овга чиқиб, отдан бир йиқилганича қайтиб ўнгланди.

мади. Икки ойга етмай ҳаммамизни ташлаб кетди. Боламни ҳеч кимга ишонмай, этагимга солиб катта қилдим. Афсус, ақли бироз ноқис бўлиб қолди. Лекин бир йигит қилиши лозим бўлган ишни ортиғи билан бажаради.

Онахоннинг томоғи қақраб кетганидан пиёласидаги чойини ютоқиб ичди.

— Эски танишимизнинг сал феълли бир қизи бор эди, — деди онахон пиёласига чой қуяркан. — Ўша қизнинг ота-онасига ялиниб-ёлвориб, зўрға кўндириб, келин қилиб тушириб келган эдим. Икки ойгача қиз бечорага бир бор қайрилиб қарамаса. Охири йиғлаб-сиқтаб уйига олиб бориб ташлаб келдим. Бу кишининг кўнгли Умар дўкончининг қизида эмиш. Улар ем еган охурга бизнинг бўйимиз етмаслигини қани энди тушунса бу. Қиз бечора бепушт шекилли. Уч бора эрга тегиб бола кўрмабди. Шунда ҳам мен у ҳовлига қулчиликка боролмайман. Нима деяпсан деб уриб, ўлдириб қўйишса керак. Ўғлим эса айтганидан қайтадиган эмас. Уни жинни деганларнинг ўзларини эси йўқ. Болам ҳалол. Бировнинг ҳақини емайди. Сал бола феъллиги ҳам бор гап. Аммо эрим раҳматли сўнгги пайтларда тез-тез тушимга кирадиган бўлиб қолди. Шу боламниям боласини кўрсам бўлди эди.

Сочлари оппоқ пахтадай бўлиб қолган онахоннинг ҳасратининг адоғи кўринмасди. Ҳар бир қўйи билан худди одам билан гаплашгандай савол-жавоб қилиб, емини бераётган Зўлдирга зимдан қарайман. Ҳаракатлари чаққон, майин. Йўқ бу одам телба эмас.

Ҳар қанча йўқ деганимга қарамай онахон туришга қўймади. Бирга тушлик қилдик. Мунис онахоннинг илтижо билан боқишлари аҳдимни қатъийлаштирди. Лекин Латифа опага қандай айтаман. Сизни Зўлдир жиннига сўраб келдим деёлмайман-ку. Уни яхши инсонлигини менчалик билишмаса. Икки ўт орасида қолган эдим. Елкамдан доим оғир бир юк босиб тургандай эди.

Душанба куни ишим эрталабдан кўнгилсизлик билан бошланди. Бофанда маҳалласидаги яқинда иморат солиш учун берилган ерларда уй кўтарган маҳалла ахли, беш-олтита қарияларни маҳалла оқсоқоли бошчилигида вакил қилиб жўнатишибди. Маълум бўлишича Нодир Толибович янги уйларга кўчганларга бир ой ичида газ тортиб беришни ваъда қилиб, уларни анчагина «чиқимдор» ҳам қилиб қўйибди. Уч ойгача ана келади, мана келади деб кутган одамлар, охир бу ерга келишибди. Бу иш фаолиятимда илк бор муттаҳамчиликка дуч келишим эди. Ўша заҳоти Нодир Толибовичнинг қўл телефонига кўнғироқ қилдим. Қани энди олса. Арз билан келганларга тез кунда масалани ҳал қилиб беришга ваъда бериб қузатдим. Бироз ўтмай қабулхонада Нодир Толибович пайдо бўлди. Ҳар доимгидек кучоғини очиб келаётганида истар-истамас қўл узатдим. Қулоқ чаккасига тортиб юборишдан ўзимни зўрға тийиб турардим.

— Мен сиздан қачон воситачилик қилишни сўрадим, — дедим бу гапдан андак довдираб қолган Нодир Толибовичнинг кўзларига тик боқиб. — Сизга газ тортиш ваколатини ким берган?

Чамамда у мендан бундай гапларни кутмаган чоғи. Ҳайрон бўлганича юзимга тикилиб қолди. Уни ўтиришга ҳам таклиф қилмай бориб жойимга ўтирдим. Стол устидаги биллур кулдонни маҳкам сиқдим.

— Ҳозир. Бофанда маҳалласидан одамлар келиб кетишди. Тезда бориб ҳисоб-китобингизни тўғриланг. Эрталаб маҳалла оқсоқолига кўнғироқ қиламан. Олганларингизни эгаларига қайтариб бермаган бўлсангиз, тегишли жойга ўзим хабар қиламан.

Нодир Толибович ҳассасини йўқотган девона каби талмовсираб қолди. На чиқишини билади, на қолишини. Унга ўзим кўмаклашиб юбордим.

— Шошининг, улгурмай қолсангиз хафалашиб қоламиз.

«Янги дўстим» бир нималар демоқчи бўлди-ю, ботинолмади. Судралганича чиқиб кетди. Эртасига эса айтганимни қилиб Бофанда маҳалла оқсоқолига қўнғироқ қилдим. Нодир Толибович хаммасини қайтариб берибди. Қўнғлим жойига тушди.

Илгари ишга саҳарлаб чопадиган одам энди умуман безиллаб қолгандим. Зўлдир келиб қолишидан чўчирдим. Ваъданги қачон бажарасан деб қолса нима қиламан. Бечора онасининг ҳам бутун умиди мендан. Оёғим тортмай ишга бордим. Эрталабданоқ заптига олган иссиқ ҳаво кишини лоҳас қилади. Ёрдамчилар, бўлим мудирлари билан бир қур кенгашиб олдик. Таҳлиллар натижасига кўра кўрсаткичимиз янада кўтарилган. Бундан қўнғлим чоғ бўлди. Ходимлар билан ҳазил-ҳузул қилиб мажлисни яқунладик. Ҳамма ўрнидан туриб тарқала бошлаганда касаба уюшмамиз раиси бир оғиз сўз сўради. Табиатан улфатчиликни яхши кўрадиган бу одам бутун жамоа бўлиб ғовасойга чиқиб, дам олиб келишни таклиф қилди. Айни саратонда, шаҳарда дарахтлар япроғи ҳам қилт этмай, иссиқ ёндираман деб турганда, улкан тоғлар орасидан оқиб ўтган Ғовасой атрофи салқин, жонни роҳати.

Кўпчилик нима деркин деб менга қараб туришибди. Ҳа, нима бўлибди деб ўйладим. Иш яхши кетяпти. Ходимларнинг дам олишга тўла ҳақлари бор.

— Яхши ўйлабсиз, — дедим Ботир аканинг қўнғлини кўтариб, — жума куни ишдан кейин чиқиб кетсак, якшанба куни кечга томон қайтамыз. Тайёргарликни кўраверинглар.

Яхши бўлди деб ўйладим. Ўзим ҳам шу кунларда сиқилиб юргандим. Ҳордиқ чиқариб қайтаман. Бу хабар бир зумда бутун ишхонага тарқалди. Кўпчилик ходимлар элбурутдан тайёргарликни бошлаб юбордилар. Ҳартугул жумагача Зўлдирдан дарак бўлмади. Ўша куни ишдан кейин тоққа қараб йўл олдик. Шаҳардан атиги йингирма чақирим нарида жойлашган, шундай ажойиб жойларга чиқиб, дам олиб туришга кўпинча ҳафсала

қилмаймиз. Ботир ака бир-иккита ёрдамчилари билан аллақачон келиб жойларни тахт қилиб қўйибди. Соё ёқалаб қатор қилиб қўйилган каравотларга жойлашдик. Тоғ ҳавоси салқинлиги дарров билинди. Қорин ҳам тезда очқай бошлади. Ботир аканинг устакорлигига қойил қолдим. Бир зумда тамадди учун дастурхонни тузаб ташлади. Ўша куни сойнинг шовқини ҳам қулоғимга кирмай, мириқиб ухладим. Эртаси куни росмана дам олиш бошланди. Ким ёнбошлаб олиб китоб ўқияпти, ҳисобчилар эса сойнинг сокинроқ жойига қармоғини ташлаб қўйиб, пўкагига термилиб ўтирибди. Хуллас, кимга нима ёқса ўша билан машғул. Ўйлаб кўрсам, тоққа чиқмаганимга ҳам анча йиллар бўлиб қолибди. Нонуштадан кейин бир ўзим тоққа қараб йўл солдим. Сал кўтарилгач анча бўшашиб қолганимни ҳис этдим. Олдинлари тоғма-тоғ юғуриб чарчамасдим. Энди эса бироз юрмай тер босди. Шунга қарамай қайсарлигим тутиб ўзимни мажбурлаганча анча юқориладим. Бештош сайхонлигигача чиқмоқчи эдим. Эпломасам керак. Шундай хаёллар билан сўқмоқ йўл бўйидаги тошлардан бирига ўтириб, нафас ростлай бошладим. Шу пайт яқин атрофдан какликнинг шўх сайроғи эшитилди. Ўқувчилик пайтларимдагидек дик этиб ўрнимдан туриб улкан қоянинг ортига қараб юрдим. Чарчоғим ҳам қайгадир йўқолганди. Какликни қоя ортидан топмадим. Сўқмоқ бўйлаб юқорилай бошладим. Ҳозир уларни айна жўжа очадиган пайти. Овчилар ҳам бу пайтда уларни қўпам овлашмайди. Менда ҳам уларни тутиш ниятим йўқ эди. Уларни тўп-тўп бўлиб туришларини кўргим келаётганди холос. Ниҳоят уларнинг тўдасига кўзим тушди. Дўмбоққина какликлар ҳеч нарсадан хавотирланмай, худди янги келинлардай сўқмоқ четидаги кичкина сайхонликда соллана-соллана юришарди. Уларни чўчитиб юбормаслик учун тошлар панасида ёнбошлаб олганча узоқ томоша қилдим. Офтоб бироз кўтарилиб, тошларни қизита бошлаганини ҳам сезмабман. Ёшлигимдан уларни яхши кўраман. Қафасдаги какликларни

хам уйда соатлаб томоша қилардим. Эркинликдаги какликлар барибир бошқача эди. Бу манзарадан кечгача кўз узолмаслигим аниқ эди. Бир маҳал какликлар галаси дув этиб кўтарилиб, қарши томондаги қоя томон учишди. Қўлимга илинган серкирра тошни олиб шахд билан ўрнимдан турдим. Уларни чўчитиб юборган нима экан деб сайхонлик томон югурдим. Бўртиб чиққан тошлар югуришимга халақит бераётганини ҳам сезмасдим. Шу кетишда оёғимни қалтисроқ ташладимми, бир санчиб олгандай бўлди. Бунга эътибор ҳам қилмадим. Кенгроқ жойга чиққанымда оёғимни ҳар босганимда зирқираб оғриётганини сездим. Ён-атрофда бирор жонзот кўринмасди. Улкан қоянинг ён томонини синчиклаб қарамоқчи бўлиб унга яқинлашдим. Ўнг оёғимга оғирлик солмаслик учун чап оёққа кўпроқ куч бериб ҳаракатлана бошладим. Қоя ортидан шитирлаган овоз эшитилди. Мен ҳам қўлимдаги тошни маҳкам қисганча қоянинг ён томонига янаям яқинлашиб қолганимни сезмай қолибман. Оёғим тагидан майда тошлар худди муз устида сирпантириб кетаётгандай мени ҳам пастга судраб кета бошлади. Жон талпосда қўлимдаги тошни ташлаб, қоянинг бирор жойидан ушлаб олишга уриндим. Худди мрамардай силлиқ тошнинг тирноқчалик чизиқ жойи йўқ эди. Яна бирор қадам силжисам тамом. Пастга учиб кетаман. Худди шу пайт бармоқларим бир нарсага илашгандек бўлди. Бутун кучимни панжаларимга бериб силлиқ тошга тирноқларимни ботиргандек туриб қолдим. Бу алфозда қанча тура олишимни худо билади. Қаттиқроқ бақиришга ўзим чўчиб турибман. Пастдагилар эшитган тақдирда ҳам учиб чиққанларида ҳам улгуришлари қийин. Шу онда онам, ҳали мурғак болаларим хаёлимга келди. Кўзларим олис-олисларни худди яқиндан кўраётгандай, қулогим ҳатто югургилаб юрган чумолиларнинг оёқ овозларини эшитаётгандай эди. Бир лаҳзада бутун хаётим кўз олдимдан кино тасмасидай ўтди. Худди шу пайт орқа томондан тошларнинг шақирлаши эшитилди. Бўйнимни оҳиста бураб қарадим. Узун, ингичка асо ушлаган, спорт кийимидаги аёл ерга

қараганича кетиб борарди. Бутун овозим билан бақирсам ҳам овозим чиқмасди. Яна бир бор уриниб кўрдим. Бу сафарам бақирдимми ёки чийилладимми, ўзим ҳам сезмай қолдим. Аёл таққа тўхтади. Кейин мен томонга қаради. Мен эса, худди туш кўраётгандек эдим. Мендан сал нарида Латифа опа турарди. У шошганича келиб қоянинг бўртиб чиққан жойидан чап қўли билан маҳкам ушлаб, ўнг қўлидаги асони менга узатди.

— Шошилмасдан аввал чап қўлингизни узатинг, — деди менга далда бериб. — Пастга қараманг. Юқорига интилаётган одамдай ҳаракат қилинг.

Қани энди панжаларим ўзимга бўйсунса. Тошга кавшарлангандай ёпишиб қолганди. Аммо силлам борган сари қуриб бораётганди. Ҳамма-ҳаммасидан умидимни уздим. Аллақандай лоқайдлик бутун вужудимни чулғаб олди. Менга энди барибир эди.

— Шавкат, кўзингни оч, нима қиялпсан. Ким айтади сени тоғни боласи деб. Агар қўлингизни узатмасанг мен ҳам ёнингга бораман. Мениям умримга зомин бўласан. Латифа опанинг овози мулойим, айни чоғда таҳдидли эди. Бирдан сергак тортдим. Ўзига таваккал қилиб шундоққина бурним тагида турган асонинг учига чап қўлим билан ёпишдим. Кейин бутун танам чап томонга оғандай бўлиб ўнг қўлим билан ҳам асога ёпишдим. Энди оёқларимга зўр бериб Латифа опага кўмаклаша олсам бас. Шундай ҳам қилдим. Пастга, худди шаршарадек сочилаётган майда тош ва қум оқимига қарши аста юқорилай бошладим. Яна бироз юқорилаганда Латифа опадан таралаётган муаттар ифор димомга урилди. Танамда янги куч сезгандай бўлдим. Бир талпиниб опанинг ёнига етиб олдим. Латифа опа қўлимдан асони оларкан, юз-кўзларимдан меҳр билан ўпар, кўз ёшлари юзларини юварди.

— Бизни ташлаб кетмоқчи бўлдингиза, — дерди бағрига маҳкам босиб.

Бежавотир жойга чиқиб олгач, сал олдин бўлиб ўтган воқеани бутун даҳшати билан ҳис этдим.

— Одамни ўлиб кетиши ҳеч гап эмаскан, — дедим қиялик томон бир қараб олиб.

— Ҳаммасига қўл силтамоқчи бўлдингиз шундайми, — деди опа қўлтиғимдан олиб. — Менда ҳам бир бор шундай бўлган. Тепадан тушиб кетишимга бир баҳя қолган. Эркак киши бундай пайтда саботли бўлиши керак.

Латифа опа мени қўлтиқлаб олганча пастга томон йўл бошлади.

— Қандай қилиб қияликка бориб қолдингиз, — деди қўлидаги асони енгил ўйнатиб.

— Какликлар сайрашини эшитаётгандим, нимадир уларни хуркитиб юборди. Шунга қўлимга тош олиб атрофни қараётгандим, сирпаниб кетдим.

— Ҳа, майли ўтди-кетди. Тоғда бўлиб туради. Бу воқеани унинг. Яхши гаплардан гаплашиб кетайлик.

— Шундай бўлсаям мен сизга битта жон қарздорман. Қиёматли укангизман.

Латифа опа миннатдор бўлгандай билагимни қаттиқроқ сиқиб қўйди. Сўнг улкан чўққиларга бир қараб олди.

— Ёшлигимдан тоғда сайр қилишни яхши кўраман. Мактабда ўқиб юрганамда, таътил пайтлари отамнинг тоғдаги чўпон ўртоқлари овулида ойлаб қолиб кетардим. Қувониб кетсамам, ғуссага ботганимдаям тоғларга келиб айланиб юраман.

— Бу сафар нима сабаб бўлди, — дедим худди бу менга муҳимдай.

Латифа опанинг қулиб турган юзига қайғу соя солиб ўтгандай бўлди. Бундан ўзим ҳам кўркиб кетдим. У индамай, сўқмоқ бўйлаб мени қўлтиқлаганча сассиз пастга энарди. Товоним шиша бошлаганидан оёғимда оғриқ янада зўрайди.

— Ишхона билан келибсизларда. Мен саҳарлаб чиқиб келдим. Кўпчилик орасида сизниям кўрдим.

— Хой деб қўймабсиз-да. Тоққаям бирга чиқардик. Бу кўргиликлар ҳам бўлмасмиди?

— Эрталаб кайфиятим бу даражада эмасди. Кечаси билан ухлолмай чиқдим. Шунга ишга боргим ҳам келмади. Бу ёққа тўғри чиқиб келавердим. Бироз нафас ростлайсизми? — деганча, супага ўхшаб қолган тош ёнига бошлади.

Тош силлиқина эди. Оғриқ зўридан унга ёнбошлаб олгим келди. Латифа опа чўккалаб олганча пойабзалимни еча бошлади. Қўйинг, шарт эмас деганимга қўймади. Пайпоғимни ҳам ечиб дум-думалоқ бўлиб шишган тўпигим атрофини охиста силади.

— Қалтисроқ оёқ қўйгансиз шекилли, пайи чўзилиб қолган бўлса керак. Пастга тушиб олсак бирорта ёш болачани топиб муолажасини қиламиз.

— Болача тополмасак-чи?

— Унда спиртга туз аралаштириб бойлаб қўямиз. Эрталабгача яхши бўлиб кетади.

Айни дамда аёл кишининг олдида эркак киши бундай ночор ахволда туриши ноқулай, ҳам аянчлидай туюлсада, Латифа опанинг мулоим бармоқлари, бўйниданми, сочиданми келаётган хушбўй ис кишини энтиктириб юборадиган даражада ёқимли эди. Ўрнимдан ҳеч тургим келмасди.

— Укам уйланганига уч ой бўлди, — деб гап бошлади Латифа опа. — Кеча кечки овқат маҳали ёш келин онамга бўйида бўлиб қолгани, дарров бўлиб қолмаса нима эди дегани ич-ичимни титратиб юборди. Мен йигирма йилдан буён тирноққа зорман. Шунинг орқасидан уч марта турмушим бузилди. Бир парча этни қачон бағримга босаман деб жоним ҳалак. Бу нодон қиз эса шукрона ўрнига айтган гапини қаранг.

— Ҳаммани кўрадиган, ризқини улашадиган эгам, бир кун сизга ҳам бериб қолар.

— Мен бола кўрмасам керак. Мендан кейин эрларим қатор-қатор фарзандли бўлишди.

Хаёлим қочди. Энгашиб пайпоғимга қўл чўздим. Латифа опа мендан олдин пайпоғимни қўлига олиб, авайлабгина кийгизди. Пойабзалимни боғичини каттароқ очди. Унинг ҳаракатларида самимийлик, опанинг укага бўлган

чексиз меҳри қоришиқ эди. У кишини хавотирга солмаслик учун ўрнимдан дадил турдим. Не ажабки, оғриқни сезмаётгандек эдим. Иссиқ ҳарорат, Латифа опанинг қўллари тафти бутун вужудимни ёндириб юборгандек эди. Юришим ҳам анча жонланиб қолди.

— Бир одам ҳақида ҳикоя қилиб берайми? — дедим руҳиятим аллақандай кўтарилиб.

— Майли, — деди опа жилмайганича. Назаримда ундаги бор нарса ўхшаши йўқ даражада чиройли эди.

Унинг қулоғим сизда дегандек қараб туриши мени руҳлантириб юборди. Ёшлигим, оловдан кўрққандай тиркираб қочганимиз Зўлдир ҳақида ҳикоямни бошладим. Баъзи жойларида опа қотиб-қотиб қулар, баъзи жойларига келганда хомуш тортиб қоларди. Унинг айтган гаплари беҳато рўёбга чиқишига ҳайрон қолиб, ҳар замонда «тавба» деб қўярди. Зўлдирни аёл зотига қиёбоқмаслиги, аммо битта аёлни яхши кўриши, унинг номини эшитиши ёки кўчасидан ўтганда бутун вужуди жимирлаб кетишини сўзлаб берганимда Латифа опанинг росмана хаваси келди. Савол беришдан ўзини тўхтатолмади.

— Ким экан у аёл, девонани баттар девона қилган.

— Бунисини айтолмайман, Зўлдир нақд ўлдириб қўяди.

— Намунча кўрқмасангиз. Юракданам бор эканда. Ҳа майли, яна бошқа ишларидан ҳам гапириб беринг бўлмаса.

Нодир ҳақида ҳам биринчи бўлиб у огоҳлантирганини айтиб бердим.

— Таажжуб, — деди опа чўзиб. Нахотки у шундай одам бўлса.

— Шунақа, — дедим мен ҳам худди ўз акамни мактаётгандай. — Уйимизга келса ота-онам иззатини жойига қўйишарди. Кўнглига озор берманглар деб бизга ҳам қайта-қайта тайинлашарди.

— Қизиқ ҳикоя экан, мени қизиқтириб қўйдингиз. Отамнинг жанозаларида келган экан. Қўзидаги шашқатор ёшини сира тиёлмади деб гапиришганди. Отам би-

пор-бир ёрдам қилган бўлсалар керак деб ўйладим. Нодирга ўхшаганлардан булар минг марта аъло. Отам бундай одамларга ҳеч нарсани аямасдилар.

Сўқмоқ бора-бора битта енгил машина сиғадиган йўлга айланганда Латифа опа билагимдан қўлини олди.

— Мана яқинлашиб ҳам қолдик. Ҳаммаси учун раҳмат. Худди ўз укамдай бўлиб қолдингиз. Яхши дам олинглар.

— Ўзингизам биз билан қолинг. Жамоам билан таништираман. Дам олиб кетасиз.

— Э, дам олиш қайда. Отам дўконни менга ишониб кетганлар. Акаларим, укам учун у майда-чуйда эмиш. Менга эса ундай эмас. Отам дўконни ризкимизга восита бўлган деб доим гапирардилар. Ҳалол ишласанг дўкондан барака қочмайди, деб доим насихат қилардилар. У ердан ҳамиша отамнинг нафаслари келиб туради. Ҳозир уйга бориб, кийимларимни алмаштириб, тезда дўконга чиқаман. Уни ҳеч кимга ишонмайман. Бугун бир тўлиб кетдим-да. Шунақа хафа бўлганимда мени тоғлардан ахтаринг. Тоғнинг чўққисига чиққанингизда бойваччанинг уч қаватли уйям, камбағалнинг пастқам ҳовлиси-ям бир хил кўринади. Аслини олганда ҳеч нимага арзимайди.

Латифа опа мен билан сойнинг улкан темир кўприги олдида хайрлашди. Йўлнинг бу бетида тоғларга тир-машгудай бўлиб турган машиналардан бирига ўтириб, уни енгил бошқарганича шаҳар томон елиб кетди. Қалбимда аллақандай рўшнолик пайдо бўлганди. Латифа опани жуда-жуда бахтли кўргим келарди. Назаримда кўплар очолмаган бахт эшигининг калити Зўлдирнинг қўлида эди. Бу қулфу калит бир-бирини қачон топаркин.

Кайфиятим ўз-ўзидан кўтарилиб бораётган эди. Ходимлар билан мириқиб дам олдик. Бундай пайтларда кунни қандай кеч бўлиб қолганини ҳам сезмайсан киши. Эртаси куни ҳам шундай дам олиб кечга томон шаҳарга қайтдик.

Ишгаям иштиёқ билан йўл олдим. Ишхонамга яқинлашарканман дарвозадан берирокда турган Зўлдирга кўзим тушди. Машинадан тушиб олдига бордим.

— Ҳа полвон ака, — дедим кулиб. — Каллаи сахарлаб нима қилиб турибсиз? Қани ичкарига марҳамат.

— Йўк, — деди Зўлдир. — Ичкарига кирмайман. Ўртоғи жинни экан деб сени обрўйинг тушади. Ваъданги қачон бажарасан? Эрта-индин кетиб қолсанг мен нима қиламан. Онам ҳар куни йиғлайдилар. Эркакда лафз бўлиши керак.

— Лафз-лафз, — дедим шоша-пиша. Мен сизни уйлантирмай ҳеч қаерга кетмайман. Ким айтди мени кетади деб?

— Сендан ким сўраб ўтиради. Сен катта одам бўласан. Аммо айтган гапингни бажармасанг яхши бўлмайди.

Зўлдир шарт орқасига ўгирилиб кета бошлади. Шошиб унга эргашдим.

— Полвон ака, бироз айланиб келинг, келинни олдига бирга ўтамиз. Мен ишларимни сал йўлга солиб олай.

— Бўпти. Анас Махсум дўконини очиши билан келаман. Майлими?

— Майли, — дедим Зўлдир анчагина вақт бераётганидан қувониб. Анас Махсум дегани бозор ичидаги устахона эгаси. Унга пичоқ буюртма қилганлар ойлаб кутишади. Шунга яраша пичоқларам беқиёс бўлади. Уста қишин-ёзин, қаерда бўлмасин устахонасини роппа-роса ўн бирда очарди. Ундан эргаям, кеч ҳам эмас. Шунданми, уни билган одамлар, биров билан шартлашган маҳал, Анас Махсум дўконини очадиган вақтда кўришамиз деб кўйишади.

Кечаги дам олиш таъсири бўлса керак ишхонада ҳаманинг кайфияти кўтаринки. Шундай кайфиятда мен ҳам ишни бошладим. Зарур ишларимни қилиб бўлганимда соат ўн ярим бўлган эди. Корхона ҳудудини бироз айланиб кўчага чиқдим. Соат ўн бирдан бироз ошганди. Узоқдан Зўлдир кўринди. У худди учиб келаётгандай эди. Машинани ўт олдириб олд эшикни очдим. Ҳаяжондан

Зўлдининг тили калмага келмасди. Бу гал таниш дўконга бир зумда етиб боргандай бўлдим. Машинадан тушиб қарасам Зўлдин ўтган галгидай ўриндикка қапишиб ўтирибди.

— Юринг бирга кирамиз, — дедим айланиб ўтиб у ўтирган томон эшигини очиб.

— Йўк, йўк, — деди у кўзлари косасидан чиққудай бўлиб. — Мен кирсам бўлмайди.

Бошқа мажбур қилиб ўтирмадим. Ўзим дўконга қараб юрдим. Бугун бу ер гавжум эди. Латифа опа аёллар пойабзали сотиладиган бўлимда ёшгина сотувчи қиз билан биргалашиб савдо қилаётганди. Мени кўриб хурсанд бўлиб пешвоз чиқди. Кўришиб бўлгач, биринчи сўрагани шу бўлди:

— Оёқ қалай?

— Яхши. Бироз оғриқ ҳам йўқ эмас.

— Муолажа қилдингизми?

— Тўла эмас, болача тополмадик, спиртни шерикларим арзимаган нарса учун беришмади.

— Болачаям бор бўлсин. Кимда хор, кимдир зор.

Биргалашиб опанинг хонасига кирдик. Чой буюрмоқчи эди, қўймадим. Ишим зарурлигини айтдим.

— Латифа опа — дедим ерга боқиб. Тоғдаги ёрдамнингиз учун раҳмат. Онам ҳар куни дуойи жонингизни қиляптилар. Олдингизда қарздорман. Ҳар бир ука опасига эркалик қилгандек, менга ҳам бир бор эркалик қилишга рухсат беринг.

Латифа опа бирдан жиддий тортди.

— Қанақа эркалик экан у?

— Мен бир одамга катта бўлганимда сизни уйлантириб қўяман деб лафз қилганман. Ўзига муносибини топса уйлантириб қўйишга қурбим етади. Аммо у кўзлаган чўкки жуда баланд ва иссиқ, унча-мунча қўлни куйдиради.

— Бу яхши-ку. Биздан нима хизмат?

— Мен бу ерга келишдан олдин кўп ўйладим. Бу ишга ваколатим борми? Мен ўзи кимман? Лекин бир нарса менга таскин беради. У албатта жуфтани бахтли қилади. Хафа бўлманг, илтимос. Олдингизга қулчиликка келдим.

— Ие, қизиқ бўлди-ку, кимга?

— Эсингиздами? Тонда бир девонанинг севгиси ҳақида гапириб берган эдим. У севган аёл ким деб қайта-қайта сўраган эдингиз.

— Хўш, хўш.

— Ўша аёл Сизсиз. Сиз унинг сувратига қараманг. У, ички дунёси гўзал одам. У аёл менга албатта болача қилиб беради, деб кўп бора айтди. Унинг шу гапи менга қанот бўлди. Бу ерга келишдан олдин кўп ўйладим. Сизнинг нафсониятингизга тегиб қолишимни ҳам билардим. Нима қилай иложсиз қолдим.

Латифа опанинг қизилга мойил юзи оқинқираб кетди. Қўлидаги учи текис қилиб чиқарилган қалам столга асабий тарзда ташланганидан учи учиб кетди.

— Шавкатжон, — деди йиғлагудек бўлиб. — Мен сизга эр топиб беринг деб илтимос қилдимми? Ё мени кўчада қолган деб ўйладингизми? Топган гапингизни қаранг. Мен сизни ўз укамдай кўришга келган деб ўтирибман. Сиз бўлсангиз... Узр бугун мол олувдик, ишимиз тифизрок.

Латифа опа ўрнидан турди. Бу менинг «кавушим» тўғрилангани эди. «Хайр» дедим овозим бўғзимдан ўтиб-ўтмай. Латифа опа терс ўгирилиб боя савдо қилиб турган бўлим томон юрди. Бир замбил лой бўлиб қолгандим. Бўшашиб кўчага чиқдим. Латифа опадан айрилдим, Зўлдирга берган лафзимни бажаролмай бебурд бўлдим. Бир хаёлим Зўлдирни бўралатиб сўкким келарди. Бошқа томондан эса унга ич-ичимдан ачинардим. Ичимдан унда нима гуноҳ, телбанинг севишга ҳақки йўқми деган нидо келарди.

Шалвираб чиққанимни кўрган Зўлдир маъюс тортиб, янаям кичрайиб кетгандек бўлди.

— Йўқ дедими. Мени яхши одам, ёлғон гапирмайди демаядингми?

— Айтдим полвон, сизни кўкларга кўтардим. Қулоқ солгиси келмади.

Машинани асабийлашганча қаттиқ хайдаб катта йўлга бурилдим.

— Шавкатбой, майли хафа бўлма, у хали мени билмайди. Мана кўрасан рози бўлади.

Шунча пайтдан бери биринчи бор Зўлдиннинг айтгани амалга ошмаслигига ақлим етиб турарди. У осмонларни кўзларди, осмонларни. «Сал пастроқ тушинг Зўлдинбой» дейдиган мард йўқ эди. Зўлдинни ховлисигача олиб бордим. Яхшиям онаси уйда эмаскан. Тезда ишхонага қайтдим. Ишхонага киришим билан котиба қиз олдимга югуриб чикди.

— Вазирликдан икки бор қўнғироқ қилиб сўрашди. Ёрдамчига қўнғироқ қиларкансиз.

Хонага кирибоқ ёрдамчига қўнғироқ қилдим. Ўзимни таништиришим билан у томондан «эртага соат учга етиб келинг суҳбатдан ўтасиз» деган овоз эшитилди. Бошқа бирор нарсани сўрашга ботинолмадим.

Эҳ Зўлдинбой, Зўлдинбой қўнглимнинг кўчаси...

Эрталаб йўлга чиқаман. Хозир эса қилинган ишлар ҳақида тегишли ҳужжатларни бир кўздан кечириб қўйиш керак. Ким билади нималарни сўрашади. Бехтиёр кўз олдимга Зўлдин келиб боягина айтган гаплари ёдимга тушди. «Эрта-индин кетиб қолсанг мен нима қиламан, онам ҳар куни йиғлайдилар». Ишдан қайтишда уникага кириб ўтаман. Наҳот «башорат»и бу сафар ҳам тўғри чикса. Нима бўлганда ҳам узримни айтаман.

Кўнглим алағда бўлиб кечгача қандай ишлаганимниям билмадим. Ишдан қайтишда Латифа опанинг дўкони олдидан ўтдим. Йўл четида туриб икки қаватли бинога бир муддат тикилиб қолдим. Шу дам Зўлдинрам, опаям дилимга яқин одамлар бўлиб қолишганини ҳис этдим. Сўнг Зўлдиннинг маҳалласига йўл олдим. Юрак бўмбўш эди. Мен эндигина топган икки одамимниям бирданга йўқотиб қўйгандай эдим. Зўлдинни товукхона каттагининг устини очиб, катакни янаям баландроқ қўтариш билан банд ҳолда учратдим. У хурсанд бўлиб кетди.

Ичкарига югуриб онасига суюнчилади. Холани ортиқча тараддудга қўймадим. Ховлида бироз гаплашиб ўтирдик. Зўлдирга қарашай десам кўнмади. Кейин эса қайси товуғи нечта тухум қўяди, зоти қанақа, уни қандай парваришлаш кераклиги ҳақида «маъруза»ни бошлаб қолса денг. Шумтака жиянимнинг ибораси билан айтадиган бўлсак Зўлдирнинг олдида манаман деган паррандашунос профессорларга «дам» эди.

— Кетадиган бўлдингми?

— Ҳали тайини йўқ. Эртага бориб келсам маълум бўлади.

— Барибир кетасан.

— Сиз хафамисиз?

— Нимага, мен сени дуо қиламан. Баргизуб бериб боқаётган товукларимни алоҳида қиляпман. Тухумини фақат онам билан сенга бераман. Кўзингни равшан қиладди. Онамни қара, ҳалиям кўзойнак тақмайдилар.

Бу суҳбатимиз худди сафаролди аканинг укага маслаҳатларига ўхшарди. Мен ҳайрон қолардим. Бу одамни ақли ноқис деб бўлмасди. Унга яхши гапириб, чиройли кийинтириб қўйсанг, ҳар қандай Нодирлардан минг карра аъло бўларди. Унинг суврати алдамчи, сийрати покдомон эди.

— Келин нима бўлади?

— Келади. У болаларни яхши кўради. Ўзиям яхши. Отасиям яхши эди. Мени ўғлим дерди. Отаси ўлиб қолмаганда тезроқ келарди. Учраган ит унга қарайверириб безор қилаверганидан келади. Сен хафа бўлма. Сен ҳам отанга ўхшайсан. Сениям ҳамма яхши кўриб қолади. Мен сени кўришга бораман. Мендан уялмайсанми?

— Нега уяламан. Чиройли кийимларингизни кийиб борасиз. Иккаламиз маза қилиб шаҳарни айланамиз.

* * *

Вазирликда кечгача қолиб кетдим. Расмийлаштирадиган қоғозлар анчагина экан. Катта бир бўлимга бошлиқ қилиб тайинлашди. Барча ишларимни тўғрилаб олишга

уч кун вақт беришди. Кейинги ҳафтадан иш бошлайман. Катта жойда масъулият ҳам ўзига яраша бўларкан. Онамни кўриб келишга ҳам бир ярим, икки ойда зўрға фурсат топаман. Оиламни кўчириб келгач ота ҳовлига бориш муддати янаям узайди. Вақт дегани барибир ҳамма нарсани жой-жойига қўяркан. Бора-бора Зўлдир ҳақидаги ўйловлар ҳам безовта қилмай қўйди. Чет элларда хизмат сафариди бўлиб, малакам ҳам янада ошди. Кеча кечки пайт эса яна йўқ жойдан Зўлдирни эслаб қолдик. Ўғлимнинг ўйинчоқ футбол майдончасидаги кичкина зўлдирчиси йўқолиб қолди. Қидирмаган жойимиз қолмади. Ерда ҳам қўқда ҳам йўқ. Бола эса финшишини қўймайди. Тоза хуноби ошган аёлим охир портлади. У нимагадир Зўлдир билан борди-келдимни ёқтирмасди.

— Қишлоқда бўлганимизда отанг Зўлдир девонадан ўша зорманданинг юзтасини олиб келиб берарди, — деди аччиғи чиққанидан йиғлагудек бўлиб. Қани энди бола буни тушунса. Йиғлаб-йиғлаб ухлаб қолди.

Шу воқеа сабаб бўлиб Зўлдир ҳақида яна эслайдиган бўлиб қолдим. Эртасига ишхонадаям хаёлимда Зўлдир айланаверса. Хаёлим қочди. Ё унга бирор нарса бўлди-микин? Бир хаёлим танишлардан бирортасига қўнғироқ қилиб уни суриштирмоқчи бўлдим. Кейин фикримдан қайтдим. Бу нарса ўзимгаям эришроқ туюла бошлади. Шу маҳал ички телефоним жиринглаб қолди. Гўшакни кўтариб қўнғилим осмон бўлиб кетди. Поччамнинг хоки-соргина овозларини дарров танидим. Хол-аҳвол сўраб ўтирмасдан мен ҳозир, деб пастга югурдим. Ишхонамиз рўпарасидаги чинор остида синфдошим Носир, поччам ва мен танитайдиган яна икки киши туришарди. Айниқса, Носирнинг ҳам келгани айни муддао бўлди. Мактабни битирганимиздан бери киракашлик қиладиган ошнам нафақат маҳалламиздаги, балки шаҳримиздаги ҳамма гаплардан хабардор эди. Ким нима иш қилади, ким-кимга қуда, ҳаттоки мол бозордаги нарх-навониям Носирбойдан сўрайверасиз.

— Келинлар, келинлар, — дедим ҳар бирлари билан кучоқлашиб кўришарканман. — Қандай шамоллар учирди?

— Бухоролик бир курсдошимиз тўй қиляпти. Булар менинг курсдошларим, — деди поччам мен танисмай турган кишиларга ишора қилиб. — Бирга беш йил ўқиганмиз. Тўй бошлаган ўртоғимиз хафа бўламан деб телефон қилаверганидан шарт йўлга чиқавердик. Баҳонада Бухорониям бир айланиб келамиз. Носиржон ўртоғингиз ўзим олиб бориб келаман деб шерик бўлганлари яхши бўлди. Ҳазил-хузул билан Тошкентга етиб келганимизни билмай қолибмиз. Биргалашиб тушлик қилайлик. Кейин биз яна йўлга тушамиз.

Тушликка ҳали анча вақт борлиги учун, улар шаҳарни бир айланиб келишмоқчи бўлишди. Тепага чиқиб бир пиёла чой ичайлик десам кўнишмади. Носир ҳам машинасини ишхонамиз олдида қолдириб уларга эргашиди. Сен қолақол десам қани энди кўнса. Катталар ишлайдиган идорага киришга хижолат қилармиш. Унинг бу гапига кулгим қистаб хонамга кўтарилдим. Ана энди вақтни имиллаб ўтишини қаранг. Ҳар замонда ўн иккинчи қават деразасидан пастга қараб қўяман. Бирор иш қилай десам, қани энди қўлим борса. Тушлик вақтига ярим соат қолганда шерикларга айтиб пастга тушдим. Машина олдида бориб уларни қута бошладим. Хайрият, меҳмонларим тезда келишди. Уларни Оқтепадаги норинхонага олиб бордим. Ишхонадаги шериклар билан тез-тез келиб турганимизга у ердагилар таниш бўлиб қолишганди. Салқин жойдаги бу емакхона меҳмонларимгаям ёқди. Шу пайтгача норин емаган Носирни бир кўрсангиз эди. Икки гапнинг бирида «уйга борсам, ҳар куни норин қилдираман» дейди. Дўстимнинг гапига биз куламиз, у эса бунинг нимаси кулгили деб хайрон бўлади. Мен эса гапнинг нишабини пойлайман. Қани энди мавриди келса-ю, Зўлдир ҳақида сўрасам. Ниҳоят буниям йўлини топдим.

— Кеча роса Зўлдирни қадри ўттида, — дедим Носирга қараб.

Поччам билан Носир бараварига нега деб сўрашди.

— Ўғилчанинг ўйинчоқ футбол майдончасидаги зўлдирчаси йўқолиб қолибди. Ярим кечагача фингшиб тоза хуноб қилди. Қани энди қишлоқда бўлиб қолсам, зув этиб Зўлдирникидан олиб келиб берардим девордим. Халиям юрибдими, ҳаммани ўтакасини ёриб, — дедим бепарвогина.

— Ха, — деди Носир худди кутганимдай.

— Яқшанба куни бозорга иккита қўчқор олиб чиқибди. Кампир онаси бозор дарвозаси олдида кутиб турибди. Бир зумда қассоблар ўраб олишди. Онаси қаттиқ тайинлаган шекилли, айтган нархидан бир тийинам тушмади. Ўзиям қўй жонивор нақд бузоқдай келади. Ҳамманинг кўзи ўша қўчқорларда. Бир ишқибози келиб айтган пулини шарт санаб иккаласиниям олиб кетди. Бу Зўлдир деганинг ҳеч тентакка ўхшамайди. Ямин бўёқчини вақтим йўқ бироз сабр қилиб тур, деганига қулоқ солмай, аввал мени уйимни бўёқдан чиқариб берасан деб кўндирибди. Яқинда уйланармиш.

— Э, зўр-ку, — дедим бу мен учун янгилик бўлмаса ҳам. — Келин ким экан, ўзига мосини топгандирда.

Носирга эшитадиган қулоқ бўлса бас, гапириб чарчамайдиганлар хилидан эди. Сўрига яхшироқ жойлашиб олди.

— Низом ака, — деди поччамга қараб. — Умар дўкончини билардингиз-ку. Ўша раҳматлини биттагина қизи бор. Савдо институтини битирган. Шаҳар матлубот корхонасида ҳам ишлаган. Ҳозир отасининг дўконини юргизяпти. Зўлдир тентак мен Умар дўкончини қизига уйланаман, яқинда тўй қиламиз дермиш. У опани кўрган ҳар қандай одамнинг суқи киради. Нақд офатижон. Аммо неча марта турмушга чиқиб бола туғмади. Тагида сўнгги русумдаги «Ниссан». Кексаларнинг айтишича Умар дўкончидаги барака қизигаям юққанмиш. Маҳалласидаги иккита боғчага доим ёрдам қилармиш.

— Бунақа одам Зўлдирни яқинига ҳам йўлатмас, — дедим бу мавзу тўхтаб қолишидан чўчиб.

— Ким билади дейсан, — деди Носир, тик оёқда туриб, норинни хамирини тўғраётган оппоқ халатлардаги, чиройли опаларга ҳавас билан қараб.

— Опаям охирги пайтларда сал ғалатироқ бўлиб қолган дейишади. Яқинда хўжалик моллари дўконидан бир кўрпалик пахтани харид қилиб, этакка боғлаганича кўтариб кетаётганини ўзим кўрдим. Ўзим, бошқа таксичилар ҳам олиб бориб берайлик десак кўнмади. Маҳалласидаги боғчанинг фаррошлигини ҳам ўзи қилаётганмиш. Одамнинг ишонгиси келмайди. Не-не бойваччалар иккинчи хотин қилиб олмоқчи бўлганида ҳаммасини рад этибди. Сал довдирроқ бўлиб қолган деган гап ҳам чиқувди.

Поччам ва у кишининг сабоқдошлари учун бу гапларнинг қизиғи йўқ эди. Гоҳ қулиб, гоҳида хайрон бўлиб эшитиб ўтиришибди. Мен эса ниҳоятда таъсирланиб кетгандим. Нахотки, мен билган Латифа опа шу даражага тушиб қолган бўлса? Носирнинг бир оғиз гапини қанчалик интизор бўлиб кутган бўлсам, энди уни жим бўлишини истаётгандим. Латифа опани назаримда ҳамма-хаммадан қизғанаётгандай эдим. Яхшиям Носирнинг маълумот халтаси бу борада бўшроқ экан. Гап бошқа томонга бурилди. Яна бироздан сўнг меҳмонлар эртароқ йўлга тушайлик деб туришга изн сўрашди. Уларни ўша ердан Бухоро томонларга кузатдим.

Уларни кўриб бир қувонган бўлсам, Латифа опани ўйлаб ич-ичим ачишиб кетарди. Бир пайтлар тоғдаги Латифа опа, менинг халоскорим, ҳар қандай хонадонни нурга тўлдирадиган одам назаримда йўқлик томон кетаётгандек эди. Бутун вужудим билан Зўлдир, Латифа опа ҳақида ўйламасликка уринсамда уддасидан чиқолмаётгандим.

Бу орада яна икки-уч бор хорижга, хизмат сафарига бориб келдим. Бўлимим ҳам раҳбарларнинг назарига тушди. Ростини гап, Зўлдир билан опа аста-секин яна хаёлимдан кўтарила бошлади. Кунлар бир тутам, қиш фасли оёқлаганда болаларим билан кун санашга тушдик. Баҳорда меҳнат таътилига чиқаман. Болаларим бувиси-

ни, ҳовлимизни соғинишганди. Ўзимизам шу аҳволда эдик. Ниҳоят, таътилга ариза ёздим. Хужжатларни расмийлаштириб йўлга тушдик. Болаларимнинг қувонганини айтмайсизми? Довон манзарасига қараб тўйишмайди. Онамга таътилга чиққаним, аммо қачон боришимни айтмаган эдим. Ҳаммамиз бирданига кириб борганимизни кўриб бирам хурсанд бўлдилар. Ўша куни ака-ука, опалар тўпланишиб кечгача гурунглашиб ўтирдик. Бир ой уйда бўлишимиздан онам ниҳоятда қувонаётган эдилар. Меҳмонлар тарқалгач ҳам онам билан алламаҳалгача гаплашиб ўтирдик.

Бир ой олдин келганингда Фозил акангни тўйида қатнашардинг, — дедилар онам хиёл кулимсираб.

— Қайси Фозил ака, — дедим туйқус ҳеч нарсани эслолмай.

— Зўлдир жинни деб ёшликларингда мазах қилиб юардинглар-ку, ўшанида.

Ўтирган жойимда бир сапчиб тушдим.

— Ие, Зўлдири тўйи бўлдими? Кимга уйланди.

— Умар дўкончи бўларди, эски бойлардан. Ўшанинг турмуши бўлмаган биттаю-битта қизи бор эди. Институтни битирган. Олий маълумотли. Охирги пайтларда сал ҳардамхаёлроқ бўлиб қолган дейишади. Ўшанга уйланди. Сенга таклифнома ташлаб кетганди. Узоқ сафардалигинг учун айтиб ўтирмадим. Тўйига ўзиям бутун шаҳар кўчиб борибди. Мен келин саломига бордим. Ўзиям суксурдай жувон экан. Қуриб кетмагур Фозил аканг худди қиз болага уйланаётгандай катта тўй қилиб берибди.

Нимагадир юрагим сиқилди. Онаминг гаплари кулугимга кирмай қолди. Аллақандай, ҳеч кимда учратмаганим муаттар бўй бутун вужудидан уфуриб турадиган Латифа опа Зўлдирининг қучоғида. Одамнинг ишонгиси келмайди.

— Қанақа куёв бўлибди? Ҳалиям кўчаларда сандироклаб юрибдими?

— Нега ундай дейсан. Келин уни министрлардай кийинтириб қўяди. Костюм-шимлари ўзига бирам ярашган. Кўчада кўриб қолсанг танимайсан. Фозил аллақан-

дай босилиб қолган. Кўчага ҳам кам чиқади. Онаси бечорани қувонганини бир кўрсанг. Худди ўн ёшга яшаргандай. Вақтинг бўлса, бир муборак бўлсингга ўтиб қўйсанг яхши бўларди. Сени сўраб онасини эси кетади.

— Ҳа, кетгунимча бир ўтаман. У билан ошначилигимиз бор эди, — дедим. Аммо, ҳа деганда уларникига ўтолмадим. Мен Латифа опани ўша хонадонда, Зўлдири ёнида кўришни ҳеч тасаввур қилолмаётгандим. Бу орада таътилим ҳам ниҳоясига етиб, ишга чиқадиган вақтим келди. Таътил чоғи анча-мунча ишлар йиғилиб қолган экан. Ишга шўнғиб кетдим. Бир ой, бир ярим ой деганда уйга бирров бориб онамдан хабар олиб келаман. Аёлим ҳам ишга киргач қишлоққа бориш янаям камайди. Ёз ойининг ўрталарида ўзимизнинг вилоятга бир ҳафталик хизмат сафарига борадиган бўлиб қолдим. Оиламни ҳам бирга олиб кетдим. Онам ёнларида болаларим тоза яйрашди. Онам эса икки гапининг бирида Зўлдириникига ўтишга ундардилар. Бугун ҳам нонушта маҳали шу гап такрорланди.

— Фозил акангни онасини кўрувдим. Сени қайта-қайта сўради, — дедилар онам ҳар доимги гапларини қайтариб.

— Сени ўз боласидай кўради. Бир ўтиб қўймадингда болам, бундай одамларнинг кўнглини олсанг савоб бўлади. Мана кўрасан. Ўша магазинчини қизи ҳам савобнинг тагида қолади.

— Ўзингизам бирга борасизми? — дедим онамнинг юзларидан ўтолмай.

— Албатта болам. Мен уларга атаб иккита бахмал кўрпача ҳам қилиб қўйганман.

— Сенам гайёрлан, — дедим ҳайрон бўлиб қараб турган аёлимга. — Бугун тушгача ишимни тугатиб қайтаман. «Ёшларни» бирга табриклаб келамиз.

— Вой шундоқ қуруқ бораверамизми? Мен бирор нима пишириб олай, — деди аёлим типирчилаб ўрнидан тураркан.

— Керак эмас, — дедим унинг сўзини бўлиб. — Йўлдан бозорлик қилиб оламиз.

Тушдан кейин учовлашиб йўлга тушдик. Йўл-йўлакай бозордан чиройли пакет қилиб олдим. Бу ишимдан онамнинг қувонганларини кўриб, ўзим ҳам яйраб кетдим. Аёлим онам билан менинг ишимизга энсаси қотганини яшириб ҳам ўтирмасди. Таниш кўчага бурилгач машинани йўл четидаги улкан саданинг тагида тўхтатдим. Худди келишимизни билгандай дарвозага яқинлашганимизда унинг бир табақаси очилиб Зўлдир кўринди. Беихтиёр калламга келган ўйдан ўзим ҳам хурсанд бўлдим. Энди бу одамни хаёлан ҳам Зўлдир деб бўлмасди. У Фозил ака эди. Бошқача бўлиши мумкин эмас. Эгнидаги футболка, жинси шим уни анча хипча кўрсатар, юзлари ҳам тиниқлашган эди. У дарвозани янаям каттарок очаркан, ичкарига қараб овоз берди.

— Ойи, Латифа, катта онам келдилар.

Ҳали ҳовлига кириб улгурмасимиздан кичкина уйчадан аввал Фозил аканинг онаси, кейин эса қизғиштоб халати, бошида шунга мос рўмоли ўзига ярашиб турган Латифа опа чиқиб келди. Латифа опа янаям тўлишибди. Онам билан кўришиб қўлларидаги кўрпача солиб бойланган тугунга қўл чўзган Латифа опага онам бир қараб олди. Кейин қўлидагини узатди.

— Ҳа майли, олсангиз бўлади, — деди.

Фозил ака мени қўлимдагини, онаси аёлим қўлидаги нарсаларни олди. Ишқом тагидаги сўри томон юрмоқчи эдик, онахон келиннинг уйига ишора қилди.

— Ният қилиб қўйганман, — деди у киши илтижо билан онамга қараб. — Келинимнинг уйида бир пиёла чой ичиб дуо қилайлик. Кейин сўрига чиқамиз. Илойим менинг болаларим ҳам сиздай ували-жували, пиру-бадавлат бўлиб юришсин.

Келиннинг уйи ортиқча ҳашамлардан холи, орастагина эди. Хонтахта атрофига тўшалган кўрпачалар ҳозиргина қавиқдан чиққандай ялт-ялт қиларди. Хонадан бир пайтлар тоғда исидан маст бўлган, муаттар ифор сезилар-сезилмас уфуриб турарди. Ўтириб келиннинг қўлидан бир пиёладан чой ичган бўлдик. Мезбонлар ўзида

йўқ хурсанд. Айниқса онахон «ўзим ўргилай»лаб жонини поёндоз қилгудек бўларди. Онаминг ишоралари билан аёлим попукли катта рўмолни сал нарида турган елим халтадан олиб онамга узатди. Онам уни онахоннинг елкаларига ёпдилар. Зарҳал қоғозга ўралган кафт-деккина қутичани келинга узатдилар.

— Буларни кам бўлсаям кўп ўрнида кўрасизлар. Нева-ра тўйларингизда бундан каттасини қиламиз.

Онаминг зукколикларига қойил қолдим. Ҳамиша ишни пухта қиладилар. Бу илтифотдан қайнона-келинин-нинг кўзларида бирдек ёш ҳалқаланди. Биз ичкарида бироз гаплашиб чиққунимизча, Латифа опа сўрига чиройли қилиб жой тайёрлаб, атрофига сув сепиб қўйибдилар. Баҳаво ҳовлига чиққанимизда суҳбатимиз янаям қизиди. Онаминг ҳеч нарсага уринманглар дейишларига қарамай, Латифа опа ошхонага кириб овқатни ҳаракатини бошлаб юборди. Қозондаги ёғнинг ҳиди чиқа бошлаганда онахон аёлимга юзланиб илтимос қилдилар.

— «Қари келса ошга, ёш келса ишга» деганлари шу эканда. Келинжон, опангизга қарашиб юборасизми? Келиним бечора ёғ ҳидини кўтаролмаяпти. Мени эса тўйнинг эртасигаёқ қозон-товоққа яқинлаштирамай қўйди, барака топкур.

Оғзим ланг очилиб қолди. Онам билан мезбоннинг қисқа савол-жавоби ичимдан зув ўтганни тасдиқлади.

— Ой-қуни яқинми?

— Янги йил атрофида.

— Илойим эсон-омон қутулиб олсин.

— Айтганингиз келсин.

Икки кампирнинг бир-бирига айтадиган гаплари кўп эди назаримда. Фозил акага ишора қилиб ўрнимдан турдим. Буни кўриб Фозил акаям кўзгалди.

— Сизлар бемалол гаплашиб ўтиринглар. Мен Фозил аканинг қўйларини бир томоша қилай, — дедим ойимга қараб. Кейин эса Фозил акага ҳазиллашдим.

— Ўзи қўйлар қолганми ё ҳаммасини қалинга бериб юбордингизми?

— Бор, бор зўрлари бор. Ҳозир ўзинг кўрасан, — деди Фозил ака кўзлари чақнаб.

Биллалашиб кўйхона олдига бордик. Билмаган одам у ерда қўй бокилишига сираям ишонмайди. Атрофда бир донаям хас-хашак кўринмайди. Эгасини кўриб охурга яқинлашган қўчқорларни кўриб оғзим очилиб қолди. Тўртга бўлинган кўйхонада тўрттала қўчқорнинг ораси алоҳида-алоҳида қилиб тахта девор билан тўсилган. Ҳар бирининг охури алоҳида. Охурга яқинлашаркан қўчқорлар семизлигидан худди маст одамдек у ён-бу ён тебраниб кетишарди.

— Ҳалиям қўйларингиз билан гаплашасизми? — дедим биринчи бор келганимда, Фозил аканинг ҳар бир қўйга овқатини бераётиб «тўкмай, шошмай егин» деб такрор-такрор гапирганлари ёдимга тушиб.

— Гаплашаман. Улар гапимга киради. Тўполон қилишмайди. Илгари уларга гапираётганимни кўриб хотиним мени уришарди. Ҳозир ўзи ҳам улар билан гаплашади. Энди битта сигир олиб беринг деяпти.

Ошхонада аёлим билан Латифа опанинг ҳам гурунги сира тугай демасди. Ниҳоят овқат тайёр бўлди шекилли, бир қўлида обдаста, биттасида сочиқ тутган Латифа опа ошхонадан чиқиб келди. Қўлимни ювиб сочиққа артарканман, сочиқдан келаётган хушбўй исдан танам яйраб кетди. Сўрига чиқиб шўрвахўрлик қилдик. Мезбонларнинг ҳеч қўйиб юборгиси йўқ. Янги келиннинг қўлидан бир чўким ош еб кетинглар деб шунча қисташларига қарамай қўзғалмоқчи бўлдик. Туришдан олдин онам келин-куёвни, кетаётганимизни кўриб мунғайиб қолган онахонни узоқ дуо қилдилар. Онамнинг ич-ичиларидан, юраклари ҳаприкиб-ҳаприкиб узоқ дуо қилганларини биринчи бор кўришим эди.

— Яна келинлар, кутамиз — деб қайта-қайта илтимос қилиб мезбонлар машина олдигача кузатиб келишди.

— Энди ўзинглар ҳам боринглар, — дедилар онам қуллуқ қилиб. — Фозилжон болам, онангиз билан келинни албатта бизникига олиб боринг. Хўпми болам?

Яқин қариндошлардай қуюқ хайрлашиб, машинага ўтириб, катта йўлга бурилганимизда «хонасалотлар» — дедилар онам аллақандай бўғиқ овозда. Хайрон бўлиб онамга бир қараб олдим. Юзлари қизариб кетган, кўзлари жикқа ёшга тўлгандай эди.

— Тўхтатайми, мазангиз қочдимми?

Онам ўнг қўлини оҳиста силжитди.

— Юравер болам, тезроқ уйга борайлик.

Орқамга сал ўгирилиб аёлимга қараган эдим, пастки лабини тишлаб, бошини силкитиб индаманг дегандай ишора қилди. Уйга етиб келгунимизча ҳеч кимдан садо чиқмади. Онам ҳовлига кирибоқ, тўғри ўзлари ётадиган салқингина дахлизга қараб юрдилар.

— Мени безовта қилманглар, сал толиқдим шекилли, — дедилар эшик тепасида турган калитга қўл чўзиб.

Уйга болаларим келгандан буён шу ерда бўлиб қолган қариндош-уруғнинг болалари зув этиб атрофимизни ўраб олишди. Овозларингни чиқарманглар деганча тоғорада келган нарсалардан улашаётганимизда дахлизнинг деразасида онамнинг бошлари кўринди.

— Ҳой, невараларимни тергаманглар. Уларни топиш осон бўптими, — деган овозлари келди.

Онам овоз берганларидан кўнглим равшан тортди. Яхшиям неваралар бор экан. Уларнинг чуғур-чуғуридан бир зумда ўзларига келиб қолдилар.

Дахлизга ёпирилган болачалар тезда тоғорани чангини чиқариб юборишди. Кейин эса ҳовлининг этагидаги қантак ўригимизга бойланган, қўлбола ясаб олишган ҳалинчак томон югуриб, уни талашганча галма-гал уча бошладилар.

— Невараларимни ташлаб кетсанг бўларкан, — дедилар онам боғ томон бир қараб олиб. Қара, юзларига қон югуриб қолди. Келганларида ранглари худди олқинди совунга ўхшаб қолганди. Ё, невараларимни яхши боқмаяпсизларми? Болани ҳеч қачон овқатдан тортмаслик керак.

— Йўғ-е, ейишлари жойида. Ким билади нимага эт олишмаяпти?

— Майли соғ бўлишса бўлди. Қайтгунингча Фозил аканглар ҳам бир келиб кетишади. Онаси билан гаплашдим. Албатта борамиз дейишди. Шу кунгача бирор жойга келин салом қилиб чақиришмабдиям Латифа опангни. Ўзининг бутун хеш-акраболари юз ўгиришганмиш. Умар магазинчини шундай чиройли қизи бор эканда. Ишқилиб киннам кирмасин деб калима қайтариб ўтирдим. Тўйгача ака-укалари роса хунар кўрсатишибди. Ўзлари дўппослаганлари етмагандай безори болаларга ҳам Фозил акангни калтаклатишибди. Онаси бечора ўғлим бу аҳволда ўлиб қолмасайди деб туну-кун худога нола қилиб чиққанмиш. Яхшиликчаям, ёмонига олиб ҳам ўғлини ундан воз кечишини тавалло қилибди. Ўзи ҳаммаёғи моматалоқ бўлиб зўрға нафас олармиш-у, яна гапидан қайтмасмиш. Келинни ака-укалари унга тегишли бўлган ҳамма нарсани: отаси васият қилиб қолдирган дўкон, машина, қизининг тақдирдан ташвишланиб қуриб қўйган ховлисигача олиб қўйишибди. Тўйнинг харажатини келиннинг дугоналари кўтаришибди. Болалари ҳатто онаизорниям бу томонларга қадам босишини тақиқлаб қўйишибди. Айниқса, укаси куйдирги экан. Фозил акангни учратган жойида ҳақорат қилиб ер билан битта қиларкан. Э, на аканг, на сен мелисами, прокурорликками ўқимадингда, мана шунақаларни адабини бериб қўярдинг.

— Керак бўлса ҳозирам додини бериб қўяман. Ҳаром пуллари кўпайиб қолгандирда.

— Қўй, қўй болам. Бир айтдим, қўйдим-да. Эгам ўзи кўриб турибди. Ҳали шу келингаям атагани бордир. Юзига қараб тўймайсан киши. Тақдирини қара-я.

Онам Фозил акаларниқидан қайтишда «хонасалотлар» деб қон босими кўтарилиб кетиши сабабини англагандай бўлдим.

Сафарим ҳам қарий деганда Фозил акалар меҳмон бўлиб келишди. Икки кампир худди қиёматли опа-сингилдай бир-бирини қўйиб юборгиси йўқ эди. Аёлим ҳам Латифа опани кўриб ниҳоятда хурсанд бўлиб кетди. Мен ҳам Фозил акани аллақандай интиқлик билан кутганим-

ни хис этдим. Кучоқлашиб кўришарканман иягидаги, қулоғининг орқасидаги чандиққа кўзим тушди. Бейхтиёр онаминг сўзлари ёдимга тушди, «Хонасалотлар».

Ҳол-аҳвол сўрашиб бўлгач, бироз ўтириб, Фозил акадан яқинда олган қўйларимни бир кўриб беринг деб сўрадим. Уларни кига борганимда қўйларига хавас қилгандим. Шунга мол бозорига чиқиб, иккита қўзи олиб келгандим. Ҳарна, онамга эрмак. Фозил ака қўйхонанинг ичига кириб, қўзичоқларни ушлаб, пайпаслаб кўрди. Кўтариб ҳам кўрди.

— Ким олиб берди, — деди менга қараб.

— Ўзим, — дедим худди қўзичоқларим ёқмаган бўлса-я, деган хавотирда.

— Зўр олибсиз. Иккаласиниям суяги бузук. Яхши семиради.

Фозил ака билан, болалар ўзларича қўлбола қилиб, кундадан ясаган ўриндиққа ўтириб олдик.

— Анави ерда зўр анжирларинг бўларди. Нима бўлди. Кесиб ташладингларми?

Бир пайтлар ўша ерга иморат соламиз деб атрофидаги зўр-зўр мевали дарахтларни кесиб ташлаганим ёдимга тушди. Эсиз, эсиз, онам ҳам отанг эккан дарахтлар, кесма деганларига қулоқ солмагандим. Кейин барибир ам ўша жойдан уй кўтармадим. Лекин бир неча бор ўтқазганимга қарамай, бошқа у ерда кўчат ўстиролмадим.

— Сиз ҳам уларни кўрган экансизда?

— Ҳа, мендан кўркиб доим ўша ерда беркинардингиз. Хамма мени жинни дерди. Аммо мен жинни эмасдим. Мен энди жинни бўлдим. Доим хавотирдаман. Латифани йўқотиб қўйишдан кўрқаман.

— Ака-укалариданам кўрқасизми?

— Йўғ-е. Бир уриб ўлдириб қўяман. Латифаям индамаслиги мумкин. Аммо улар жигарлари. Бир кун келиб мендан хафа бўлиши мумкин. Мен эса унинг хафа бўлишини истамайман. Мана, сиз ерни хафа қилибсиз, — деди у бармоғи билан бир пайтлар анжир ўсган ерга ишора қилиб. — Шунга кўчатингизни бағрига олмай, чиқариб, ташляпти. Ерни хафа қилиб бўлмайди.

Мен лол бўлиб қолгандим. Агар ҳозир Фозил ака ялангоёқ бўлиб олиб, шаҳарни айланиб келамиз деса, бирга эргашиб кетишга ҳам тайёр эдим. Онам ўша куни меҳмонларни туришга қўймай кечгача олиб ўтирдилар. Хеч қўйиб юборгилари йўқ эди. Кетар маҳаллари эса, сандиқларини очиб, бежиримгина қутичани олдилар.

— Невараларимдан қайси бири институтга ўқишга кирса, совға қиламан деб олгандим. Латифахон мени қизим бўлди. Аввал қизим тақсин, невараларим кейин тақишади.

Онам шундай деб, қутичани очиб ичидан тилла занжирни олиб Латифа опанинг бўйинларига ўз қўллари билан тақиб қўйдилар. Латифа опа қаршилик қилгандилар, қаттиқ хафа бўлдилар.

— Менинг иккита қизим учта бўлди деб хурсанд бўлдим. Йўқ десангиз мени хафа қиласиз. Янги келинсиз. Дўст-ёронлар олдида бўйнингизни безаб турсин.

Латифа опам бошларини онамнинг елкаларига қўйганча йиғлаб юбордилар. Бир маҳал қарасам аёлим ҳам йиғлаяпти. Фозил акам билан кўча томон юрдик. Шу лаҳзаларда онам, аёлим ва мен учун бу одамлар ҳаётимизнинг бир бўлагига айланиб бўлганларини ич-ичимдан ҳис этдим.

Ишга қайтганимда ҳам онам билан қўнғироқлашганда, акам-опаларим, укамни сўраб бўлгач Фозил акамнинг оиласини сўраб қўйишни унутмайман. Онам бир неча бор хабар олиб келибдилар.

Янги йил арафаси эди. Ишхонадан байрам дастурхони учун товук гўшtidан тортиб тузламагача беришди. Одам тирбанд бўладиган байрам арафасида, дўконтма-дўконт юришга токатим йўқлигидан хурсанд бўлдим. Янги йил дастурхони учун ҳамма нарса бекаму кўст бўлди. Уйга яқинлашиб, зил-замбилдай қутини кўтариб, зиналарни бир-бир босиб кўтарилаётган пайтим, телефоним жиринглаб қолди. Болаларимнинг онаси қўнғироқ қилаётганди. Мен ҳам эшик қўнғироғини бос-

дим. Эшикни очган аёлим, болаларим бирдай қувонишиб менга отилдилар.

— Суюнчи беринг, суюнчи, — дейишди улар атрофимда гир айланиб. Йўлакга кирибоқ қутини ерга қўйдим. Кейин эса ичидагиларни бирма-бир олдим. — Банан, апельсинни қизимга, мандарин билан олмалар ўғлимга, қолгани онасига. Энди айтингларчи нима гап?

— Яқинда онам телефон қилдилар, — деди аёлим қўлимдагиларни стол устига қўяркан. — Латифа опамнинг кўзи ёрибди.

— Э, зўр-ку. Нима топишибди?

— Эгизак чақалоқлар — дея ўғлим билан қизим барабар чуғурлашди.

— Ростданми, — дедим ишонқирамай аёлимга қараб.

— Ҳа, Фотима-Хусан туғибдилар.

— Ўзлари яхши эканларми? — Бу гапни айтишга айтдим-у, ўзим хижолат тортиб кетдим. Аёлим эътибор бермади.

— Ойим яқинда бориб келибдилар. Опамам, чақалоқларам яхши экан.

Шу хушxabар таъсирида янги йилни кутиб олишга ҳозирлик кўра бошладик. Янги йил хайрли келмоқда эди.

* * *

Ҳар гал уйга борганимда онам доимгидай Фозил акангникига бир ўтиб қўйсанг бўларди деб такрорлашни қўймайдилар. Онамнинг улар ҳақида доим яхши бир гап айтишларига ўрганиб қолгандик. Бир гал эса онам қўчадан жиғибийрон бўлиб қайтибдилар. Айтишларича, Латифа опа бозорда майда-чуйда сотиб ўтирганмиш. Болаларига қайнонаси қараётган экан.

— Уч-тўрт сўм ёрдам қил, савоб бўлади, — дедилар навбатдаги борганимда. — Шундай катта, бообрў одамнинг боласи бундай қилиб юрса уят бўлади. Зўрға-зўрға топган болаларининг холи нима кечаётганикин? Ака-укалариям орийатсиз одамлар экан.

Бу гапдан кейин машинални янгилайман деб йиғиб кўйган пулимни онамга бериб келган эдим. Онам бир неча бор бозорга бориб, Латифа опадан бу пулларни олиб ишлатиб туришни сўрабдилар. Латифа опа эса сира кўнмабди. Мана кўрасиз, отамдан мерос қолган нарсаларимни улардан икки баравар қимматига бўлса ҳам қайтариб оламан, дебдилар йиғлаганча.

Бир пайтлар Фозил акага кўринишдан кўрқиб юрган бўлсам, энди Латифа опани бу аҳволда кўриб қолишдан кўрқардим. У тарафларга йўлим тушганда бозорга йўла-масликка ҳаракат қилардим. Онам эса ҳалиям Латифа опа ҳақида ўз опаларимга қарагандан ҳам кўпроқ қайғулардилар. Телефонда ҳол-аҳвол сўрагандаям у киши ҳақида албатта бирор гап бўларди. Латифа опанинг бозордаги усти ёпиқ расталардан учтасини сотиб олиб юргизаётгани, болалари юриб кетгани, Фозил аканинг дурустгина савдогар бўлиб кетганлигини шунақанги завқ билан сўзлардиларки, назаримда биз, ўз болаларининг бирортасининг ютуқларидан бу даражада қувонмагандай туюларди гоҳо.

* * *

Одатдагидай ишга кўмилиб ўтирган чоғим аёлим кўнфироқ қилиб қолди. Йўл-йўлакай ушланиб қолмаслигимни, уч-тўрт хил мевалардан олиб, иложи борица тезроқ уйга келишимни сўради.

— Нима гап, — дедим унинг бироз ҳовлиқиб гапираётганига ҳайрон бўлиб.

— Уйда мехмон бор шунга, — деди сал ўзини босиб олиб.

— Ким, — дедим пойтахтга кўчиб келганимиздан буён, йўқ жойдан пайдо бўлиб қоладиган қариндошларга анча кўникиб қолганимга қарамай.

— Тезроқ келаверинг, — деди-ю аёлим гўшакни қўйиб қўйди. Бундан бироз ранжидим. Бир хаёлим қайта кўнфироқ қилай дедим. Кейин фикримдан қайтдим. Жаҳлимам чиқди-ю, шайтонга ҳай бердим. Унда нима гуноҳ? Олий ўқув юртларига қабул вақти бошланган. Аёлим-

нинг ибораси билан айтганда бу пайтда «қариндош-уруғларнинг ўрдаси бузилади». Бизни йўқлайдиганлар ҳам кўпайиб қолади. Худди бу масалада менинг қўлимдан бирор нима келадигандай.

Ишдан кейин бозорга кириб, мева-чевалардан харид қилдим. Уйга яқинлашганимда болаларим йўлак олдига югуриб чиқишди. Аммам келдилар, деб бири қўйиб бири суюнчилай кетишди. Шунча вақтдан бери аммаларидан бирортаси ҳали уйимизга келишмаган эди. Машинани четроққа олиб, нарсаларни болаларим билан кўтаришиб иккинчи қаватга йўл солдим. Йўлак зинасидан кўтарил-япман-у, қуёш қаёқдан чикди, қайси опам бизни йўқлаб келибди деб ҳайратим ошарди. Бола-чақаси билан андармон опаларимдан бирининг дабдурустдан кириб келиши кутилмаган ҳодиса эди. Ҳали аммаси киму холаси кимлигини билмайдиган болаларим аллақачон тепага чиқиб кетишди. Уйимиз йўлагида жилмайиб турган аёлим, унинг ёнидаги Латифа опани кўриб, турган жойимда қотиб қолибман.

— Ассалому алайкум. — Бу овоз қай бирлариники эканини ҳам англолмай қолдим. Ҳол-аҳвол сўрашиб, ичкарига кирдик. Меҳмонхонада чиройли дастурхон тузаб қўйилибди.

— Молга келувдим, — деди Латифа опа бироз хижолат бўлгандай бўлиб. Бу галдан бироз кўпайтирувдик. Улгуржи савдо қилувчи ҳамкорларимиз тайёрлашга улгуришолмабди. Эрталабгача тайёр бўларкан. Шунга сизларни бир кўриб ўтай дедим.

— Жуда яхшида, — дедим хурсанд бўлиб. Ўғлим билан қизим эса Латифа опанинг икки ёнига ўтириб олишганича, у киши олиб келган совғаларни кўз-кўз қилишяпти. «Амма»си келганидан иккаласининг оғзи қулоғида.

— Келиб, ўтиришга улгурмай кетаманга тушиб қолсалар денг, — деди аёлим гина қилиб. — Зўрға ушлаб ўтирибман. Укангиз хафа бўладилар деб аранг қўндирдим.

— Юк эрталабга тайёр бўладими? — дедим опага юзланиб. — Шериклар борми? У ерда туриш шарт эмасдир.

— Йўқ. Дўконда қўлимда ишлаган Зокиржон деган йигитни шерик қилиб олганман. Ишига пухта, ҳалол бола. Ўзи эплайди. Мен кетгандан сўнг у ҳам ишдан кетибди. Ҳозир бозордаги расталаримга қараяпти. Ўзимни укам дўконимизни аввал бильярдхона қилди, бўлмади. Ошхона қилиб юргизмоқчи бўлди, яна ўхшамади. Эплотмасдан бир кишига сотган экан, у киши ҳам бирор нарса қилолмади. Уям сотаман деяётганимиш. Ўзим сотиб олиб, дўконни қайта тикламоқчиман. Мени оғиз солмоқчи эканимни эшитиб, овоза қилган нархидан икки бараварга кўтариб қўйибди. Биров яқинлашмаётганимиш.

— Энди нима қиласиз?

— Насиб қилса қайтариб оламан. Отам тушларимга тез-тез кирадиган бўлиб қолдилар. У ернинг ҳар бир бурчагидан у кишининг нафаслари келиб туради. У ер покиза жой. Қинғир ишларни кўтармайди. Фозил акам ҳам катта ёрдам бераптилар. Айланма маблағимиз ҳам анчагина бўлиб қолди. Жийдазор томондан каттагина ер сотиб олдик. Фозил акам у ерда ўн иккита Ҳисори қўзиларни боқяптилар. Сигиримиз, беш-олтита новвосларимиз ҳам бор. Оғзимиз оққа тегиб қолди, — деди Латифа опа кулиб. — Йиллар ўтиб улар янада кўпайишади.

— Бу ёғи зўр бўлибди, — дедим завқим ошиб. — Энди ҳеч қаерга кетмайсиз. Эрталаб айтган жойингизга ўзим олиб бориб қўяман.

Латифа опанинг юзида чиройли табассуми балкиди.

— Сизларни безовта қилиб, ташвишга қўйганимдан хижолатдаман. Катта онам ҳар кўрганларида бу ерга келиб-кетиб, сизларни кўрмай кетганимга хафа бўладилар. Ҳар гал манзилингизни тайинлаб, албатта ўтинг дейдилар. Бу сафар ҳам кирмай кетсам ранжишлари аниқ эди. У киши менга ўз онамдай бўлиб қолганлар. Акам-укам онамни бизникига йўлатмай қўйганларида, она бўлиб барча расм-русумларга туриб бердилар. Менинг у

киши олдида қарзим жуда катта. Энди бундан буёғига келди-кетди ишларни Зокиржоннинг ўзи қилади. Мен келолмасам керак. Шунга уйлариингни бир кўриб кетай дедим.

Ўша кунни алламаҳалгача гаплашиб ўтирдик. Эрта-лаб ишга боришим боис, мен турганимдан сўнг ҳам улар анчагача гурунглашиб ўтиришибди. Эртасига саҳарлаб Латифа опани катта машинадаги юклари билан бирга кузатиб қўйдим. Ишга боришимга ҳали вақтли бўлгани учун уйга кириб аччиққина қаҳва ичиб олмоқчи бўлдим. Тонг саҳарлаб турганим учун уйкуям, нонуштаям чала бўлганди. Эр-хотин қайта нонуштага ўтирдик. Бир маҳал, жилмайганча чой узатаётган аёлим фалати гап қилиб қолди.

— Бирор нима сезмадингизми?

Бирдан сергак тортдим.

— Нимани сезишим керак?

— Латифа опа ҳомиладор. Кузга бориб яна кўпайишади.

— Қойил-е, — дедим хурсанд бўлиб. — Худойимам шунча вақт бермаганига яраша ол қулим дегани шу бўлса керакда.

— Ҳа, Латифа опам сизни совчиликка борганингизни ҳам айтиб бердилар. Бу ҳунарингизни ойим билан мендан яширган экансизда.

— Фойдаси тегмаган ҳунар билан мақтаниб нима қилдим. Опа мени олдига солиб қувган. Кейин нега рози бўлганини билмайман.

— Мен биламан, — деди аёлим муғамбирларча қулиб.

Мен эса қўлимдаги соатимга бир қараб олдим.

— Билсанг қани гапир, бизам эшитайлик.

— Оталарини Абдуғаффор деган ўртоқлари бор экан. Ёшлиқдан бирга катта бўлишган. Ўша одамнинг бирданига тоби қочиб қолибди. Ҳеч кимни кўргиси келмасмишу, дўстимни қизини тез олиб келинлар деб қўймас-

миш. Латифа опани бориб ишхоналаридан олиб келишибди. Шунда у киши отаси анча йиллар илгари машинасида бир болани уриб юборгани, Улуғбоев деган дўхтир боладан мунтазам хабар олганию агар унга бирор нарса бўлса Умар акани қаматиб юбораман деганигача айтиб берибди. Бу дўхтир ўша пайтдаги райкомлардан ҳам қўрқмаскан. Латифа опамнинг оталари боладан тез-тез хабар олиб турибди. Нима керак бўлса айт дермиш. Бола эса ҳеч нарса сўрамасмиш. Шу зайл йиллар ўтиб бу воқеалар тинчиб кетибди. Ҳалиги болаям катта йигит бўлиб қолибди. Бир куни дўконга келиб эндигина савдо инстутига ўқишга кирган Латифа опани кўриб қолибди. Умар дўкончи «кел болам нима хизмат» деб сўрабди. Йигитам «сўраган нарсамни берасизми?» дебди. Оталари, «ха» деб жавоб берибди. Йигит сал нарида газлама-ларни метрлаб турган Латифа опага ишора қилиб у ким дебди. Қизи эканлигини билгач. Қизингизни менга беринг деб сўрабди. Умар дўкончи нимагадир қўрқиб кетибди. Кейин эса у энди ўқишга кирди. Хали ўқишини битириши керак. Эрта-индин кетади дебди. Йигит эса мен кутаман дермиш ишонч билан. Аммо вақтлар ўтиб дангалчи ва мардлиги, қўли очиқлигию сахийлиги билан эл оғзида юрган бойвачча қизини яқин ўртоғининг ўғлига тўй қилиб узатибди. Тўй оқшоми ошиқ йигит оёқяланг, сочлари тўзғиганча дўкончиникига борибди, аммо уни у ерга яқинлаштиришмабди. Шу бўйи у савдойи йигитга айланибди. Абдуғаффор аканинг айтишича, қизининг турмуши ҳар гал бузилиб қайтиб келганида дўкончи уйга қамалиб олиб ҳафталаб уйдан чиқмас эмиш. «Мени ўша йигитнинг охи урди» деркан. Ўша йигит Фозил ака экан. Бу воқеани эшитган кундан бошлаб Латифа опаям ғалати бўлиб қолибдилар. Ҳамма нарсага қўл силкитиб кетадиган одамга айланибдилар. Фозил аканинг онаси кўрка-писа совчиликка борганларида шу йигитга тегаман деб туриб олибдилар. Оқлик ўраб кетишгач эса уйларида тўполон бошланибди. Ака-укалари бизни шарманда қиляпсан деб Латифа опани не кўйларга солишмабди.

— Ҳа, — дедим чархпалак дунёнинг ишларига қойил қолиб.

— Никоҳ базмидан кейин қизиқ бўлибди, — деди аёлим сўзини бўлмай, миқ этмай тинглаб ўтирганимни кўриб завқланганидан.

— Бир-иккита кампирлар, расм-русуми жойида бўлсин, бирортанглар янгаликка қолинглар деса, шаддодроқ аёллар учта эр кўрган аёлгаям янгами деб аския қилишибди. Кейин, ҳа майли деб соддароқ, тўй-маъракаларда сал кўзи юмилса, мудраб кетадиган Тожигул деган аёлни алдаб-сулдаб янгаликка кўндиришибди. Бир ўзи икки эркакнинг ишини қила оладиган бу тўғри аёлнинг «мен умримда янгалик қилмаганман» деганига биров қулоқ солмабди. Тонг саҳарлаб эса ухлаб қолган «пойлоқчи» янгани Фозил аканинг онаси базўр уйғотиб олибди. Тўй ташвиши, бўз боласининг уч эр кўрган туғмас аёлга уйланганидан қадди букилиб қолган онаизор, ғоздай гердайиб турган эмиш. Тожигул янгани елкасидан қаттиқ-қаттиқ тортармиш.

— Эй, Тожигул, бир пой маҳсингни ечиб, иккинчисини ечгунча бир ухлаб оладиган сендай уйқучини ким янгаликка қўйди. Ҳа майли, ухлаб қолган бўлсанг ҳам барака топ. Мени уйимгаям келин келди. Келин эмас қиз келди... Ўғлимни ёнганларича бор экан... Энди мениям армоним йўқ, — деганича «янганинг» елкасига бир кийимлик қиммат мато ташлабди.

Очилиб кетган аёлимнинг сўзларига маҳлиё бўлганимча иш вақти бўлиб қолганиниям сезмай қолибман. Ўрнимдан турарканман миямда ҳар хил ўйлар ғужғон урарди. Дунёнинг ишлари.

Шу бўйи Латифа опанинг биз томонларга йўли тушмади. Онам етказиб турган хабарлар эса бир-биридан чиройли эди. «Латифа қизим отасининг дўконини қайта сотиб олиб, ҳамма ишчиларини яна қайтариб ишга олибди», «Латифа қизим қўчқордай ўғил кўрди, сени исмингни қўйишга рухсат сўрагани, рози бўлдим».

Навбатдаги кўнғироқ чоғи онам гап орасида қачон келишимни сўрадилар. Яқин кунларда ўтиб қолсам керак десам, мужмал қилмай аниғини айт, Латифа опанг сўраяпти дедилар. Ҳафта охирида албатта, бутун оилам билан боришимни айтдим. Назаримда онам шу кунларда аллақандай шижоатқор, дангалчи бўлиб қолгандай эдилар.

Ваъдага кўра жума куни ишдан сўнг оилам билан йўлга тушдик. Кечга томон уйга етиб бордик. Онам хавотир олиб кутиб ўтирган эканлар. Қувониб кетдилар. Онаминг қизиқ одатлари бор. Хафа бўлсаларам, қаттиқ суюниб кетсаларам йиғлаб юборадилар.

— Латифа опангга сени келишингни айтдим. Сабзор маҳалласидаги ташландиқ бўлиб ётган жойга уч қаватли қилиб чиройли бино қурди. Уни мажмуа деркан. Ичида ўқийдиган жойиям, ишлайдиган жойиям, овқатхонасиям бўларкан. Шунини очилишини сени келадиган кунингга тўғрилади. Онаси, қайнонаси билан мен ҳам ўша ерда бўлишимиз шарт экан. Бизга алоҳида совғаси ҳам бор экан, — дедилар йиғламоқчи.

— Ўзининг уруғи ҳам қатнашарканми, — дедим бир пайтлар улар қилган палидликлар ёдимга тушиб.

— Онаси бечора шу пайтгача яширинча хабарлашиб турарди. Энди-энди бемалол бориб, невараларидан хабар олиб келадиган бўлди. Аммо акасиям, укасиям бебунёд одамлар экан. Укаси яқинда катта бир ишда чув тушиб, бор-будидан айрилибди. Иш ота ховлини сотишгача келганда Латифа қизим бор харажанини тўлаб ховлини сақлаб қолди. Укаси бўйинини ҳам қилганича ҳалиям ўша ховлида яшаб юрибди. Садқаи эркак. Акаси ҳам жиянларингни ишга олгин деб бўйинини эгиб келган экан. Йўқ демабди. Зокир деган шогирди бор. Ҳамма ишни ўша қилади. Шу опангга дуо кетганми дейман. Нима иш бошласа барокотли бўлади.

Туриб-туриб хайрон қоламан. Латифа опа ҳақида гап кетганда онам тўлқинланиб кетадилар. Эрталаб ҳам барвақт туриб ҳали ўнда бошланадиган маросимга ҳамма-

мизни шошилтира бошладилар. Хали вақт бор, деб бир амаллаб ҳовурларидан туширдик. Чинданам ташландик бўлиб ётган жойда бир чиройли уч қаватли бино қад ростлабди. У ерга яқинлашиб, дафъатан Фозил акани кўриб танимай қолибман. Қоп-қора костюм-шим, оппоқ кўйлаги ўзига ярашган. Агар бўйинбоғам тақиб олса билмадим қандай бўларди. Латифа опаям ўша мен илк бор дўконда кўрганим, тоғда муаттар бўйидан ҳайратга тушганим Латифа опага, йўқ, унданам ўн чандон гўзал аёлга айланганди. Келаётган меҳмонларнинг адоғи кўринмасди. Латифа опа эса уларнинг бирортасини эътибордан қолдирмасликка уринарди. Мажмуанинг ҳар бир қаватига кўтарилиб у ердаги шарт-шароитлар билан таништирилди. Латифа опа билан ёнма-ён юрган онам, қайноналари ва ўз оналарининг қаватдан-қаватга илдам кўтарилиб тушаётганларини кўриб ҳайрон қолдим. Кеча онам айтган совға нима эканлигини ҳам билиб олдим. Бу бино Латифа опанинг ёнида пилдираб юрган «уч опа-сингил» ники экан. Нима қилишса ихтиёр ўзларида. Бинонинг ҳовлисига жой қилинган экан. Онам бошлиқ мажмуанинг эгалари меҳмонларга яхшигина зиёфат уюштиришди. Мен ўтирган жойимда Латифа опани кузатиб ўтирардим. Қоп-қора костюм-юпкаси ўзига ярашган. Бўйнига ташлаб олган ҳарир мато қуёш нурида жилваланиб турарди. Бир пайт Латифа опага қўнғироқ бўлди, шекилли ёнидан телефонни олиб кўз қирини ташлади-ю, шошиб ўрнидан турди. Гўшакни қулоғига тутаркан даврадан аста узоқлашиб борганича эрига охистагина имо қилди. Кейин эса бир лаҳза тўхтаб ўтирганлар орасидан кимнидир ахтаргандай қараб қолди. Нигоҳи менга тушганда ширин табассум билан олдига имлади. Ўзи билан овора давра аҳли бизни турганимизни сезмай қолди.

Чиқиш эшиги томон яқинлашганимизда Латифа опа безовта қилганига узр сўраган бўлди.

— Абдуғаффор ота келибдилар. Анчадан бери мазалари йўқ эди.

Шошиб ташқарига йўналдик. Орқа эшиги очик турган машинада бир ҳовучгина бўлиб қолган, оппоқ сочли, қалин қошли отахон бизга қараб турарди. Бир пайтлар шаҳарнинг манаман деган бойини ҳам вақт деган валломат букиб қўйган эди. Бизни кўриб рулда ўтирган йигитча ҳам шошиб пешвоз чиқди.

— Келдингизми ота, — деди Латифа опа машина эшигига яқин келиб.

— Келдим болам, келдим. Ўртоғим ҳам кунора тушимга кириб сендан хабар олишимни сўрайди. Вақти-соатим етиб бориб сени ишларингни айтсам роса суюнса керак. Янги бинони очилишига таклиф қилган кунингдан кучимга-куч кириб, анча ўзимга келиб қолдим. Холанг йўқ дейишига қарамай неварам билан кўчага чиқдим, — деди отахон бизга ҳам қўл чўзаркан худди кадрдонлардай кўришиб.

— Яхшиям шу неварам ўзимга тортди. Таваккалчи, дангалчи. Бошқалари ҳеч қаерга бормайсиз деб оёқ тираб туришганда ҳеч кимга индамай уйдан олиб чиқиб келди. Энди кизим мени ичкарига юринг деб қистама. Ҳозир уйда холанг ҳам така-тукани бошлаб юборган бўлса ажаб эмас. Болаларинг ҳам катта бўлиб қолишгандир. Уларни бизникига юбор. Бир кўриб кўяй. Ўртоғим уларни кўришни қанчалик орзу қилганди.

Абдуғаффор отани нафаси қисди, шекилли бир зум тин олди. Кейин эса менга имо қилди.

— Инимни танимайроқ турибман.

Боядан бери жим турган Фозил акага жон кирди.

— Мени укам. Пойтахтда ишлайди.

— Э, — деди Абдуғаффор ота ўтирган жойида бир қўзғалиб олиб. — Холанг айтган йигит шу эканда. Мен отангизни яхши танирдим. Бообрў одам эдилар. Илоҳим сиз ҳам шундай мартабаларга эришинг, — деганча отахон ёнида турган хатжилдга қўл узатди.

— Қизим энди гап бундай, — деди отахон нафасини ростлаб. Уйимизга кўп боргансан. Ён қўшнимиз Козим амакингни болалари билан ҳам бизникига борганда доим бирга ўйнардиг. Улар Қримга кўчиб кетишдан олдин уйини

сотмоқчи бўлиб менга маслаҳат солувди. Мен отангга айтувдим. Отанг ўша захоти пулини санаб бериб уйни олиб қолганди. Ҳовлиси унча катта бўлмасаям бир хўжаликка етади. Отанг ҳазиллашиб, аёлим билан уришиб қолсам ўша ерда қўшни бўлиб турамиз, ош-овқатимдан хабар оларсан деб куларди. Буни ҳатто, онанг ҳам билмайди. Олдинроқ беришга юрагим дов бермади. Аканг билан уканг шуниям бошига етиши тайин эди. Отанг қазо қилган дастлабки кунлар уни соғиниб аканг ё укангни олдига борардим. Ўртоғимга ўхшашликнинг бирор учқуни бормикин деб юзларига, қилаётган ишларига қарардим. Афсус, афсус, отангдан уларга ҳеч нарса ўтмаган экан. Худога шукр, ўртоғимни сенда, қилаётган ишларингда кўриб турибман. Ҳамиша ишинг олға босаверсин, бароридан келаверсин.

Отахон узоқ дуо қилиб қўлидаги хатжилдни Латифа опага узатди.

— Кириб бемалол яшаса бўлади. Уйга тааллуқли барча тўловларни ўтган йиллар давомида тўлаб келдим. Ҳатто, холанг ҳам уйнинг эгаси кимлигини билмайди. Бу сирни мана шу набирам иккимиз билардик холос.

Латифа опанинг кўз ёшлари икки юзини юва бошлади. Буларга эътибор ҳам бермасдан қўлидагини отахонга узатди.

— Отамга насиб қилмаган экан, буни мен нима қиламан? Ўзингиз бир нима қиларсиз.

Абдуғаффор отанинг чапанилиги хали ҳам вужудини тарк этмаган экан. Опанинг қўлини орқага қайтарди.

— Қизим бу отангни омонати. Сенга ҳалоли бўлсин. Нима қилсанг ихтиёр ўзингда. Дўстимнинг омонатини нима қилсангиз қилинг деб мени қийнама болам. Аканггами, уканггами, исини чиқарганимда уйимга бориб ётиб олишарди. Мен эса буни истамайман. Жон қизим, одамни қийнама.

Отахон кўзларида қалқиган ёшни кафти билан сидирган бўлди.

— Энди қизим менга рухсат. Ичкаридаги меҳмонлар ҳам кутиб қолишгандир. Тўй эгаси меҳмонларни узоқ вақт ташлаб қўйиши яхши эмас.

Абдуғаффор ота гапини яқунларкан, катталар гапига аралашмасдан сал нарида турган, қарашлари мағрур йигитчани чақирди.

— Умаржон, кел болам, мошинангни юргаз. Тезроқ бормасак бувинг иккаламизниям ўлдиради.

Боядан бери карахт бўлиб турган Латифа опа бу гапдан кейин ялт этиб йигитча томон ўгирилди. Кейин эса мотори ўт олдирилган машинанинг олд эшигини очди.

— Ота, бу уйни мен қабул қилиб олдим. Сиз омонат масъулиятдан халос бўлдингиз. Энди ихтиёр ўзимда экан, шу ховли неварангизга мендан эсдалик. Уйланганидаям сиздан узоқлашмай доим ёнингизда юрсин.

Йигитча ҳайрон бўлиб бувасига қаради. Абдуғаффор ота бироз тин олиб турдида ўнг қўлини хиёл кўтариб тўғрига ишора қилди.

— Майли, ҳайда болам, кеч қолсак бувингдан балога қоламиз.

Машина кўздан йўқолгунича ортидан қараб қолдик.

— Тўй эгаси меҳмонларни узоқ куттириб қўйиши яхши эмас. Қани ичкарига кирайлик.

Латифа опанинг бу гапидан ўзимга келдим. Жилмайганича ичкарига манзират қилиб турган Фозил акага эргашиб ичкарига йўл олдик.

МУНДАРИЖА

Садоқат	3
Қайтиш	34
Хонадонлардан бири	86
Лафз	153

Адабий-бадний нашр

Юсуф Файзулло

ЛАФЗ

қиссалар

Мухаррир *И. Аҳмедов*

Бадний муҳаррир *К. Закирова*

Рассом *И. Холхўжаев*

Техник муҳаррир *Д. Габдрахманова*

Кичик муҳаррир *Д. Холматова*

Мусахҳих *С. Салоҳутдинова*

Компьютерда тайёрловчи *Ф. Чанишева*

Нашриёт лицензияси АІ №158, 14.08.09.
Босишга 2013 йил 8 майда рухсат этилди. Офсет қоғози.
Бичими 84×108¹/₃₂. «Peterburg UZ» гарнитураси. Офсет усулида
босилди. Шартли босма табоғи 11,34. Нашр табоғи 11,18.
Адади 2000 нусха. Буюртма №13-35.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O‘zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20
Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10.
e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz
www.iptd-uzbekistan.uz